

Arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring
*En kritisk kulturanalyse av hvordan unge opplever situasjonen
med å være syk og under arbeidsavklaring*

Aud Kirsten Innjord

OSLOMET

Avhandling ph.d. sosialt arbeid og sosialpolitikk
Institutt for sosialfag
Fakultet for samfunnsvitenskap
OsloMet – storbyuniversitetet

Vår 2021

CC-BY-SA versjon 4.0

OsloMet Avhandling 2021 nr 19

ISSN 2535-471X (trykket)

ISSN 2535-5454 (online)

ISBN 978-82-8364-312-1 (trykket)

ISBN 978-82-8364-372-5 (online)

OsloMet – storbyuniversitetet

Universitetsbiblioteket

Skriftserien

St. Olavs plass 4,

0130 Oslo,

Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:

Postboks 4, St. Olavs plass

0130 Oslo

Trykket hos Byråservice

Trykket på Scandia 2000 white, 80 gram på materiesider/200 gram på coveret

Forord

Arbeidet med avhandlingen har gitt mulighet for faglig fordypning, og det har vært utfordrende, inspirerende og spennende. Underveis har likevel andre og viktigere hendelser i livet krevd tida og oppmerksomheten, og det å komme i mål med avhandlingen skulle vise seg å ta mye lenger tid enn jeg kunne forestille meg. Når jeg nå tenker etter har tida det tok, og hendelsene som tok tida, hatt sitt å si for at jeg kom til å se det å være syk og under arbeidsavklaring som et arbeid.

Nå er punktum satt - og mange skal takkes! Den største takken går til de unge som sa ja til å snakke med meg, og som delte erfaringer, opplevelser og tanker om det å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger. Deres bidrag er selve grunnmuren i avhandlingen. Takk også til Nav, både på fylkesnivå og lokalnivå, som viste interesse for prosjektet og ble døråpnere til kontakten med de unge.

Hovedveileder har vært førsteamanuensis Monica Kjørstad (OsloMet) og professor Trine Kvidal-Røvik (UiT) har vært biveileder. Begge fortjener stor takk for god støtte og hjelpsom veiledning underveis. Takk Monica for at du hele tida har hatt tro på prosjektet! Tålmodig har du minnet meg på å holde stø kurs når jeg har tatt avstikkere i interessante, men ikke alltid like fruktbare, sidespor. Og takk Trine for konstruktive samtaler når det analytiske blikket skulle skjerpes. Takk også til Kjetil Lundberg for nyttige kommentarer på midtveisseminaret, til Kjell Kjærland Olsen som leste og kom med verdifulle innspill i sluttfasen av arbeidet, og til Siri Gerrard som i en tidlig fase av prosjektet kom med faglige innspill som fikk betydning for det videre arbeidet.

Kollegaer og ledelse ved Institutt for barnevern og sosialt arbeid ved UiT Norges arktiske universitet skal ha takk for sosialt og faglig fellesskap, samarbeid og fleksibilitet i fordeling av arbeidsoppgaver. Som instituttledere har Nina Hermansen og senere Veronica Haug lagt til rette for at det ble mulig å gjennomføre arbeidet. Veronica var også den som inspirerte meg til å søke opptak på Phd- programmet i sosialt arbeid og sosialpolitikk ved daværende Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Takk til Høgskolen i Finnmark (HiF)/ UiT som sikret finansiering, og til Ingvar Hauge som bidro til å få på plass en samarbeidsavtale mellom HiF og HiOA. En særlig takk går til kollegaene Merethe Giertsen, Randi Haugland og Wenche Kjæmpenes. Gjennom årene har vi hatt mange, lange og stimulerende faglige samtaler som har bidratt til å skjerpe blikket for hvordan makt tar ulike former.

En avhandling skal ikke bare ha et innhold, men er også underlagt en rekke formkrav. Takk til Trine Sandmo og Tove Tangen (UiT) for bistand på tampen før innlevering, og til Anne Thorsen (OsloMet) som alltid har vært tilgjengelig og gitt raske svar på alle mulige spørsmål. Takk også til Anders som bidro med oversettelse av sammendraget til engelsk, og til Kjersti som tok arbeidet med å kvalitetssikre og ferdigstille referanser og litteraturliste. Uten din hjelp Kjersti vet jeg ikke når punktum ville blitt satt! En takk går dessuten til Lidia som har måttet tåle bøker og papirer overalt når kontoret skulle vaskes, og til Caroline og Inger Elin som har vært gode kontornaboer å ha i Paviljongen.

Sist, men ikke minst, takk til venner og familie som har vist interesse, forståelse og støttet på ulike måter i en lang prosess. Det skal bli fint å få mer tid til sosialt samvær, og farmortid med Runa! Takk til Helene og Geir for omsorg og gode middager i perioder der jeg mer og mindre har bodd på kontoret, og til Halldis og Anders som har vært mitt andre hjem i Oslo. Støtten fra mine aller kjæreste og næreste har vært avgjørende for at prosjektet ble gjennomført. Så lenge han levde oppmuntret Ivar meg til å fortsette med forskningsarbeidet, og Kjersti og Sigbjørn har hele veien heiet på en mamma som aldri har sluttet å studere. Takk for dere!

Nå er avhandlingen her. Den kan leses, kritiseres og forhåpentligvis bidra til diskusjoner og nye spørsmål som setter søkelys på det å være syk og under arbeidsavklaring, og på hvordan velferdspolitikken treffer dem den retter seg mot.

Alta 7. mai 2021

Aud Kirsten Innjord

Sammendrag

Denne avhandlingen setter søkelys på det å være ung og syk og under arbeidsavklaring i Nav. Gjennom en kvalitativ forskningsprosess har jeg undersøkt hvordan unge som mottar arbeidsavklaringspenger opplever situasjonen. Arbeidsavklaringspenger er en inntektssikringsordning for dem som har fått vurdert arbeidsevnen nedsatt med minst 50 prosent på grunn av sykdom (Folketrygdloven, 1997). Ordningen ble innført i 2010 og den politiske visjonen var at flere med helseutfordringer skulle komme raskere i arbeid, i tråd med overordnede mål i velferdspolitikken. En stabil trend gjennom flere år har vært at unge under 30 år mottar arbeidsavklaringspenger over lang tid, de fleste med bakgrunn i psykiske helseproblemer. Avhandlingens problemstilling er: *Hvordan opplever unge situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring?*

Et kritisk kulturanalytisk perspektiv ligger til grunn for å undersøke hvordan de som mottar arbeidsavklaringspenger selv opplever situasjonen. Metodisk framgangsmåte og analyse tar utgangspunkt i en refleksiv fortolkende tilnærming. Datamaterialet består av intervjuer med 14 unge voksne mellom 20 og 30 år, hvorav ni kvinner og fem menn, som mottok arbeidsavklaringspenger.

Som resultat av en induktiv forskningsprosess viser studien i første rekke hvordan unges opplevelse av å være syk og under arbeidsavklaring kan ses som et arbeid i seg selv. De unges egne beskrivelser av å leve med sine helseutfordringer førte til at Wadel sitt utvidede arbeidsbegrep (Wadel, 1977) ble *lagt til grunn for* analysen av datamaterialet. Dette begrepet innebærer at spørsmålet om hva arbeid er må undersøkes med utgangspunkt i subjektive erfaringer, hverdagslivets aktiviteter og gjøremål som bidrar til sosial verdiskaping i samfunnet. Studien viser hvordan psykiske og fysiske helseproblemer hadde betydning for, og preget de unge sitt hverdagsliv på mange måter. Smerter, angst, uro og utmattelse gjorde dagene variable og uforutsigbare, og begrenset aktivitetsnivå og tempo både i dagligdagse gjøremål og i arbeidsavklaringen. De hadde behov for at helseproblemer de selv kjente på kroppen ble sett, forstått og tatt på alvor i arbeidsavklaringen. De unge ønsket å komme ut i arbeidslivet, men helseutfordringene gjorde at de ikke alltid klarte det. Dette satte dem i en særlig ambivalent og sårbar situasjon, som kan fortolkes i lys av lønnsarbeidets sterke betydning i samfunnet.

Avhandlingen konkluderer med at situasjonen slik de unge opplevde den, ikke er en passiv tilværelse, men består av en rekke aktiviteter som kan ses som *arbeid*. Avhandlingen føyer seg med dette inn i rekken av forskningsbasert kunnskap som viser at helseutfordringer har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidslivet. Arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring kan knyttes til målet om at flest mulig skal delta i arbeidslivet, og dermed til verdiskapingen i samfunnet. Den avsluttende diskusjonen dreier seg om at det å leve med helseproblemer er et arbeid som krever tid og energi, og som må tas på alvor i politikkutforming og i det sosiale arbeidet med mennesker som står utenfor arbeidslivet.

Summary

This dissertation is about being young and sick and under work clarification in Nav (the Norwegian Labour and Welfare Administration). Through a qualitative research process, I have investigated how young people who receive work clearance allowance (AAP) experience the situation, and what problem understandings lie behind the policy that is aimed at young people and their situation. Work clearance allowance is an income security scheme for those who have had their ability to work assessed reduced by at least 50 per cent due to illness (Folketrygdloven [National Insurance Act], 1997). The scheme was introduced in 2010 and the political vision was that more people with health challenges should get to work faster, in line with overall goals in welfare policy. A stable trend over several years has been that young people under the age of 30 receive work clearance allowance over a long period of time, most with a background in mental health problems. The dissertation's problem statement is: *How do young people experience the situation of being ill and under work clearance?*

A critical cultural analytical perspective is the basis for examining how those who receive work clearance allowance experience the situation. The methodological approach and analysis are based on a reflexive interpretive approach. The data material consists of interviews with 14 young adults between the ages of 20 and 30, whereof nine women and five men, who received work clearance allowance.

As a result of an inductive research process, the study primarily shows how young people's experience of being ill and under work clearance is experienced as work in itself. The young people's descriptions of living with their health challenges led to Wadel's expanded concept of work (Wadel, 1977) being used as a basis for the analysis of the data material. This concept means that the question of what work is must be investigated on the basis of subjective experiences, everyday activities and chores that contribute to social value creation in society. The study shows how mental and physical health problems were important, and affected the young people's everyday lives in many ways. Pain, anxiety, restlessness and fatigue made the days variable and unpredictable, and limited their level of activity and pace both in daily chores and in work clearance. They needed that their health problems and the limitations they experienced were seen, understood and taken seriously in the work clarification. The young people wanted to get into working life, but the health challenges meant that they did not always succeed. This put them in a particularly ambivalent and vulnerable situation, which can be interpreted in light of the strong importance of wage labor in the society.

This dissertation concludes that the situation as the young people experienced it, is not a passive existence, but consists of numerous activities that can be seen as *work*. The dissertation thus joins the ranks of research-based knowledge that shows that health challenges have a significant impact on the connection to working life. The work of being ill and under work clearance can be linked to the goal that as many as possible should participate in the working life, and thus contribute to the creation of value in society. The concluding discussion involves that living with health problems is a job that requires time and energy, and must be taken seriously and valued in the policy-making and in the social work with people who are outside working life.

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1: INNLEDNING	5
1.0 Unge som mottar arbeidsavklaringspenger	5
Klar for arbeid?	7
1.1 Avhandlingens problemstilling.....	8
1.2 Det handler om framtid og levekår	9
Økende andel unge med lavinntekt og psykiske problemer	10
Et samfunn i endring	11
En strammere arbeidslinje i velferdspolitikken	12
1.3 Avhandlingens struktur og innhold	14
KAPITTEL 2: TIDLIGERE FORSKNING	16
2.0 Introduksjon.....	16
2.1 Tid og oppfølging under arbeidsavklaring	16
Sammenheng mellom helse og tid	19
2.2 Opplevd helse og tilknytning til arbeidsmarkedet.....	20
2.3 En strammere arbeidslinje – iverksetting og vilkår	24
2.4 Oppsummering og eget forskningsbidrag.....	28
KAPITTEL 3: ARBEIDSAVKLARINGSPENGER SOM DEL AV EN SKJERPET	
ARBEIDSLINJE	30
3.0 Introduksjon.....	30
3.1 Arbeidslinja i velferdspolitikken	30
Kontinuitet og endring	31
Plikten til arbeid.....	34
De evige spørsmålene om evne og vilje.....	35
Økte aktivitetskrav – også for dem som er syke	37
Materielle endringer i retten til arbeidsavklaringspenger	40
3.2 Arbeidsavklaringspenger som helserelatert ytelse	41
Sykdomskravet er skjerpert.....	42
Vurderingsrommet er snevret inn	44
Plikten til aktiv medvirkning er tydeliggjort.....	46
Varigheten er redusert.....	48
3.3 Raskere i arbeid	49

KAPITTEL 4: TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	51
4.0 Introduksjon.....	51
4.1 Vitenskapsteoretisk ståsted.....	52
4.2 En dynamisk forståelse av kultur.....	54
4.3 Et utvidet arbeidsbegrep	57
Lønnsarbeidets hegemoniske stilling.....	57
Arbeid som sosial verdiskaping	58
Skjult arbeid.....	60
Kritikk og relevans av et utvidet arbeidsbegrep	63
KAPITTEL 5: METODISK TILNÆRMING	65
5.0 Introduksjon.....	65
5.1 Refleksiv fortolkning.....	66
5.2 Analytiske grep.....	68
5.3 Forskningsprosessen.....	70
Kontakten med Nav	70
Hvorfor tok det så lang tid å få kontakt med de unge?	73
Samtaler med unge som mottar arbeidsavklaringspenger.....	76
Det analytiske arbeidet.....	78
5.4 Refleksjoner over etikk, pålitelighet og relevans	80
KAPITTEL 6: ARBEIDET MED Å VÆRE UNG OG SYK OG UNDER	
ARBEIDSAVKLARING	83
6.0 Introduksjon.....	83
6.1. Noen trekk ved situasjonen til de unge.....	83
6.2. Unge sin opplevelse av å være syk og under arbeidsavklaring	84
Kari:	86
«Nå når jeg sitter og prater om det skjønner jeg hvor mye styr det har vært».....	86
Nils:.....	91
«Plutselig ligger du der, eller plutselig ligger du ikke der. Skjønner du?».....	91
Berit:	97
«Du skal jo klare det med jobb, men du skal jo klare resten og»	97
Eva:	103
«Men spørsmålet er jo om jeg i det hele tatt vil <i>klare</i> å være i en ordentlig jobb».....	103
6.3 Syk og under arbeidsavklaring – et dobbelt arbeid	110
Arbeidet med å være syk.....	111

Arbeidet med å finne balansen.....	114
Balansearbeidet tar tid.....	118
KAPITTEL 7: Å VÆRE KLAR, MEN IKKE KLARE.....	121
7.0 Introduksjon.....	121
7.1 Å være klar for arbeid.....	122
7.2 Ønsket om å komme i arbeid.....	124
I takt med lønnsarbeid som norm.....	125
7.3 Opplevelsen av å være i skvis.....	127
«Jeg er ung ja, men jeg er ikke frisk»	127
«Så jeg er på en måte blitt <i>stuck</i> ».....	130
«Hva driver du med?».....	133
«Jeg føler meg jo som en snylter»	135
7.4 I utakt med det som verdsettes	137
KAPITTEL 8: KONKLUSJON OG DISKUSJON.....	141
8.0 Introduksjon.....	141
8.1 Sammenfatning av det studien viser	143
8.2 Politikktutforming i lys av unge sin opplevelse	145
Et arbeid som ikke regnes med?	147
Referanseliste	151

Vedlegg 167

Vedlegg 1: Informasjonsbrev og samtykkeerklæring, vår 2014 167

Vedlegg 2: Informasjonsbrev, justert høst 2014 171

Vedlegg 3: Informasjonsbrev, justert høst 2015 173

Vedlegg 4: Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger, NSD 175

Tabell liste

Tabell 1 Oversikt over informantene i undersøkelsen 73

KAPITTEL 1: INNLEDNING

Denne avhandlingen setter søkelys på det å være ung og syk og under arbeidsavklaring. Datagrunnlaget består av intervjuer med unge mellom 20 og 30 år som mottok ytelsen arbeidsavklaringspenger fra Nav.

1.0 Unge som mottar arbeidsavklaringspenger

Kari¹ var midt i tjuåra og lærling da helseproblemer satt en stopper for skolegangen. Etter tre–fire år med arbeidsavklaringspenger, utprøving i ulike arbeidspraksiser gjennom Arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav), behandling, utredning og årlige sykehusinnleggelse samt svangerskap, fødsel og et brutt samboerskap, var hun nå klar for arbeidet med å få studiekompetanse. Kari satte stor pris på all støtten og oppfølgingen hun fikk både fra Nav og helsevesenet, men som hun sa «.. [så] vil jeg jo ikke ha dem resten av livet». Særlig trakk hun fram et kurs på den lokale arbeidsmarkedsbedriften som hadde bidratt til økt selvtillit og hjulpet henne med å arbeide mer planmessig og målrettet. Samtidig innså Kari at det ville ta sin tid og nå målet om arbeid på grunn av en uavklart helsesituasjon, og ikke minst uforutsigbarheten som helseutfordringene innebar. Hun var under utredning for å finne ut av hva de jevnlige og smertefulle fysiske sykdomsutbruddene skyldtes. Det var krevende, og hver gang tok det tid å komme seg. Likevel hadde Kari god tro på at hun en dag skulle klare å gjennomføre en treårig bachelorutdanning.

... det har jo tidligere bydd på utfordringer når jeg har startet på ting. Å gjøre ferdig skole og så videre ... at jeg har måttet akseptert at jeg kan nå dit ... men det vil bare ta litt lenger tid enn hva jeg kanskje hadde ønsket.

Kari er en av fjorten unge voksne mellom 20 og 30 år, ni kvinner og fem menn, som jeg intervjuet i 2014–2015. Felles for dem var at de mottok ytelsen *arbeidsavklaringspenger*. Formålet med arbeidsavklaringspenger er å sikre medlemmer av folketrygden inntekt mens de får aktiv behandling, deltar på arbeidsrettede tiltak eller får annen oppfølging med sikte på å skaffe seg eller beholde arbeid (Folketrygdloven, 1997, § 11-1). Vilkåret for å motta ytelsen er at arbeidsevnen er nedsatt med minst femti prosent, og «sykdom, skade eller lyte» skal være en vesentlig medvirkende årsak til det (Folketrygdloven, 1997, § 11-5). Alle som mottar

¹ Navnet et fiktivt

arbeidsavklaringspenger må etter dette ha en medisinsk dokumentasjon eller diagnose. Det som kjennetegnet situasjonen for de unge jeg intervjuet var omfattende og langvarige psykiske og fysiske helseproblemer, og for noen kroniske lidelser eller en uavklart helsetilstand. Angst, depresjon, muskel-skjelettsykdommer og utmattelsestilstander var blant helseproblemene de unge fortalte om. I tråd med statistikken mottok flertallet av dem arbeidsavklaringspenger med bakgrunn i psykiske helseproblemer, og halvparten hadde mottatt ytelsen i tre år eller mer.

Da arbeidsavklaringspenger ble innført i 2010 erstattet den de tidligere folketrygdytelsene attføringspenger, rehabiliteringspenger og tidsbegrenset uførestønad.

Arbeidsavklaringspenger var en viktig del av Nav-reformens innholdsreform og skulle bidra til å fremme målet om flere i arbeid og færre på trygd (Andreassen & Aars, 2015). Den politiske visjonen var at flere med helseutfordringer skulle komme raskere i arbeid, i tråd med overordnede mål i velferdspolitikken (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b; Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). Den nye ytelsen skulle ha samme målgruppe som de tre den erstattet, men være mer smidig og effektiv i oppfølgingen av mennesker med nedsatt arbeidsevne grunnet helseproblemer. Den maksimale tida du kunne motta arbeidsavklaringspenger ble satt til fire år, med mulighet for forlengelse uten tidsbegrensning.

De første 5–6 årene med arbeidsavklaringspenger viste at ønskede resultater uteble (Andreassen & Aars, 2015; Bragstad, 2017; Galaasen, 2017; Mandal, Ofte, Jensen & Ose, 2015; Strand & Nielsen, 2015; Arbeids- og sosialdepartementet, 2015). Den nye ytelsen har verken ført til at flere enn tidligere kom i arbeid, eller at de kom raskere i arbeid, og bekymringen for veksten i folketrygdens stønadsnivå vedvarer (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 26). Særlig er det mange unge under 30 år som mottar ytelsen over lang tid (Galaasen, 2017, s. 8). Et vedvarende trekk er den høye andelen mottakere med psykiske lidelser, særlig for dem under 30 år (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2016; Arbeids- og velferdsdirektoratet 2019b). Ved utgangen av mars 2019 hadde 42 prosent av alle som mottok arbeidsavklaringspenger en eller annen form for psykisk lidelse, og for unge under 30 år var andelen på 69,5 prosent, et nivå som har vært stabilt over flere år (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019a).²

² Totalt var det 25 000 unge under 30 år som mottok arbeidsavklaringspenger på dette tidspunktet, noe som utgjør tre prosent av befolkningen i den aktuelle aldersgruppen (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019a).

Hensikten med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger er å avklare mottakernes *arbeidsevne* og dermed muligheten til å forsørge seg selv ved eget arbeid. For noen vil konklusjonen være at vilkår for offentlig inntektssikring gjennom uføretrygd er oppfylt. Det innebærer at evnen til å utføre inntektsgivende arbeid, *inntektsevnen*, er varig nedsatt. I utgangspunktet skal inntektsevnen være nedsatt med minst femti prosent, men for dem som mottar arbeidsavklaringspenger når krav om uføretrygd blir framsatt er det tilstrekkelig at den er nedsatt med førti prosent (Folketrygdloven, 1997, § 12-7). Spørsmålet om å være klar eller ikke klar for å arbeide, og svarene som gis, har med andre ord stor betydning for unge som mottar arbeidsavklaringspenger.

Klar for arbeid?

Allerede i 2015 uttrykte forskere fra forskningsstiftelsen Fafø bekymring for at mange av de unge avsluttet ordningen med arbeidsavklaringspenger som uavklart, uten tilknytning til arbeidslivet eller tilgang til inntektssikring gjennom uføretrygd (Strand & Nielsen, 2015, s. 10). Forskerne pekte på at dette fører de unge ut i en særlig sårbar økonomisk situasjon, med betydning for livssituasjon og levekår. Senere analyser bekrefter denne tendensen. Mange av de unge kommer verken i arbeid eller fyller kravene for å motta uføretrygd når tida de har rett på arbeidsavklaringspenger løper ut (Kann, Yin & Kristoffersen, 2016b; Kann & Dokken, 2019). En analyse fra 2016 viser at unge under 30 år hadde like stor sannsynlighet for overgang til 'annet' som til arbeid når de gikk ut av ordningen med arbeidsavklaringspenger (Kann et al., 2016b). Under kategorien 'annet' kommer sosialhjelp eller ingen registrert inntekt.

For dem som går ut av ordningen med arbeidsavklaringspenger uten å være avklart til arbeid eller uføretrygd betyr det at hensikten med arbeidsavklaringen ikke oppfylles, og at vedvarende lavinntekt kan være et resultat. Som mottakere av arbeidsavklaringspenger er de unge allerede i en sårbar økonomisk situasjon. Mange får kun minsteytelsen, og inntil høsten 2019 har det vært i underkant av 200 000 kroner i året. Da ble ytelsesnivået for mottakerne under 25 år redusert til rundt 130 000 kroner i året, og besparelsen skulle gå til forsterket oppfølging av de unge (Arbeids- og sosialdepartementet, 2019). Innen forskning og politikk har det over lang tid vært bred enighet om at tett, individuell, og arbeidsrettet oppfølging er suksessoppskriften for å få unge med helseproblemer raskere inn i arbeidslivet (Kapitlene 2 og 3). Gjennom flere år har unge vært en særskilt prioritert gruppe i velferdspolitikken, og

mange Nav-kontor har etablert egne ungdomsteam for å kunne gi de unge bedre og mer tilpasset oppfølging.

Som et politisk svar på problemet med at mange, og særlig unge under 30 år, mottok arbeidsavklaringspenger over lang tid, og mange uten å bli avklart innen tidsfristen på fire år, ble det i juni 2017 vedtatt endringer i reglene som regulerer retten til ytelsen (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017). Endringene ble iverksatt fra januar 2018 og innebærer strengere krav til sykdom for å få rett til arbeidsavklaringspenger, styrking av den arbeidsrettede oppfølgingen underveis og reduksjon i tida det er mulig å motta ytelsen, fra fire til tre år. Dette siste blir sett som den mest sentrale av endringene, og berører retten til inntektssikring for unge med betydelige helseproblemer. I lovproposisjonen (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017) legges det til grunn at tida under arbeidsavklaring kan brukes mer effektivt både av mottakere og ansatte i Nav. Målet er å sikre raskere overgang til arbeid og hindre at noen blir gående passive mens de mottar arbeidsavklaringspenger.

Samtidig med innstramminger i retten til arbeidsavklaringspenger kom det i 2017 analyser fra Arbeids- og velferdsdirektoratet som viser at unge under 30 år har lange, men ikke nødvendigvis *passive* stønadsløp (Galaasen, 2017; Bragstad, 2017). Om lag 8 av 10 kombinerte forskjellige former for aktiviteter gjennom avklaringsløpet, og omfanget av det som kalles «ubegrunnede passive mottakere» syntes å være relativt få (Lande, 2017, s. 22). Analysene viste at det likevel er manglende kunnskap om hva helseproblemer og behandlingsforløp innebærer for unge som mottar arbeidsavklaringspenger.

1.1 Avhandlingens problemstilling

Veien gjennom arbeidsavklaring har vist seg å være lang for mange unge som mottar arbeidsavklaringspenger, og mange avslutter ordningen uten å være avklart verken til arbeid eller uføretrygd. Dette ses som et problem både for samfunnet og for de unge, og i denne avhandlingen rettes fokus mot deres opplevelse av situasjonen:

Hvordan opplever unge situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring?

Avhandlingen er forankret i et kunnskapssyn der jeg ser unge sin opplevelse av situasjonen, politikkkutforming og kunnskapsutvikling som sosialt og kulturelt skapt. Det betyr at våre

måter å forstå og tenke om verden og oss selv formes i sosiale og diskursive praksiser, samtidig som slike forståelser har betydning for handling. Subjektive erfaringer er kilde til kunnskap om rådende forståelser i samfunnet, men også til *alternative* forståelser og er bakgrunnen for problemstillingen. Mye står på spill når vi er syke og avhengige av offentlige ytelser for å sørge for livsoppholdet vårt. For unge med helseproblemer som mottar arbeidsavklaringspenger handler også kulturelle forståelses- og tenkemåter om framtid og levekår, og dette er den fremste drivkraften bak doktorgradsarbeidet.

1.2 Det handler om framtid og levekår

Avhandlingens kritiske prosjekt er teoretisk forankret i kulturanalyse og synet på subjektive erfaringer som inngang til analyser av kulturell mening som modell *for* og *av* handling (Geertz, 1983; Gullestad, 1989; Ortner, 2006). Det kritiske prosjektet er i tillegg forankret i sosialt arbeid som verdibasert og utøvende fag, tett koplet til gjeldende sosialpolitikk.

Nasjonalt og internasjonalt er sosialt arbeids verdigrunnlag og mandat tuftet på menneskeverd, menneskerettigheter, solidaritet med utsatte grupper og kamp mot fattigdom og urettferdighet (Fellesorganisasjonen, 2019; International Federation of Social Workers, 2018). Sosialarbeiderprofesjonens samfunnsmandat utfordrer derfor til et kritisk blikk på verdier og rammer som til enhver tid styrer samfunnet. I det yrkesetiske grunnlagsdokumentet kommer dette fram i punktet om solidaritet og rettferdighet:

Ut fra erkjennelsen av at mennesker er gjensidig avhengig av hverandre skal yrkesutøveren fremme solidaritet mellom individer og grupper. En rettferdig fordeling av samfunnets ressurser er et viktig mål i helse- og sosialfaglig arbeid. Brukernes rettigheter skal alltid ivaretas, og yrkesutøverne har et særskilt ansvar for å arbeide for økt rettssikkerhet og bedre levekår for utsatte grupper i samfunnet.

(Fellesorganisasjonen, 2019, s. 5)

Helhetsorienteringen i sosialt arbeid som fag og disiplin innenfor samfunnsvitenskapene handler om å forstå sammenhenger mellom politikk, samfunnsforhold og problemer som erfares på individnivå. Det skal bidra til at folk har tilgang til ressurser for å håndtere egen livssituasjon både individuelt og kollektivt, samt bidra til endring av problemskapende forhold i samfunnet. Sosiale problemer, sosialpolitikk og oppgaver for sosialt arbeid defineres til enhver tid som del av større samfunnsmessige kontekster, utviklingstrekk og kunnskapsdiskurser. Sosialt arbeid som profesjonell virksomhet er med andre ord uløselig

knyttet til gjeldende sosialpolitikk, og hvordan denne fortolker og svarer på opplevde problemer.

Som sosialarbeider med lang erfaring fra offentlig forvaltning, og som lærer i en sosialarbeiderutdanning, har jeg fra 2005 fulgt innføringen av Nav-reformen og fått et relativt bredt innsyn i bakgrunn og problemstillinger knyttet til implementeringen av denne (Innjord & Kjæmpenes, 2008; Caswell & Innjord, 2011). Nav-reformen ble iverksatt i 2006 og kan ses som del av en arbeidslinje som siden 1990-tallet er kommet til uttrykk som velferdsreformer i de fleste OECD-land (Lødemel & Trickey, 2001; Marston, Larsen & MacDonald, 2005). Målet er å få flest mulig i arbeid, også de som står langt fra arbeidsmarkedet (Andreassen, Fimreite & Hagen, 2009). Reformen førte til endringer både i arbeidsdeling, organisering og selve innholdet i velferdsstatens tjenester og ytelser, med betydning for dem som er avhengig av offentlig inntektssikring. Et eksempel er innføringen av arbeidsavklaringspenger som hadde som uttalt mål å få flere mennesker med helseproblemer i arbeid, og at dette skulle skje raskest mulig. Målet er i tråd med arbeidslinja i sosialpolitikken, men har vist seg vanskelig å nå. Bekymringen for at unge blir værende lenge på arbeidsavklaringspenger kan ses i lys av den økende andelen unge med lavinntekt og psykiske helseproblemer.

Økende andel unge med lavinntekt og psykiske problemer

Til tross for en skjerpet arbeidslinje, der unge lenge har vært en prioritert gruppe i arbeidsmarkeds- og velferdspolitikken og i tiltaks- og oppfølgingsarbeidet i Nav, viser statistikken en økning i vedvarende lavinntekt blant unge (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2016; Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019b). I 2019 var unge, sammen med innvandrere, de gruppene som var mest utsatt for vedvarende lavinntekt (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019b). Fjorten prosent av unge og unge voksne mellom 18 og 34 år var i gruppen med lavinntekt i 2017, og det er fem prosent mer enn ti år tilbake.

Den økende andelen med lavinntekt blant unge antas å henge sammen med den relativt høye andelen unge med psykiske helseproblemer som står utenfor arbeidsliv og utdanning. En OECD-rapport fra 2018 viste at det i Norge var ni ganger flere i gruppen utenfor arbeid og utdanning som rapporterte om dårlig helse enn blant andre unge, og seks ganger så mange som rapporterte at de følte seg deprimerte (OECD, 2018). Blant anbefalingene til norske myndigheter var å styrke tiltak for at flere skal fullføre videregående skole, ved blant annet sterkere integrering av arbeid og utdanning i de yrkesfaglige studieretningene. I tillegg

anbefales det å videreutvikle kvalifiserings- og arbeidsrettede tiltak for dem med nedsatt arbeidsevne. I denne gruppen finner vi unge som mottar arbeidsavklaringspenger.

Økning i bruk av trygdeytelser grunnet psykiske lidelser og plager er ikke et særegent norsk fenomen, men et fellestrekk for mange europeiske land. Utviklingen i Norge ses likevel som særlig bekymringsfull nettopp med tanke på den høye andelen unge som er under *arbeidsavklaring* med utgangspunkt i psykiske lidelser (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2016, s. 46). I diagnosesystemet ICPC-2 er psykiske lidelser inndelt i sykdomsdiagnoser og i symptomer og plager (Sørbø & Ytterborg, 2015). De tre diagnosegruppene som brukes ved Nav sin offisielle statistikk er 'lettere psykiske lidelser', 'angst og depresjon' og 'andre psykiske lidelser'. Mens 'lettere psykiske lidelser' er knyttet til symptomer og plager som ofte, men ikke alltid, er av forbigående karakter og der det er gode utsikter for å komme i arbeid, er 'andre psykiske plager' en «sammensatt diagnosegruppe som inneholder blant annet personer med personlighetsforstyrrelse, affektiv lidelse, schizofreni eller stoffmisbruk og alkoholisme» (Sørbø & Ytterborg, 2015, s. 129). I perioden 2010 til 2014 var angst og depresjon vanligst blant de psykiske lidelsene som lå til grunn for å motta arbeidsavklaringspenger. For unge under 30 år var det likevel 'andre psykiske lidelser' som var det vanligste (Sørbø & Ytterborg, 2015).

Som en av forklaringene på at så mange unge er under arbeidsavklaring med bakgrunn i psykiske lidelser peker Nav sin omverdensanalyse fra 2016 på at kravene til psykisk helse i arbeidslivet er blitt større, i form av samhandling og sosial kompetanse. Ufaglært ungdom og innvandrere med lite skolegang anses å bli særlig utsatt på arbeidsmarkedet, og dette krever tettere samhandling både med arbeidsgivere og utdannings- og helsesektoren.

Hovedstrategien for å bekjempe lavinntekt og fattigdom er en arbeids- og velferdsforvaltning som hjelper flest mulig inn i lønnet arbeid (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2016, s. 3).

Parallelt med politiske mål om at flere skal komme raskere i arbeid tegnes et bilde av et samfunn i endring, med økt risiko for at flere blir stønadsmottakere.

Et samfunn i endring

I regjeringens siste perspektivmelding begrunnes målet om flere i arbeid med at velferdspolitikken skal skape større likhet i levekår og samtidig sikre høy arbeidsdeltakelse, noe som er samfunnsøkonomisk effektivt og en forutsetning for en fortsatt omfattende velferdsstat (Finansdepartementet, 2017). Utfordringer Norge har som følge av forventet

nedgang i oljeinntekter, klimautfordringer og økende levealder, gjør at vi framover må jobbe mer, og jobbe mer effektivt.

Nav i sin omverdensanalyse fra 2019 understreker at det, i samarbeid med arbeidstaker og arbeidsgiver, må legges mer vekt på tilrettelegging, ressurser og arbeidsevne for å motvirke økt trygdebruk som følge av økt omstillingstakt på arbeidsmarkedet. Dette krever mer samhandling på tvers, særlig med helse- og utdanningssektoren, målrettet oppfølging uavhengig av diagnose og ytelse, og regelverksendringer som understøtter slik oppfølging (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019b, s. 11). Samtidig vises det til et samfunn i ytterligere endring på flere områder. Det er en svakere befolkningsvekst enn ventet, fallende olje- og gassproduksjon, økt digitalisering i samfunnet, globalisering, klimautfordringer og økt politisk polarisering. Dette vil kreve raskere omstillingstakt i arbeidslivet, og vil i sin tur gi økt risiko for at flere blir varige stønadsmottakere, med vedvarende lavinntekt som resultat (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019b).

Det tegnes med andre ord et utfordrende bilde både for den enkelte og for samfunnet når målet er at unge med helseutfordringer skal delta i arbeidslivet. Den enkeltes helseutfordringer og livssituasjon, arbeidsmarkedspolitik og arbeidsgiveres tilrettelegging, helsepolitikk, medisinsk behandling, oppfølging i arbeids- og velferdsforvaltningen og velferdspolitikken vil ha betydning for mulighetene unge med helseproblemer har til å delta i arbeidslivet. En strammere arbeidslinje med sterkere vekt på aktive stønadsløp, også for mennesker med helseproblemer, har lenge ligget som premiss for politikktutforming (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016).

En strammere arbeidslinje i velferdspolitikken

Den norske velferdsstaten ble skapt ut fra en solidaritetstanke der fellesskapet skal støtte den enkelte i nød, uten at dette går på verdigheten løs for individet (Aasen, 2018, s. 87).

Velferdsstatens ordninger og ytelser og forvaltningen av disse er derfor sentrale virkemidler i omfordelingen av sosiale og økonomiske goder i samfunnet, med betydning for den enkeltes levekår og livskvalitet. Dagens norske velferdsstat kan ses som en samfunnskontrakt der borgerne gjennom politiske prosesser har blitt enige om en rettferdig risiko- og ressursfordeling i samfunnet (Kildal, 2014, s. 121). Sosiale ytelser blir gitt i form av universelle rettigheter som omfatter alle borgere, og denne beskyttelsen mot sosial risiko er i all hovedsak skattebasert. Alle borgere skal sikres inntekt og verdige levekår, uavhengig av

tilknytning til arbeidsliv og marked. Dette forutsetter at de som kan arbeide skal arbeide, og at staten tilrettelegger for dette. Samtidig forutsettes det at det til enhver tid vil være mennesker som av ulike grunner ikke er i stand til å forsørge seg selv og sine barn gjennom lønnsarbeid (Aasen & Kildal, 2014, s. 117).

I norsk velferdspolitikken har arbeidslinja, i kombinasjon med en sterk rettighetsorientering i sosialpolitikken, lange røtter (Hatland, Kuhnle & Romøren, 2018; Stjernø & Øverbye, 2012). Gjennom historien og i ulike politiske, sosiale og økonomiske kontekster tar arbeidslinja ulike former, og kan ses som diskurser om velferdsstatens utforming og legitimitet (Kildal, 2012). Kildal hevder at mens diskursene på 1970 tallet handlet om hvilke *behov* som skulle defineres som samfunnets ansvar og dermed gi rettigheter, handlet diskursene fra 1980-90 tallet i økende grad om å gjøre rettighetene avhengige av at visse *plikter* ble oppfylt. Med dette ble ansvaret for egen velferd i større grad lagt på den enkelte.

I europeisk sammenheng har det gjennom mange år vært en utvikling innenfor velferdspolitikken der retten til ytelser koples til plikten til å delta på ulike aktiveringsprogrammer, og der sanksjoner i økende grad tas i bruk ved brudd på aktivitetsplikten (Lødemel & Trickey, 2001; van Berkel, Caswell, Kupka & Larsen, 2017). Noen forskere knytter denne utviklingen til en nyliberal vending innenfor sosialpolitikk og sosialt arbeid, der sosiale problemer gjøres til individuelle problemer (Kamali & Jönsson, 2018a; Lorenz, 2016; Marthinsen, Juberg, Skjefstad & Garrett, 2019; Spolander et al., 2014). Begrepet nyliberalisme forbindes gjerne med økonomiske reformer som ble innført på 1980-tallet, kjennetegnet av økt privatisering og markedsstyring, og der statens rolle er «... to create and preserve an institutional framework appropriate to such practices (Harvey, 2005, s.2). I tråd med en slik forståelse peker Lorenz (2016) på at neoliberal politikk ikke bare privatiserer det som tidligere var del av offentlige velferdstjenester, men også inngår i diskurser om individets uavhengighet og ansvar, og gjør det vanskeligere å sette sosiale forhold under lupen. Han hevder at sosialt arbeid i dag tilpasser seg denne situasjonen, «the cancellation of the social questions», gjennom å ta i bruk ulike aktiveringsteknikker og individualisere oppfølgingsarbeidet (Lorenz, 2016, s. 4).

Uten spesifikt å vise til begrepet nyliberalisme peker Kuhnle og Kildal (2018) på noen av de samme trendene i samfunnet. De reiser spørsmål om velferdsstaten i dag er i en mulig omskappende fase, der vi kan oppleve «større spenninger mellom samfunnsvitenskaper som

bygger på forskjellige premisser for å vurdere nytten og effekten av velferdsordninger og modeller» (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 36). Selv om forfatterne presiserer at det i praksis ofte ikke er enten eller, skisserer de to diametralt forskjellige måter å tenke omkring og forstå problemårsaker og effekten av løsningsforsøk i velferdspolitikken på.

Skal vi basere velferdsordninger på insentivsystem som appellerer til den enkelte selv å komme seg ut av sin vanskelige situasjon, eller på ideer som appellerer til de ulike fellesskapene (bedrift, skole, nabomiljø, familie osv.), og til verdier om sosial rettferdighet og solidaritet? (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 36)

Forfatterne tydeliggjør med dette hvordan kunnskapsgrunnlaget for velferdspolitik og forvaltning er verdibasert, der insentivtenkningen ses som mer framtrædende i økonomiske vitenskaper og fellesskapstenkningen i den politisk-sosiologiske vitenskapen (Kuhnle & Kildal, 2018). De viser til tegn på at denne spenningen er overført til politiske diskusjoner om velferdsstatens organisering og ansvarsavgrensning, der det handler om hvor grensene skal trekkes mellom den enkeltes og fellesskapets ansvar for egen og andres velferd. Det dreier seg med andre ord om hvordan byrder fordeles når vi ikke er i stand til å sørge for eget livsopphold.

I denne velferdspolitiske konteksten, og som et forskningsbidrag innenfor sosialt arbeid og sosialpolitikk, retter avhandlingen fokus mot hvordan unge opplever situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring. Det betyr at studien ikke undersøker livssituasjon og levekår til unge som mottar arbeidsavklaringspenger, eller praksisene de er del av i velferdsforvaltningen. Med en kritisk kulturanalytisk tilnærming fortolker jeg unge sin opplevelse av situasjonen som *kulturell mening*. Som resultat av en induktiv forskningsprosess viser avhandlingen i første rekke hvordan opplevelsen av å være syk og under arbeidsavklaring kan ses som et *arbeid*.

1.3 Avhandlingens struktur og innhold

Avhandlingen består av åtte kapitler. I kapitlene 1, 2, 3, 4 og 5 redegjør jeg for avhandlingens tema og problemstilling, velferdspolitiske kontekst, teoretiske perspektiver, metode og forskningsprosess. Deretter følger de analytiske kapitlene 6 og 7 og et oppsummerende diskusjonskapittel 8.

I kapittel 1 har jeg presentert avhandlingens tema og problemstilling og bakgrunnen for denne, og i kapittel 2: *Tidligere forskning* gjør jeg rede for forskningsbasert kunnskap som er relevant med tanke på avhandlingens problemstilling. Kapittel 3: *Arbeidsavklaringspenger som del av en skjerpet arbeidslinje i velferdspolitikken* er en redegjørelse for arbeidsavklaringspenger som ytelse og ordning, og for den bredere velferdspolitiske konteksten denne er del av. I kapittel 4: *Teoretiske perspektiver* gjør jeg rede for sosialkonstruksjonisme som vitenskapsteoretisk ståsted og for den kulturanalytiske tilnærmingen i avhandlingen. For et analytisk formål redegjør jeg for et utvidet arbeidsbegrep. I kapittel 5: *Metodisk tilnærming* viser jeg hvordan problemstillingen undersøkes gjennom en refleksiv fortolkningsprosess. Jeg presenterer utvalget av informanter og redegjør for metodisk framgangsmåte. Avslutningsvis reflekterer jeg over etiske aspekter ved arbeidet og over avhandlingens pålitelighet og relevans.

Analysen i kapittel 6: *Arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring* er basert på fortolkning av intervjuene med de fjorten informantene i studien og et utvidet arbeidsbegrep. Gjennom et personsentrert grep utdypes jeg fortolkningene ved hjelp av lengre utdrag fra samtalene med fire av informantene. I kapittel 7: *Å være klar, men ikke klare* fortolker jeg opplevelsen av å være i skvis mellom et ønske om å komme i arbeid og likevel ikke klare det. I kapittel 8: *Konklusjon og diskusjon* oppsummerer jeg det studien viser og diskuterer hvordan dette utfordrer framtidig politikkutforming og praksiser til å ta på alvor arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring.

KAPITTEL 2: TIDLIGERE FORSKNING

2.0 Introduksjon

Når jeg spør hvordan unge opplever situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring står jeg på skuldrene til tidligere forskning som på ulike måter belyser situasjonen de unge er i. Sentralt for situasjonen er at de unge har helseproblemer og skal avklares i Nav, primært til arbeid. I utvalget som presenteres har jeg lagt vekt på at forskningen forholder seg til den velferdspolitiske konteksten de unge er del av som mottakere av arbeidsavklaringspenger, og i tillegg er fokus på helse vektlagt. Helseproblemer er inngangsvilkåret for å motta arbeidsavklaringspenger, og helseproblemer og konsekvenser av disse ble som resultat av en induktiv forskningsprosess sentralt i denne studien. Fra den internasjonale forskningsfronten redegjør jeg i 2.2 for forskning om *opplevd helse og arbeidsmarkedstilknytning* for grupper som står langt fra arbeidsmarkedet. Denne forskningen er del av et større forskningsfelt om sosial ulikhet i helse. I 2.3 gjør jeg rede for forskning med fokus på iverksetting av en *stram arbeidslinje*, og på det å leve under stramme vilkår for mennesker med helseproblemer.

I årene etter at ordningen med arbeidsavklaringspenger ble innført i 2010 er det gjennomført en rekke analyser av den nye inntektssikringsordningen. En god del av disse er basert på Arbeids- og velferdsdirektoratets løpende statistikk- og analysearbeid som gir overblikk over forekomster og generelle kjennetegn, variasjoner og tendenser over tid med tanke på gruppen mottakere av arbeidsavklaringspenger. Basert på analyser og evalueringer redegjør jeg i 2.1 for kunnskap om tid og oppfølging under arbeidsavklaring og i 2.4 oppsummerer og presenterer jeg eget forskningsbidrag.

2.1 Tid og oppfølging under arbeidsavklaring

Velferdsforvaltningen (Nav) sine jevnlige analyser gir kunnskap om tilstrømning, gjennomstrømning og avgang fra ordningen med arbeidsavklaringspenger (Bragstad, 2017; Kann, Yin & Kristoffersen, 2016a; Kann et al., 2016b; Kann & Dokken, 2019; Sørbø & Ytterborg, 2015). Et stabilt trekk over år er at rundt 70 prosent av unge under 30 år som mottar arbeidsavklaringspenger, gjør det med bakgrunn i psykiske helseproblemer. Et utviklingstrekk som antas å henge sammen med nettopp psykiske helseproblemer, er økende lavinntekt blant unge. I 2017 ble det registrert 14 prosent med vedvarende lavinntekt blant unge under 30 år, og det er 5 prosent mer enn ti år tilbake (Arbeids- og velferdsdirektoratet,

2019b). Statistikken viser at unge mottakere er overrepresentert blant dem som har forløp utover fire år³ (Sørbø & Ytterborg, 2015). Graden av arbeidsmarkedstilknytning ved inngangen til ytelsen har betydning for varighet i ordningen, og unge under 30 år uten arbeidstilknytning og tidligere sykepenger er den store og økende gruppen mottakere av arbeidsavklaringspenger (Bragstad, 2017). Selv om strukturelle forhold som eksempelvis arbeidsledighet spiller inn, viser det seg at personer med psykiske lidelser eller lav inntekt før de fikk arbeidsavklaringspenger har lavere sannsynlighet for å komme i arbeid (Kann et al., 2016b). I mars 2019 var 69,5 prosent av unge under 30 år som mottok arbeidsavklaringspenger diagnostisert med psykiske helseplager.

Nav sine analyser understøttes av rapporten *Veier inn i, gjennom og ut av arbeidsavklaringspenger* fra forskningsstiftelsen Fafo (Strand & Nielsen, 2015). Selv om veiene inn og ut av arbeidsavklaringspenger er differensiert for ulike grupper av mottakere, er arbeid den viktigste veien både inn og ut av ytelsen. Samtidig viser det seg at som gruppe har de som mottar arbeidsavklaringspenger vanskelig for å komme inn i arbeidslivet.

Undersøkelsen er basert på registerdata, og hovedfunnet er at mottakere av arbeidsavklaringspenger generelt står langt fra arbeidsmarkedet. Det innebærer at de mottar ytelsen i tre år eller mer, og de fleste tilbringer flere år utenfor arbeidslivet. Unge med lav utdanning, svak arbeidslivstilknytning og kvinner har større sannsynlighet for å komme inn i ordningen, og mange blir der over lang tid.

På tidspunktet for Fafo sin undersøkelse gikk rundt halvparten over i arbeid, og dette ble sett som positivt gitt målsettingen med arbeidsavklaringspenger (Strand & Nielsen, 2015).

Faktorer som øker overgang til arbeid er høy utdanning, tidligere arbeidserfaring, arbeidsaktivisering underveis i arbeidsavklaringsforløpet, og kort tid inne i ordningen. Den andre hovedveien ut av arbeidsavklaringspenger er uførepensjon, og denne veien øker med alderen. Faktorer som øker overgang til uføretrygd er lav utdanning, det å ikke komme fra arbeid, ha vært inne i ordningen i flere omganger, ha høyt nivå på utbetaling av arbeidsavklaringspenger, vært tidligere Nav-bruker eller hatt lavinntekt og vært lenge i ordningen (Strand & Nielsen, 2015, s. 99). Det viser seg at der eldre mottakere forlater ordningen som «avklart» til arbeid eller uføretrygd, er det en relativt høy andel i gruppen unge mottakere som ender i en «uavklart situasjon». Disse har verken god tilknytning til

³ Fra 2010 og fram til januar 2018 var retten til arbeidsavklaringspenger avgrenset til fire år, med unntaksbestemmelser.

arbeidslivet eller tilgang til en stabil inntektssikring gjennom uføretrygd, og dette fører de unge ut i en særlig sårbar økonomisk situasjon med betydning for levekår og livssituasjon (Strand & Nielsen 2015, s.10). Disse vil være avhengig av økonomisk sosialhjelp, familieforsørgelse eller annet. Denne tendensen underbygges av senere analyser fra Arbeids- og velferdsdirektoratet (Kann et al., 2016b; Kann & Dokken, 2019).

En bredt anlagt evaluering av arbeidsavklaringspenger som ytelse og ordning fra Sintef og Nasjonalt kompetansesenter for arbeidsretta rehabilitering (NKAR) (Mandal et al., 2015) konkluderer med at det største problemet er mangelfull målrettet oppfølging og passive stønadsløp. Dette skyldes i hovedsak manglende ressurser ved Nav-kontorene til å gi den oppfølgingen av den enkelte som var intensjonen med ordningen med arbeidsavklaringspenger (Mandal et al., 2015, s.3). Et poeng er at med innføring av arbeidsavklaringspenger så ble nedsatt arbeidsevne grunnet helseproblemer, og ikke inntektsbortfall, inngangsvilkåret til ytelsen. Evalueringen baserer seg på bred informasjonsinnhenting fra brukere, ansatte i Nav, tiltaksbedrifter, arbeidsgivere og leger. Brukerne var generelt fornøyde med forholdet til veilederne sine, men pekte på at manglende tid hos veilederne kunne være et problem. Dessuten var forutsigbarhet viktig med tanke på hvem som var veileder, at veileder var tilgjengelig og at det kunne bygges tillit over tid (Mandal et al., 2015, s. 248). Evalueringen viser at veilederne på sin side har mange brukere, og dessuten tar økte oppgaver og dokumentasjonskrav fokus bort fra oppfølgingen av den enkelte bruker.

Behovet for oppfølging og tid til dette understøttes av en forskningsrapport fra forskningsstiftelsen Fafo som har fokus på utfordringer i Nav-kontorenes oppfølging av unge brukere (Strand, Bråthen & Grønningsæter, 2015). For å lykkes med oppfølgingsarbeidet handler det ifølge veilederne i Nav om å komme raskt i gang og være tett på brukerne. Dette krever igjen at veilederne som skal følge opp har tid til rådighet. Veilederne peker i tillegg på at utfordringene med å komme i arbeid knytter seg til kjennetegn ved situasjonen til unge brukere, som sosiale tilpasningsvansker og psykiske lidelser (Strand et al., 2015, s. 8). Samtidig som evalueringer peker på behovet for tett og tilpasset oppfølging av unge med helseproblemer, er det mangelfull kunnskap om helsetilstand og behandlingsforløp for dem som mottar arbeidsavklaringspenger. Analyser fra Nav viser imidlertid at det er en sammenheng mellom tida det tar under arbeidsavklaring og om helseproblemene er klart

definert og avgrenset, eller uavklart og sammensatt. Dette siste kjenner tegner situasjonen for mange unge som er under arbeidsavklaring.

Sammenheng mellom helse og tid

I 2015 påpekte forskere fra Fafo at det til tross for at arbeidsavklaringspenger er en ytelse til personer med nedsatt arbeidsevne grunnet sykdom eller skade, så fantes det ikke noen samlet oversikt over helsetilstanden blant mottakerne av arbeidsavklaringspenger (Strand & Nielsen, 2015). De viste til at det med bakgrunn i registerbaserte analyser «rett og slett er vanskelig å gjøre en god vurdering av om årsakene til at mange personer bruker lang tid inne på arbeidsavklaringspenger kan knyttes til dårlig helse, dårlig arbeidsoppfølging eller andre forhold» (Strand & Nielsen, 2015, s. 93). Til tross for at informasjon om helse eller diagnose ikke inngikk i analysene, mente forskerne at det var «nærliggende å anta at dårlig helse også er en faktor som gjør at avstanden til arbeidslivet er stor for denne gruppen» (Strand & Nielsen, 2015, s. 7).

I 2017 kom to delrapporter fra Nav om aktiviteter for mottakere av arbeidsavklaringspenger. Den ene basert på forløpsanalyse av registerdata (Bragstad, 2017), den andre baserte seg i tillegg til registerdata på saksgjennomgang og surveyundersøkelse blant mottakeren (Galaasen, 2017). Rapportene bekrefter til en viss grad problemforståelsen fra tidligere undersøkelser og evalueringer, men nyanserer bildet. Det viser seg at unge under 30 år som mottar arbeidsavklaringspenger i store trekk har lange, men ikke nødvendigvis *passive* stønadslop. Samlet sett viser datagrunnlaget at omfanget av det som kalles «ubegrunnede passive mottakere» totalt sett synes å være relativt få (Lande, 2017, s. 22).

Alle mottakere av arbeidsavklaringspenger skal være i en form for aktivitet, der medisinsk behandling, arbeidsrettede tiltak eller ordinært arbeid er de vanligste. Basert på tilgjengelige data viser det seg at om lag 8 av 10 i ulik grad kombinerer forskjellige former for aktiviteter gjennom rehabiliteringsløpet (Lande, 2017, s. 22). Hvilke aktiviteter folk deltar på, og hvor omfattende disse er, varierer mye. Andelen som deltar i arbeid har vært økende i hele perioden med arbeidsavklaringspenger, men er ulikt fordelt mellom mottakerne. Både utdanningsnivå, kjønn og helse er variabler med tanke på deltakelse. Andelen som er i arbeid øker sterkt med utdanningsnivå, og kvinner er i arbeid i større grad enn menn (Lande, 2017, s. 15). Mottakere med psykiske lidelser er i mindre grad i arbeid og i større grad i arbeidsrettede

tiltak kombinert med medisinsk behandling. Dette gjelder mange av de unge mottakerne (Bragstad, 2017).

Når det gjelder omfanget av medisinsk behandling for dem som mottar arbeidsavklaringspenger er det grunn til å tro at dette er underestimert i Nav sine analyser. Slik behandling registreres ikke som administrative data, men kommer kun fram i den enkeltes aktivitetsplan, i legeerklæringer og liknende (Galaasen, Haugen, Lysø & Selnes, 2017). Gjennomgang av saksdokumenter viser at den vanligste behandlingskategorien var behandling hos legespesialist, dernest hos psykolog, fysioterapeut, manuellterapeut og kiropraktor. Det er en tydelig forskjell mellom aldersgruppene, der mottakere under 50 år går mer til psykolog, mens mottakere under 30 år går mindre til fysioterapeut, manuellterapeut og kiropraktor (Galaasen et al., 2017, s. 37). Informasjonsgrunnlaget om innholdet i den medisinske behandlingen varierer for øvrig fra sak til sak, og i noen saker er den fraværende (Galaasen et al., 2017, s. 34). I tillegg er både hyppighet og tidsbruk ved behandling i liten grad beskrevet.

Nav sine analyser viser imidlertid en sammenheng mellom helseproblemer og tid under ordningen med arbeidsavklaringspenger. Varighet under ordningen er kortere der personen har et klart definert og avgrenset helseproblem, og kanskje også en arbeidsgiver som venter, i forhold til personer med mer uavklarte og sammensatte problemer. I de sistnevnte tilfellene pekes det på at prøving og feiling til en viss grad vil prege forløpene (Bragstad, 2017, s. 63). Det kan for eksempel være gode grunner for at noen registreres med langvarige og såkalte 'passive' stønadslop. For enkelte helsetilstander, som for eksempel ved ME, vil det være lite effektiv behandling tilgjengelig. Det kan likevel være håp om at tilstanden vil bedre seg og at det er mulig å komme i arbeid en dag. I slike tilfeller er det derfor heller ikke ønskelig med uføretrygd, og dette kan føre til at personer over lang tid mottar arbeidsavklaringspenger (Lande, 2017, s. 21).

2.2 Opplevd helse og tilknytning til arbeidsmarkedet

I likhet med unge arbeidsledige kjennetegnes situasjonen for unge utenfor arbeidslivet av lav inntekt og ofte mangelfull utdanning. Forskning viser at det å være utenfor arbeidslivet over lang tid i ung alder øker faren for marginalisering i voksenlivet (Hammer, 2003; Hyggen, 2006; Kieselbach, 2003; Strandh, Winefield, Nilsson & Hammarström, 2014). Samtidig er

gruppen av unge arbeidsledige i første rekke kjennetegnet av at den er heterogen, der trekk ved velferdsordningene, klasse, kjønn, funksjonsevne, omsorgsoppgaver og tilgang på sosiale ressurser er blant faktorene som spiller inn på hvordan situasjonen erfares og håndteres (Lahusen & Guigni, 2016). For unge som mottar arbeidsavklaringspenger er selve inngangsvilkåret at de har betydelige *helseproblemer*. For å motta arbeidsavklaringspenger må arbeidsevnen være nedsatt med minst 50 % på grunn av sykdom. Forskningsbasert kunnskap om sammenhenger mellom opplevd helse og tilknytning til arbeidsmarkedet hos grupper som står langt fra arbeidsmarkedet er derfor relevant i sammenhengen og kan knyttes til et større forskningsfelt om *sosial ulikhet i helse*.

Med sosial ulikhet i helse menes at helsetilstanden følger noen *sosiale* trappetrinn, eller en *sosial gradient*, der helsen er bedre og levealderen høyere jo lenger opp i det sosioøkonomiske hierarkiet du er (Bambra, Gibson, Sowden, Whright, Whitehead, Petticrew, 2010). Forskningen retter søkelys mot *sammenhenger* mellom helse og andre levekårsfaktorer, som utdanning, arbeidsmarked, økonomi og sosiale nettverk. En norsk kunnskapsoversikt fra 2014 viste en opphopning av dårlig helse og dårlige levekår i enkelte grupper, som hos sosialhjelpsmottakere (Dahl, Bergsli, van der Wel, 2014). Dessuten viser forskning sammenhenger mellom selvopplevd helse og dødelighet (Jylhä, 2009). En norsk studie av dødelighet blant gruppen langtidsmottakere av sosialhjelp viste en overdødelighet som var tre ganger så høy for menn og to ganger så høy for kvinner sammenliknet med befolkningen for øvrig (Naper, 2009). Sosial ulikhet i helse kan derfor betraktes som et rettferdighetsproblem, der det ses som dobbelt urettferdighet at folk med dårlige levekår, lave inntekter og slitsomme jobber opplever mer sykdom og ofte tidligere død (Dahl et al., 2014).

Flere nyere studier viser at opplevd helse har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidsmarkedet. En komparativ studie viser at i et land som Norge, med relativt lav arbeidsledighet, er det særlig høy grad av negativ opplevelse av egen helse for dem som er utenfor arbeidslivet (Heggebø & Elstad, 2017). Resultatet er basert på data fra 25 europeiske land i etterkant av finanskrisa i 2008/2009. Landene representerer ulikhet både med tanke på grad av arbeidsledighet, økonomi og velferdspolitik, og undersøkelsen tar utgangspunkt i selvrapportert helse. Forskerne fant støtte for hypotesen om at høy arbeidsledighet fører til lavere nivå av opplevde negative helseeffekter. Samtidig fant de at land med særlig lav arbeidsledighet skiller seg ut med høy grad av selvrapporterte helseproblemer. Studien konkluderer med at dette ikke, som i en del tidligere forskning, forklares med at det er mindre

stigmatiserende å være arbeidsledig når mange andre er det, men med *kjennetegn ved situasjonen* til gruppen som er arbeidsledige. Denne situasjonen er i stor grad kjennetegnet av manglende utdanning og helseutfordringer (Heggebø & Elstad, 2017, s. 23).

I en norsk kontekst har sammenhenger mellom opplevd helse og sosiale forhold for langtids mottakere av økonomisk sosialhjelp vært godt dokumentert siden 1990-tallet (Brevik, 1996; Løyland, 2016; Seim og Hjemdal, 1992; Underlid, 2005, van der Wel, Lødemel, Løyland, Naper & Slagsvold, 2006). Undersøkelsene viser at sosialhjelpsmottakere sliter med store og langvarige helseproblemer. Mange langtidsmottakere av sosialhjelp har lav livskvalitet med kroniske smerter og psykiske plager. Ulykker og sykdom er oftere årsak til kroniske smerter i denne gruppen, og det rapporteres i høyere grad om lavere livskvalitet grunnet disse plagene enn i befolkningen for øvrig (Løyland, 2016).

Funksjonsevnestudien fra 2006 viste en opphopning av ulike typer av fysiske, psykiske og sosiale problemer blant mange av langtidsmottakerne, med omfattende og til dels alvorlige helseproblemer hos en høy andel av dem (van der Wel et al., 2006). I likhet med mottakere av arbeidsavklaringspenger, hadde mange psykiske helseproblemer og mangelfull utdanning, og mange var uten fullført videregående opplæring. I tillegg var gruppen kjennetegnet av mindre sosial kapital enn folk flest. De som sto lengst unna arbeidslivet hadde både lavere tillit til andre og «i mindre grad tilgang til nettverk som kan tilføre dem viktige ressurser» (van der Wel et al., 2006, s. 59). Dette gjaldt særlig for dem som hadde vært utenfor arbeid de siste fem årene, eller aldri hadde vært i arbeid. Basert på datamaterialet fra funksjonsevnestudien viser Heggebø, van der Wel & Dahl (2019) at sosial kapital hadde *noe* betydning og mental og somatisk helse hadde *stor* betydning for tilknytningen til arbeidsmarkedet, særlig for dem med dårlig helsetilstand. Dette er i tråd med studier som viser at mennesker med helseproblemer som angst, smerter og annet fysisk ubehag, ikke er i stand til å ta i bruk det sosiale nettverket i like stor grad som mennesker uten helsebegrensninger (Killeen & O'Day, 2004).

I kjølvannet av finanskrisa kom flere studier av opplevd helse og arbeidsmarkedstilknytning. van der Wel, Saltkjel, Chen, Dahl & Halvorsen (2018)⁴ fant at selvopplevd helse hang sammen både med arbeidsledigheten i de respektive landene, den enkeltes sosiale kapital og

⁴ Studien er en regresjonsanalyse basert på surveydata fra 25 europeiske land i perioden 2004–2014.

graden av sjenerøsitet i velferdspolitikken (van der Wel et al., 2018, s. 14). Konsekvenser av en stram velferdspolitikk viste seg å øke over tid, og bidro til at ulikhet i utdanning fikk økt betydning for selvopplevd helse. I land som opplevde økonomisk krise samtidig med innstramning i velferdspolitikken viste det seg at ulikhet i helse hadde økt med 15 % to år senere. Studien viser for det første at ulikhet i utdanning har konsekvenser for opplevd helse, særlig i økonomiske krisetider. For det andre viser den at utformingen av sosialpolitikken som retter seg mot grupper som står langt fra arbeidsmarkedet spiller en avgjørende rolle for utviklingen av sosial ulikhet i helse.

I norsk kontekst viser en studie av brukererfaringer knyttet til Nav-reformens evalueringssprosjekt mot de komplekse, og noen ganger tvetydige, sammenhengene mellom helse og arbeid, der en rekke forhold hadde betydning. Folk verdsatte det å være i arbeid, men de som hadde helseplager måtte balansere det å arbeide med den totale livssituasjonen. Både arbeidsgiveres tilrettelegging, ressurser og diagnosesystemer i helsevesenet, regelverket i folketrygden, prinsipper for avklaring av rettigheter og kategorisering gjennom institusjonelle problemidentiteter og et varierende arbeidsmarked, hadde betydning (Lundberg, 2012, s. 193). Studier med utgangspunkt i unge sine erfaringer med å motta arbeidsavklaringspenger viser at helseproblemer kan gjøre det nødvendig å bruke tid under arbeidsavklaring (Wik & Tøssebro, 2013; Wik, 2019; Åsheim, 2018). Samtidig kan den lange tida det tar være krevende for de unge og handle om mangler ved oppfølgingsarbeidet.

Wik og Tøssebro (2013) sin studie er basert på intervju med 17 unge voksne med fysisk funksjonsnedsettelse i alderen 18–38 år som befinner seg i skjæringspunktet mellom arbeid og trygd om deres erfaringer i løpet av et år med arbeidsavklaringspenger.⁵ Undersøkelsen viser at noen av de unge befant seg i omtrent samme situasjon som året før, mens det for andre var en negativ utvikling. Dette kunnes skyldes flere ting, for eksempel at helsetilstanden var uendret eller forverret eller at det var feilslåtte tiltak. I slike tilfeller er det gjennomgående at de unge føler at behovene deres ikke er forstått, og at de reagerer på «hvor raskt de sendes til et nytt tiltak uten at det reflekteres over erfaringene fra det foregående tiltaket» (Wik & Tøssebro, 2013, s. 98). Tid så ut til å være et viktig aspekt for unge med funksjonsnedsettelse, og helseproblemene gjorde at det i perioder var lite som både kunne og burde skje. Samtidig opplevde flere at livet var satt på vent, og at det var mye venting uten noen form for aktivitet.

⁵ En av disse mottok ikke arbeidsavklaringspenger, men var under arbeidsavklaring (Wik & Tøssebro, 2013, s. 29).

Det var venting for å få svar på spørsmål, å få søknader behandlet og for å komme inn på tiltak. Motivasjonen for arbeid virket å være høy blant de unge, og for de fleste framsto uføretrygd som siste utvei. Det konkluderes med at suksessfaktoren for at unge kom nærmere arbeidslivet handler om «skreddersøm, individtilpasning og at det kommer til rett tid og i lang nok tid» (Wik & Tøssebro, 2013, s. 96).

2.3 En strammere arbeidslinje – iverksetting og vilkår

En strammere arbeidslinje i velferdspolitikken de siste ti-femten årene har ført til en økende forskningsinteresse rettet mot iverksetting av velferdspolitikken, og mot virkningene av de stadig strengere vilkår og sanksjoner som retter seg mot arbeidsledige.

I et komparativt perspektiv viser van Berkel, Caswell, Kupka og Larsen (2017) hvordan det som betegnes som welfare-to-work policies iverksettes i velferdsstatens førstelinje i europeiske land. Welfare-to-work policies anvendes her synonymt med aktiveringspolitikk, og defineres som *«those programmes and services that are aimed at strengthened the employability, labour-marked or social participation of unemployment benefit recipients of working age, usually by combining enforcing/obligatory/disciplining and enabling/supportive measures in varying extents»* (Caswell, Kupka, Larsen & van Berkel, 2017, s. 3). Premisset for forskningen som presenteres er at arbeidet i velferdsstatens førstelinje bidrar til å forme politikk gjennom måten den iverksettes på. I dette perspektivet er politikktutforming ikke avgrenset til gitte lover og retningslinjer, men noe som stadig utformes i ulike praksiser. Sosialarbeidere som arbeider i frontlinjen er del av komplekse kontekster, som påvirker disse praksisene. I tillegg til lover og regelverk handler dette blant annet om organisasjonen de arbeider innenfor, veiledning, samarbeidspartnere og klientene. Til tross for tilsynelatende likheter i aktiveringspolitikken er det derfor også forskjeller, for eksempel når det kommer til innhold i oppfølgingsarbeidet.

Forskningen er likevel samstemte i at kompleksiteten har økt, blant annet på grunn av nye former for styring når velferdspolitikkk skal iverksettes (Caswell et al., 2017). Et sentralt trekk i styringen er at aktiveringspolitikken rommer flere grupper og dermed en mer heterogen klientgruppe, inkludert mennesker som står langt fra arbeidsmarkedet, med blant annet helseproblemer. Et annet trekk er en sterkere vektlegging av sanksjoner for å få folk i arbeid. Forskningen viser at slike sanksjoner kan ha positive effekter for arbeidsinkludering for

grupper som står nær arbeidsmarkedet med lite problemer ved siden av arbeidsledigheten, men viser seg å ha liten effekt med tanke på å få mennesker med mer omfattende problemer inn i arbeidslivet (van Berkel, Larsen, Caswell, 2018). En kunnskapsoversikt over iverksetting av welfare-to-work policy i europeisk kontekst viser at et av de mest framtrepende trekkene er tendenser til selektering av klienter. Store saksmengder og press på ressurser har lenge vært en forklaring på slike prosesser. Nå peker forskningen på at styringsregimer med fokus på en skjerpet arbeidslinje og reduksjon av ytelser bidrar til at mennesker som står lengst fra arbeidsmarkedet blir parkert og nedprioritert (van Berkel, 2017, s. 27). Forskningen viser at praksisene i førstelinjen er under press, der det blir gitt mindre oppmerksomhet til klientenes behov. Dette rammer sårbare grupper hardest.

Et kjennetegn ved politikktutformingene de senere årene er altså at strengere vilkår og sanksjoner er knyttet til inntektssikringsordningene, med sikte på å få flere i arbeid. Dette gjelder også mennesker med helseproblemer, og særlig settes fokus på den økende andelen mennesker med psykiske helseutfordringer som står utenfor arbeidslivet (OECD, 2015). Forskningen viser at utvidet bruk av sanksjoner ikke har den ønskede effekt med tanke på å få for mennesker med helseutfordringer nærmere lønnet arbeid (Barr et al., 2016; Ceolta-Smith, Salway & Tod, 2015; Dwyer, Scullion, Jones, McNeill & Stewart, 2019; Wright & Patrick, 2019). Dwyer et al. (2019) undersøker både innvirkning strammere vilkår har for mennesker med mentale helseproblemer, og om slike vilkår har effekt og bidrar til å få dem i arbeid. Studien baserer seg på data fra kvalitative longitudinelle intervju med 207 sosialhjelpsmottakere i Storbritannia. Resultatet viser for det første at vilkår for inntektssikring i stor grad er ineffektive når det gjelder å bringe folk med psykiske helseproblemer inn i, eller nærmere, arbeidslivet. Tvert om kan slike vilkår og sanksjoner forverre helsesituasjonen og gjøre veien lenger til arbeidslivet. Det kan i tillegg hemme en støttende oppfølging, og dette bidrar i liten grad til å få folk nærmere arbeidslivet. Det konkluderes derfor med at bruk av vilkår for mennesker med psykiske helseproblemer bør opphøre.

Wright & Patrick (2019) analyserer fram noen *felles trekk* ved erfaringene til arbeidsledige som mottar offentlig inntektssikring. Analysen er basert på to omfattende kvalitative longitudinelle studier. De finner for det første at bruken av sanksjoner har mange negative virkninger, både psykisk og sosialt. Mange blir avhengig av familie og venner for å klare seg, og dette fører mange ut i ytterligere fattigdom. For det andre er det en rekke kontraster

mellom hvordan vilkårssetting presenteres i politikken og erfaringene til dem politikken retter seg mot. Mens intensjonene er at sanksjoner skal bidra til at folk kommer ut av fattigdom og får bedre helse, viser erfaringene at trusler om sanksjoner har vidtrekkende dårlige effekter på den psykiske helsen til mange av dem som mottar ytelse. Denne inkonsistensen i vilkårspolitikken hindrer at folk kommer i arbeid, at de blir i stand til å balansere ulike sider i livet og at de får tilgang til støtte og oppfølging. Til tross for folks erfaringer, og for kunnskap som viser at vilkår som insentiver for å komme i arbeid ikke har effekt, vedvarer en politikk med stramme vilkår. Forskerne argumenterer for en framtidig forskning som får fram nettopp fellestrekk ved folk sine erfaringer, og som teoretisk «foreground subjectivities of harsh conditionality as a social phenomenon» (Wright & Patrick, 2019, s. 609). Med utgangspunkt i erfaringer kan slike analyser avdekke bredere tendenser med store konsekvenser.

Gjennom det siste tiåret har en rekke nasjonale forskningsbidrag rettet fokus mot hvilke konsekvenser Nav-reformen har hatt for utøvelsen av sosialt arbeid i den nye velferdsforvaltningen, der iverksetting av en strammere arbeidslinja i velferdspolitikken er sentral (Andreassen, 2011; Fossetøl, Breit & Borg, 2016; Frøyland, Maximova-Mentzoni & Fossetøl, 2016; H.C. Hansen, 2018; Hansen & Gubrium, 2019; Kjørstad 2008; Røysum, 2012; Skjefstad, 2015; Øvrelid, 2018). Flere peker på at blikket for det sammensatte, for helheten i situasjonen til dem som mottar ytelse fra velferdsstaten, settes under press når det sosiale arbeidet skal utøves i spenningsfeltet mellom politikk, institusjonelle rammer i velferdsforvaltningen og sentrale verdier i faget (H.C. Hansen, 2018, Kjørstad, 2019, Røysum 2012, Skjefstad, 2015).

I en studie som tar utgangspunkt i erfaringene til sosialarbeidere rett etter iverksettingen av Nav-reformen finner Røysum (2012) et økt fokus på saksbehandling og byråkrati, og mindre tid til helhetlig og langsiktig oppfølging av brukere i sosialtjenesten i Nav. Et sentralt poeng er her at helhetsperspektivet i sosialt arbeid er noe annet og mer enn Nav-reformens mål om at brukerne skal få en helhetlig oppfølging. Mens Nav sin helhetlige oppfølging i stor grad handler om å veilede brukere på tvers av Nav sitt tjeneste- og ytelsesspekter, handler helhetsforståelsen i sosialt arbeid om hvordan de ulike delene i folk sitt liv henger sammen.

Det vil si at om målet er at brukeren skal få arbeid, vil det ofte være mange andre aspekter som må følges opp før vedkommende kan komme i arbeid. Det kan være et helse-, rus-, eller boligproblem. Ved å tilstrebe en helhetlig oppfølging vil det derfor være mange delmål, mot et hovedmål. Hvert enkelt

individ må også vurderes individuelt og således helhetlig som et unikt menneske, og ikke kun som en sak, et «problem» eller en kategori. (Røysum, 2012, s. 194)

Fokus på helheten i brukernes liv blir berørt i flere studier. Kjørstad (2019) viser til at sosialarbeidere iverksetter statens politikk, men stiller spørsmål ved hvilke utviklingsmuligheter og handlingsrom sosialt arbeid har i Nav, innenfor gjeldende politiske og institusjonelle rammer. «Vi vet at arbeidslinjen slik den praktiseres i dag, ikke alltid fungerer etter hensikten, og at en altfor stor del av klienter med store og sammensatte problemer ikke kommer i jobb» (Kjørstad, 2019, s. 74). I en tidligere studie om iverksetting av arbeidslinja i sosialtjenesten før Nav pekte Kjørstad (2008) på nettopp det sammensatte i situasjonen til mennesker som mottar sosialhjelp, der en mekanisk måte å bruke arbeid som vilkår for sosialhjelp kan sette klienter i en tvangssituasjon og sosialarbeidere i en ambivalent situasjon. Arbeidslinja forplikter sosialtjenesten til å få flest mulig ut i arbeid samtidig som det ikke er «mulig å gi alle sosialhjelpsklienter et meningsfullt og anstendig arbeid» (Kjørstad, 2008, s.71). Ofte er det snakk om et langsiktig og krevende endringsarbeid, som tar tid. Kjørstad etterlyser mer kunnskap om hva som oppleves som belastende ved å være arbeidsledig, og peker på manglende forståelse for at lønnsarbeid ikke nødvendigvis alltid er det primære i folk sine liv. Skjefstad (2015) konkluderer i sin studie, som har fokus på sosialt arbeid med brukere som har store og sammensatte problemer, med at byråkratiske oppgaver fortrenger fokus på brukermedvirkning og utøvelse av sosialfaglig skjønn. Hun drøfter hvordan anerkjennelse kan være både et etisk ståsted i sosialt arbeid og et virksomt element i sosialt arbeids praksis, og hvordan det kan utvikles anerkjennende praksiser i Nav der brukerne opplever at de blir sett og hørt som mennesker med både rettigheter og ressurser (Skjefstad, 2015, s. 6). Samtidig pekes det på at det er utfordrende å utvikle slike praksiser som del av sosialpolitiske og organisatoriske kontekster preget av byråkratisk effektivisering, der fokus i første rekke er på den enkeltes vilje og motivasjon til å komme i arbeid.

En undersøkelse av Kvalifiseringsprogrammet (KVP) som aktiveringspraksis.⁶ viser til det sammensatte i aktiveringsarbeidet der interaksjonelle, institusjonelle og strukturelle forhold spiller sammen. Dette kan gi seg utslag som paradokser og bli barrierer både i aktiveringsprosessen for den enkelte, og begrense veiledernes handlingsrom for individuelt

⁶ Undersøkelsen består både av samhandlingsobservasjoner og intervjuer med veiledere og deltakere i programmet. KVP er del av de sosiale tjenestene i Nav og er rettet mot mennesker som står langt fra arbeidsmarkedet.

tilpasset oppfølgingsarbeid. De fleste deltakerne var svært motiverte for å komme i arbeid, samtidig som motivasjonsarbeid som premiss for aktiveringsarbeidet i KVP peker mot individets manglende motivasjon for arbeid. Snarere enn å fremme overgang til arbeid kan institusjonelle forhold vanskeliggjøre nettopp dette (H.C. Hansen, 2018, s. 80). Det konkluderes med at kunnskap om slike konsekvenser må få betydning både for praksis og politikktutforming, der det er grunn til å reflektere kritisk over om motivasjon og motivasjonsarbeid er den rette innfallsvinkelen i KVP.

2.4 Oppsummering og eget forskningsbidrag

I dette kapitlet har jeg vist til forskningsbasert kunnskap som bidrar til å belyse situasjonen for unge som mottar arbeidsavklaringspenger. Nav sine analyser og evalueringer av ordningen med arbeidsavklaringspenger viser at unge bruker lang tid under ordningen, og at dette kan ses i sammenheng med helsetilstanden. En stor andel har psykiske helseproblemer, og mange også lidelser det ikke er effektiv behandling for.

Fra den internasjonale forskningsfronten har jeg presentert forskning som på ulike måter belyser situasjonen for unge som mottar arbeidsavklaringspenger. For det første viser jeg til forskning om sammenhengen mellom opplevd helse og arbeidsmarkedstilknytning. Gjennom mange år har forskning vist at mennesker utenfor arbeidslivet som mottar offentlige ytelser ofte har omfattende og til dels alvorlige helseproblemer, og nyere komparativ forskning viser at opplevd helse har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidsmarkedet. Noen nasjonale kvalitative studier basert på erfaringer fra dem som mottar arbeidsavklaringspenger, viser at helsetilstanden har betydning for tida det tar gjennom arbeidsavklaringen. Helseproblemer gjorde at det i perioder var lite som både kunne og burde skje, og det ble lagt vekt på en oppfølging som var individtilpasset.

For det andre viser jeg til forskning som har fokus på iverksetting av en strammere arbeidslinje i velferdsstatens førstelinje. Et sentralt trekk er at flere grupper inkluderes i det som betegnes som aktiveringspolitikk, også mennesker med helseproblemer. Et annet trekk er en sterkere vektlegging av sanksjoner for å få folk i arbeid, og forskningene er samstemte på at en utvidet bruk av sanksjoner i stor grad er ineffektive når det gjelder mennesker med omfattende problemer. Forskingen viser at for mennesker med psykiske helseproblemer kan vilkår og sanksjoner tvert om forverre helsesituasjonen, og gjøre veien lenger til arbeidslivet.

Forskningen som er presentert har noe ulikt fokus, men peker i samme retning når gjelder situasjonen for mennesker med helseproblemer som står utenfor arbeidslivet. Mange har sammensatte og omfattende problemer, der helse og sosiale forhold henger sammen, og veien til arbeidsmarkedet er lang. Samtidig viser forskningen at en strammere arbeidslinje setter en helhetlig tilnærming i velferdsstatens førstelinje under press, og at økt bruk av vilkår og sanksjoner i liten grad har effekt for å bringe mennesker med helseproblemer nærmere arbeidslivet.

På skuldrene til denne forskningen tar avhandlingen utgangspunkt i erfaringene til unge som mottar arbeidsavklaringspenger, og fortolker hvordan det *oppleves* å være syk og under arbeidsavklaring. Studien viser hvordan de unge opplevde psykiske og fysiske helseproblemer på kroppen, og hvordan dette tok tid og hadde betydning for hverdagslivet og arbeidsavklaringen. Som kritisk kulturanalyse ser denne studien de unge sine erfaringer som inntak til analyse av rådende og alternative kulturelle forståelses- og tenkemåter. Det var de unge sine konkrete beskrivelser av hva det innebar å leve med helseproblemer i hverdagslivet og i arbeidsavklaringen som bidro til at jeg tok i bruk et utvidet arbeidsbegrep i analysen av de unge sine erfaringer. Til grunn for dette begrepet ligger synet på at arbeid omfatter en rekke aktiviteter i folk sitt liv, som bidrar til sosial verdiskaping i samfunnet (Wadel, 1977). Det å se opplevelsen av å være syk og under arbeidsavklaring som et arbeid som krever tid og energi, er avhandlingens teoretiske forskningsbidrag, og føyer seg med dette inn i rekken av forskningsbasert kunnskap som viser at helseutfordringer har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidslivet.

KAPITTEL 3: ARBEIDSAVKLARINGSPENGER SOM DEL AV EN SKJERPET ARBEIDSLINJE

3.0 Introduksjon

I avhandlingen setter jeg søkelys på unge sine opplevelser av situasjonen med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger, og på gjeldende politikkutforming på feltet. I fortolkningsarbeidet legger jeg til grunn en teoretisk forståelse der erfaringer så vel som politikkutforming ses som sosialt og kulturelt konstruert og del av en velferdspolitisk kontekst med økende plikt til arbeid og aktivitet, også når folk har betydelige helseproblemer. I dette kapitlet redegjør jeg for arbeidslinja i velferdspolitikken i et historisk perspektiv og for ytelsen arbeidsavklaringspenger som sentralt virkemiddel i dagens velferdspolitikk. Innføringen av ytelsen i 2010 var et av de viktigste grepene i Nav-reformens innholdsreform for å fremme det politiske målet om flere i arbeid.

3.1 Arbeidslinja i velferdspolitikken

I den norske velferdsstaten har målet om at flest mulig skal være i inntektsgivende arbeid og færrest mulig leve av offentlige ytelser alltid vært et grunnleggende premiss (Stjernø & Øverbye, 2012). Virkeliggjøringen av dette målet preges av historiske, politiske og institusjonelle kontekster, og i dag er det et erklært politisk mål å få flere raskere avklart og ut i arbeid og aktivitet, også mennesker med betydelige helseproblemer. I Regjeringens melding til Stortinget *Nav i en ny tid – for arbeid og aktivitet* uttrykkes dette slik:

Regjeringen bygger sin politikk på at verdier må skapes før de deles. Arbeidskraften er samfunnets viktigste ressurs, og det er derfor behov for en aktiv arbeids- og velferdspolitikk med sikte på at flest mulig skal kunne delta i arbeidslivet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 5)

I Prop. 74 L (2016–2017) kom Arbeids- og sosialdepartementet (2017) med forslag til de siste større endringene i retten til arbeidsavklaringspenger, iverksatt fra 2018. Her vises til at ny kunnskap om positive sammenhenger mellom arbeid og helse, gir grunn til forhåpninger om at flere med lidelser innenfor de dominerende diagnosegruppene i større grad kan delta i arbeidslivet.

Mens det for noen tiår siden var en alminnelig oppfatning at sykdom ikke var forenlig med arbeid, viser forskning at arbeid og aktivitet i mange tilfeller er helsefremmende, og at dette gjelder særlig for psykiske lidelser og sykdommer knyttet til muskel og skjelett. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 22)

Velferdspolitiske diskurser med vekt på økt arbeidsretting og aktivitetsplikt, det vi i dag forbinder med betegnelsen arbeidslinja, føres gjerne tilbake til 1990-tallet. Med Nav-reformen ble denne diskursen ytterligere tydeliggjort og materialisert. Reformen kan ses som del av en aktiveringspolitikk som de siste tiårene er søkt gjennomført i de fleste OECD-land ved hjelp av ulike reformer (Caswell & Innjord, 2011). Til tross for ulikheter mellom landene er det noen felles utviklingstrekk som gjerne betegnes som «work-fare eller «work-first» (Jørgensen, 2008; Lødemel & Trickey, 2001). På overordnet politisk nivå handler det om en økende tendens til å inkludere sosialpolitikken i arbeidsmarkedspolitikken, der målet er å mobilisere flest mulig i yrkesaktiv alder til arbeid og aktivitet. På mikronivå ser vi en politikktutforming i praksis der det legges vekt på motivasjons- og endringsarbeid på individnivå framfor endringer på samfunnsnivå.

Innføringen av arbeidsavklaringspenger som ny og samlet inntektssikringsordning for mennesker med helseproblemer er derfor del av større velferdspolitiske kontekster og diskurser som innebærer både kontinuitet og endring med tanke på arbeidslinja i velferdspolitikken.

Kontinuitet og endring

Dagens velferdsstat er resultat av en lang historie, der ideen om universelle velferdsordninger og skattefinansiering kjennetegner de skandinaviske velferdsstatene (Kuhnle & Kildal, 2018). Et viktig element er det offentliges ansvar for inntektssikring, helse og omsorg, og dette kommer til uttrykk gjennom politiske beslutninger som handler om «hvordan, hvor mye og til hvem kontantoverføringer og tjenester skal fordeles og leveres» (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 19).

Ved Grunnlovens 200-årsjubileum i 2014 kom det et overordnet grunnlovsvorn om sentrale velferdsgoder, der det mellom annet ble grunnlovsfestet et vern om retten til støtte fra det offentlige dersom vi ikke selv kan sørge for vårt livsopphold. Dette kan ses som et komprimert uttrykk for vår tids «samfunnskontrakt om arbeid og velferd» (Aasen, 2018, s. 86). Ordlyden i Grunnlovens § 110 er som følger: «Statens myndigheter skal legge forholdene

til rette for at ethvert arbeidsdyktig menneske kan tjene til livets opphold ved arbeid eller næring. Den som ikke selv kan sørge for sitt livsopphold, har rett til støtte fra det offentlige» (Grunnloven, 1814, § 110).

Velferdsstaten og denne grunnlovsbestemmelsen bygger på forutsetningen om at voksne arbeidsdyktige mennesker plikter å forsørge seg og sine gjennom arbeid, og at staten plikter å legge til rette for at de kan gjøre dette. Samtidig forutsettes det at det til enhver tid vil være mennesker som av ulike grunner ikke er i stand til å forsørge seg selv og sine barn gjennom lønnsarbeid (Aasen & Kildal, 2014, s. 117). Aasen og Kildal understreker at plikten til arbeid dreier seg om en moralsk plikt for dem som er arbeidsføre, og ikke for dem som på grunn av «sykdom, uførhet, fødsel, arbeidsledighet eller andre forhold i kortere eller lengre perioder ikke er i stand til å delta i arbeidslivet» (Aasen & Kildal, 2014, s. 18). Den overordnede samfunnskontrakten som ligger i Grunnloven uttrykker med dette ideer om hva som er rimelig fordeling av goder, byrder, rettigheter og plikter mellom fellesskapet og den enkelte (Kildal, 2014, s. 120). Sagt med andre ord er den universelle velferdsstatsmodellen, som kjennetegner den norske velferdsstaten, tuftet på verdier som sosial rettferdighet og solidaritet, der det protestantiske arbeidsetos ligger som et premiss (Stjernø & Øverbye, 2012).

I Norge ble velferdsstaten gradvis etablert i tiårene etter andre verdenskrig gjennom en rekke politiske kompromisser, der folketrygdloven fra 1967 kan ses som kronen på verket. Allerede i 1946 var barnetrygden innført her i landet, syketrygden og alderstrygden kom i henholdsvis 1956 og 1957, og i 1959 kom arbeidsløshetsstrygd for alle arbeidstakere. Blant målsettingene i partienes Fellesprogram fra 1945 var at alle skulle ha både rett og plikt til arbeid, og at rettighetsbaserte trygdeordninger skulle utvikles slik at behovsprøvde sosiale stønader på sikt ville bli overflødige. Den politiske konsensusen ble oppnådd i en tid der det ikke var noen utbredt tro på økonomisk vekst, og det er derfor grunn til å tro at «en stor grad av tverrpolitisk verdi- og interessekonsensus om velferdspolitikken funksjon og mål har vært et viktig fundament når den norske velferdsstaten skulle utbedres og utvikles videre» (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 25). Konsensusen som lå til grunn for de store sosialpolitiske reformene i etterkrigstida forklares dels med solidaritetsånden som krigserfaringene antas å ha ført til, og dels med sosialpolitiske strømninger fra før krigen, der prinsippet om statlig vedtatt sosialforsikring hadde spredd seg til flere europeiske land. Statens rolle for ivaretagelse av folk sine behov var på 1950–60 tallet selvsagt og «skjøvet ut av diskusjonskartet» (Kuhnle &

Kildal, 2018, s. 26). Velferdspolitikken var ikke lenger et vedheng til økonomisk og annen politikk, men fikk en mer likeverdig status som del av den moderne statens oppgaver.

Etter et par tiår med en større økonomisk vekst enn forventet kom 1970-tallet med bekymringer både for den store veksten i velferdsutgifter så vel som for trygdemisbruk. I artikkelen «Velferdsstatens krise» satt Yngvar Løchen (1973) søkelys på fenomenet med at samtidig som helse- og sosialbudsjettene økte, økte også de sosiale og helsemessige problemene. Situasjonen ble møtt av det som kan betegnes som en moralsk kritikk av velferdsstaten, men både problemforståelser og løsningsforslag spriket (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 28). På den ene siden ble det foreslått å fornye og utvide velferdsapparatet, men også å politisere problemene ved å rette oppmerksomheten mot problemskapende krefter i samfunnet. På den andre siden var forståelsen av at velferdsstaten selv skaper sine økonomiske og moralske problemer fordi den er for sjenerøs, noe som svekker både samfunnsøkonomi og samfunnsmoral. Flere hevder at denne forståelsen har vært rådende fram til i dag, og at kritikken av «ansvarsløse» klienter har fått politiske konsekvenser ved at det er knyttet flere og strengere vilkår til sosiale rettigheter (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 29; Kildal, 2013; Hagelund, Øverbye, Hatland & Terum, 2016).

Gjennom velferdsstatens historie representerer arbeidslinja i sosialpolitikken derfor både kontinuitet og endringer. Stjernø og Øverbye (2012) skisserer fire faser i en lang historisk utvikling som har gjort arbeidslinja sentral i norsk sosialpolitikk. Første fase handler om den protestantiske arbeidsetikken, der plikten til arbeid er framtrødende og kan ses som en forklaring på at arbeidsorienteringen er så sterk i de nordiske landene. I den andre fasen ble forholdet mellom sosiale ytelser og arbeidsmotivasjon sentral. Dette kan knyttes til framveksten av fattigforsorgen på 1800-tallet der prinsippet var at hjelpen alltid skulle være mindre attraktivt enn «de lavere klassers arbeid» (Stjernø & Øverbye, 2012, s. 18.). Sagt på en annen måte handlet det om at det alltid skal lønne seg å arbeide, og kan ses som en variant av dagens arbeidslinje. I Norge ble den tredje fasen innledet på 1930-tallet gjennom Arbeiderpartiets politikk og økonomiske linje, som kan ses som en «positiv arbeidslinje» og som kom til uttrykk i partienes Fellesprogram i 1945, mens «den fjerde – og foreløpig (?) siste – fasen» begynte på 1990-tallet gjennom større fokus på sammenhengen mellom stønader og arbeidsdeltakelse (Stjernø & Øverbye, 2012, s. 19). Ved å sette spørsmålsteget ved om dette er den siste fasen understreker forfatterne det dynamiske og foranderlige i hvordan arbeidslinja kommer til uttrykk i stadig nye historiske, økonomiske og politiske kontekster.

Georges Midré (1995) poengterer at selve betegnelsen 'arbeidslinja' har en ideologisk kraft nettopp gjennom det tvetydige og upresise. Den kan innebære både «en rettighet og en forpliktelse, tvang og omsorg, utelukkelse og inkludering» (Midré, 1995, s. 203). Lik andre effektive symboler har betegnelsen derfor potensial til å dekke over fundamentale motsigelser i samfunnet.

Det er derfor ikke til å undre seg over at arbeidslinjen på kort tid er blitt en politisk målsetting som har vunnet allmenn oppslutning. Den kan samle både dem som understreker retten til arbeid og dem som mener det bør stilles strengere krav til dem som forsøker å unndra seg plikten til å forsørge seg selv. (Midré, 1995, s. 203)

Midré hevder at arbeidslinja gir grunnlag for to politiske hovedstrategier. Den ene er å øke den offentlige innsatsen for å skaffe befolkningen arbeid. Den andre er å stramme inn trygdesystemet slik at de som er uten arbeid blir motivert til «å streve mer for å bli selvforsørget» (Midré, 1995, s. 203).

Plikten til arbeid

Den sosialpolitiske vendingen mot den økte *plikten* til å arbeide for å få tilgang til offentlige ytelser som kom på 1990-tallet kan ses som svar på både en moralsk og en økonomisk kritikk av velferdsstaten. Den økonomiske kritikken bygger på en oppfatning av at velferdsstaten, i tillegg til å svekke arbeidsmoralen, har en skadelig virkning på skatte- og avgiftsnivået i landet (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 31). Langtidsmottakere av sosialhjelp ble nå målgruppe for en rekke nye tiltak som skulle hjelpe dem over i arbeid (van der Wel, Hermansen, Dahl, Lødemel & Løyland, 2019). Ved innføringen av ny lov om sosiale tjenester i 1991 skulle prinsippet om 'hjelp til selvhjelp' ikke lenger bare gjennomføres ved råd og veiledning, slik intensjonen var i lov om sosial omsorg fra 1964, men også gjennom trusler om sanksjoner. Dersom ikke vilkår om aktivitet som motytelse for sosialhjelpen ble oppfylt, kunne det føre til trekk eller stopp i stønaden. Samtidig førte økt arbeidsledighet på 1980–90-tallet til økte trygdeutgifter, og det ble vanskelig for mennesker med nedsatt arbeidsevne å finne arbeid (Hatland, 2018a, s. 105).

Aktiveringspolitikken, som vi i dag gjerne refererer til som arbeidslinja i sosialpolitikken, kom til uttrykk både i *Attføringsmeldingen* (Sosial- og helsedepartementet, 1992) og i *Velferdsmeldingen* (Sosial- og helsedepartementet, 1996), og det var i Attføringsmeldingen at

begrepet arbeidslinja først ble formulert. Der heter det at «Trygdeordningene må utformes slik at 'arbeidslinja' blir et førstevalg for alle de involverte parter, og bidra til å hindre unødig utstøting og utestenging av utsatte grupper fra arbeidslivet» (Sosial- og helsedepartementet, 1992, s.8). Arbeidslinja har siden vært et mantra i norsk sosialpolitikk, og det er viktig å skille mellom tre hovedelementer i denne (Hatland, 2018a, s. 105). For det første innebærer arbeidslinja *sterkere plikter* for dem som står uten arbeid, for det andre *sterkere insentiver* til å arbeide og for det tredje *ressurstilførsel* i form av utdanning, behandling og arbeidstrening. Fra 1990-tallet har insentivtenkningens betydning vært økende i Norge og formidler handelsmannens logikk, det skal lønne seg å arbeide (Kildal, 2012, s. 182).

Den nye arbeidslinja innebar at både virkemidler og velferdsordninger skulle «utformes, dimensjoneres og tilrettelegges slik at de støtter opp under målet om arbeid for alle» (Sosial- og helsedepartementet, 1996). Sentralt i argumentasjonen er forestillingen om at en sjenerøs velferdsstat svekker arbeidsmotivasjonen og dermed velferdsstatens bærekraft (Halvorsen, 2011). Argumentasjonen er forankret i økonomiske teorier og rasjonell aktør-modellen med et instrumentelt syn på lønnsarbeid, og der sviktende arbeidsmoral gjerne ses som fremste årsak til veksten i trygdeutgifter. Logikken er at sjenerøse ytelser svekker insentivene til arbeid og at dette i sin tur vil underminere hele velferdsstatens fundament. Forestillingene kan ses i lys av såkalte «smitte»-effekter der samspill mellom normer og insentiver leder til overutnyttelse av trygdeytelser, og der en avhengighetskultur som går i generasjoner er resultatet (Halvorsen, 2011, s 220). Dette kan betegnes som et kritisk velferdsperspektiv som har fått solid fotfeste i norsk offentlighet, med støtte hos forskere så vel som internasjonale institusjoner som OECD (van der Wel, 2012). Noen knytter denne utviklingen til en nyliberal økonomisk tenkning. Fra å se arbeidsledighet som resultat av skiftende økonomiske konjunkturer i samfunnet, ses det nå først og fremst som et spørsmål om incitamenter, der mennesker forstås som rasjonelle aktører «hvis handlinger må motiveres af passende økonomiske gevinster» (Nielsen, 2019, s. 116).

De evige spørsmålene om evne og vilje

Velferdsstaten er et omfattende system for omfordeling av ressurser, ut fra et overordnet formål om rettferdighet og utjevning. Det ser ut til å være bred politisk enighet om at den norske velferdsmodellen skal videreføres gjennom en arbeidslinje der flere integreres i arbeidslivet, og der trygdeordninger og skattesystem gjør det mer lønnsomt å arbeide (Hatland, 2018b, s. 287). Målet er med andre ord at folk i yrkesaktiv alder bør arbeide, så sant de kan det. Uenighetene

dreier seg om virkemidlene velferdsstaten skal ta i bruk for å nå dette målet. I første rekke er det plikten til arbeid som reiser vanskelige normative spørsmål knyttet til formålet med velferdsytelsene. Problemet med arbeidsrelaterte ytelser har derfor alltid vært «hvordan man skal kunne skille mellom dem som ikke *kan* arbeide og sørge for seg selv, og dem som ikke *vil*» (Kildal, 2014, s. 127).

Et grunnleggende prinsipp som setter grenser for virkemiddelbruken er at det skal være forholdsmessighet mellom rettigheter og plikter (Hatland, 2018a, s. 106). Dette prinsippet utfordres med dagens aktiveringspolitikk der det stilles stadig flere krav både til dem som mottar behovsprøvd sosialhjelp og til dem som mottar rettighetsbaserte velferdsytelser. Fra en generell plikt for arbeidssøkere til å være tilgjengelige for arbeidsmarkedet, har man gått stadig lenger i å fastsette konkrete plikter og arbeidskrav. Det blir særlig problematisk å skulle skille mellom de som ikke *vil* og de som ikke *kan* arbeide da det i stor grad er borgere med de svakeste ressursene som rammes – «de som befinner seg i arbeidsmarkedets grenseland» (Kildal, 2014, s. 128). Menneskerettighetene står ikke i veien for rimelige og forholdsmessige begrensninger av rettigheter, men krever et særlig vern om sårbare grupper for å hindre uverdige forhold og urimelige inngrep i den enkeltes integritet og autonomi (Aasen, 2018, s. 92). Disse kan normalt ikke bare velge å la være å inngå velferdskontrakter da de er avhengige av et minstemål av inntekt (Aasen, 2018, s. 88). I studien av funksjonsevne hos langtids sosialhjelpsmottakere, som ble presentert i kapittel 2, understrekes nettopp betydningen av at både de som møter brukerne og de som staker ut den politiske kursen må «reflekterer nøye over forholdet mellom vilje og evne hos langtidsmottakere av sosialhjelp» (van der Wel et al., 2006, s. 107). Problemstillingene og dilemmaene som trekkes fram er aktuelle også når det gjelder arbeidsavklaringspenger.

Generelt er sosiale rettigheter til ytelser som «ligger i skjæringspunktet mellom arbeid og velferd» blitt svekket de siste årene av stadig flere vilkår og individuelle plikter (Kuhnle & Kildal, 2018, s. 26). Både i Norge og andre europeiske land er det en trend til stadig svekkelse av materielle rettigheter blant annet for å opprettholde arbeidsmoral og redusere offentlige utgifter (Kildal, 2014; Aasen, 2018). Et eksempel er endringer i retten til arbeidsavklaringspenger som jeg redegjør for under. Gjennom regelverksendringene i 2017 ble økt arbeidsretting kombinert med materielle endringer i retten til ytelsen. Et annet eksempel på hvordan arbeidslinja søkes gjennomført ved svekkelse av materielle rettigheter, er endringer i sosialtjenestelovens bestemmelser om vilkår ved tilståelse av økonomisk

sosialhjelp. Fra januar 2017 ble det i lovens § 20 åpnet for økonomisk sanksjonering ved brudd på vilkår, og i en ny bestemmelse, § 20 a, ble kommunene pålagt å kreve at alle arbeidsføre under 30 år skal jobbe for sosialhjelpen. Endringen fra «kan» til «skal» betyr at skjønnsutøvelsen strammes til og at det skal svært mye til før det gjøres unntak fra vilkår om aktivitet, noe som kan føre til krav om tiltak for tiltakets skyld, uten nærmere vurdering av om aktiviteten er hensiktsmessig for den enkelte (Eidsvaag, 2016, s. 56). Spørsmål er derfor hvordan en universell aktivitetsplikt kan gjennomføres slik at det innfrir «rettslige krav om forsvarlig utredning og nødvendig samarbeid med unge sosialhjelpssøkere og Navs saksbehandlere, samt formålet om økonomisk sikring og overgang til arbeid» (Kane, Köhler-Olsen & Reedtz, 2017, s. 130). Når pliktene ikke medfører at folk nødvendigvis kommer i arbeid, kan formålet med disse få preg av moralsk oppdragelse – for å hindre at folk blir passive stønadsmottakere (Nilssen & Voll, 2016, s. 59).

Økte aktivitetskrav – også for dem som er syke

Med Nav-reformen ble arbeidsrettingen i velferdspolitikken skjerpet (Arbeids- og sosialdepartementet, 2005; Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006a) Reformen som ble innført fra 2006 skulle understøtte arbeidslinja, og innebar endringer både i organisering og virkemidler med betydning for velferdsstatens ytelser og tjenesteyting (Andreassen & Fossetøl, 2011; Andreassen & Aars, 2015).

Målet med Nav-reformen var en helhetlig, effektiv og brukerrettet forvaltning som skulle bidra til at flere kom i arbeid og færre på passive stønader. Velferdsstaten skulle ikke lenger være et sikringssystem utenfor arbeidsmarkedet, men et instrument for å inkludere hele befolkningen i arbeid, også de som er svakstilte på arbeidsmarkedet (Andreassen, Fimreite & Hagen, 2009). Reformen føyer seg inn i en overordnet internasjonal diskurs om velferdsstatens mål og innhold, der arbeidsretting i sosialpolitikken, ny arbeidsdeling i velferdsstatens institusjoner og sentral styring mot mer standardiserte metodiske tilnærminger lokalt, er sentrale elementer. Fokuset på arbeid, aktivitet og aktiv brukermedvirkning framfor omsorg og 'passive' ytelser er gjenkjennelig i den politiske retorikken og i politikktutformingene i mange vestlige land (Kamali & Jönsson, 2018b; Lødemel og Trickey, 2001; Marston, Larsen og MacDonald, 2005; Larsen, 2009; van Berkel et al., 2017).

I St.meld. nr. 9 (2006–2007) *Arbeid, velferd og inkludering* (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b) viser regjeringen til hvordan skjerpede krav til aktivitet og

medvirkning er gjort gjeldende de senere årene, også der medisinske årsaker ligger til grunn for ytelsen.

Mer enn 60 prosent av de som mottar helse relaterte ytelse har psykiske lidelser eller muskel- og skjelettlidelser. De siste årene har det også for de helse relaterte ytelsene vært en skjerping av reglene når det gjelder å stille krav om aktivitet. Mottakere av syke- og rehabiliteringspenger skal prøves for utføring på et tidligere tidspunkt, og oppfølgingen av sykemeldte er også styrket ved å skjerpe kravene til aktivitet (NOU 2003: 15) både for arbeidstaker, arbeidsgiver og lege. Videre stilles det krav til at det skal samarbeides om å utarbeide en individuell oppfølgingsplan for stønadsmottaker. (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b, s.124)

Regjeringens mål var «å få flere i arbeid og at dette skulle skje raskere enn i dag» (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b, s. 208). Meldingen pekte på muligheten for en mer helhetlig oppfølging ved etablering av de nye Nav-kontorene, og at et samlet og bedre arbeidsrettet inntektssikringssystem ville være et viktig bidrag for å nå målet.

Mange mottar midlertidige helse relaterte ytelse over lang tid uten at aktive arbeidsrettede tiltak settes inn. Det skjer til tross for at det er en klar sammenheng mellom lengden på den perioden en mottar trygdeytelse og varig avgang fra arbeidslivet. OECD har pekt på manglende resultater i det omfattende, og i internasjonal målestokk, kostbare, norske rehabiliterings- og utføringssystemet. Noe av forklaringen kan ligge i at det i praksis har vært en lite hensiktsmessig kobling mellom ytelse og tiltak. Forslaget om en ny midlertidig ytelse bidrar til at Arbeids- og velferdsetaten får frigjort ressurser som i dag brukes på administrasjon. (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b s. 208)

De varslede endringene i regelverket ble fulgt opp i Ot.prp. nr. 4 (2008–2009) (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008) og den nye ytelsen arbeidsavklaringspenger ble iverksatt fra mars 2010. Formålet med ytelsen er «å sikre inntekt for medlemmer mens de får aktiv behandling, deltar på arbeidsrettet tiltak eller får annen oppfølging med sikte på å skaffe seg eller beholde arbeid» (Folketrygdloven, 1997). Intensjonen var at den nye ytelsen skulle legge til rette for tidligere og tettere oppfølging med sikte på at flere raskere kommer i arbeid. Dessuten skulle det «bli tydeligere for mottakeren hvilke rettigheter og plikter de har» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2008, s. 8). Alle som mottar ytelsen, skal ha plikt til å bidra aktivt i prosessen med å komme i arbeid.

I 2014 oppnevnte Arbeids- og sosialdepartementet en ekspertgruppe for å gjennomgå Nav, også kalt Vågang- utvalget (Arbeids- og sosialdepartementet, 2015). Med utgangspunkt i

hovedmålene med Nav-reformen skulle gruppen vurdere dagens situasjon, utfordringer framover og foreslå tiltak. Ekspertgruppens forslag for utvikling av Nav ble oppsummert i fem hovedpunkter. Det handlet om å rykke nærmere arbeidsmarkedet, større lokal frihet til å tilpasse tjenester til brukernes behov, mindre styring og mer ledelse, økt oppmerksomhet på brukeren, ikke på system og å sikre kunnskapsbaserte tjenester og kompetanse i møte med brukeren (Arbeids- og sosialdepartementet, 2015, s. 9). I tråd med rapporten fra Sintef/NKAR (Mandal et al., 2015) peker ekspertutvalget samtidig på faren ved å legge for stor vekt på helseutfordringene framfor kompetanse, evner, mestring og motivasjon i møtet med unge som står langt fra arbeidsmarkedet. Det understrekes samtidig at både utfordringer og veier til arbeid vil være ulike. Kompetanseheving, arbeidstrening og medisinsk behandling kan være aktuelt mens «... for andre er tida den beste lege, den medisinske behandlingen er avsluttet eller er av begrenset omfang. For disse vil det være best å raskt få lagt planer for fremtida, starte med rekvalifisering og slik komme videre i livet» (Mandal et al., 2015, s. 64–65). I en slik situasjon peker ekspertutvalget på betydningen av å ha en inntektssikring.

Som del av en mer brukerrettet oppfølging anbefalte ekspertutvalget at det ved brudd på aktivitetsplikten ble gitt adgang til umiddelbare og milde reaksjoner framfor sjeldne og alvorlige. Utvalget pekte på utfordringen som dagens strenge sanksjoner med stans av ytelse innebærer for både brukere og ansatte. Den Nav-ansatte skal på den ene siden være «servicevennlig og brukerorientert og på den andre siden være en krevende regelforvalter med mulighet til å gi sanksjoner» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2015, s. 202). Det ble understreket at plikter skal oppleves som rimelige og relevante, og at sanksjoner må være raske og presise samtidig som brukers rettssikkerhet ivaretas.

Forslagene fra ekspertutvalget ble fulgt opp i Meld. St. 33(2015–2016) *NAV i en ny tid – for arbeid og aktivitet* (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016) som omhandler hvordan regjeringen vil videreutvikle arbeids- og velferdsforvaltningen slik at den blir bedre i stand til å nå målene i arbeids- og velferdspolitikken. Sluttevalueringen av Nav-reformen viste at de politiske målene om å få flere i arbeid ikke var oppnådd (Andreassen & Aars, 2015). Regjeringen varslet derfor endringer for å «oppnå raskere avklaring av mottakernes arbeidsevne og økt overgang til arbeid» (Andreassen & Aars, 2015, s. 27). Bekymringen for at unge skal bli varig utenfor arbeidslivet uttrykkes eksplisitt. «Passive perioder i ungdomsårene øker risikoen for lange og tilbakevendende perioder med arbeidsledighet eller varig ekskludering fra arbeidslivet» (Andreassen & Aars, 2015, s. 3).

Svaret meldingen gir er fortsatt å styrke og målrette oppfølgingen ved Nav-kontorene. I tråd med ekspertutvalgets anbefalinger blir myndige Nav-medarbeidere som kan bruke skjønn framhevet som et sentralt virkemiddel i dette arbeidet. Det samme ble et bredere fagmiljø på Nav-kontorene og et fleksibelt tiltakssystem som gir større rom for faglige vurderinger. Tidlig inngripen, tett individuell arbeidsrettet oppfølging og godt tverrfaglig samarbeid på helse-, arbeids- og utdanningsfeltet står som sentralt for å nå målet om å få flere med helseproblemer i arbeid.

Mennesker med helseproblemer utgjør en dominerende andel av arbeids- og velferdsforvaltningens brukere som har behov for arbeidsrettet bistand. Videre er økende bruk av trygdeytelser på grunn av psykiske/psykososiale lidelser og plager en utvikling som Norge deler med de fleste land i Europa. Økningen er størst i de yngre aldersgruppene. Disse vil kreve spesielle tiltak for å komme i arbeid, men ofte er arbeids- og velferdsforvaltningens virkemidler alene ikke tilstrekkelig. Det er derfor behov for å styrke båndene mellom arbeids- og velferdsforvaltningen, utdanningsinstitusjonene og helsetjenestene, og å utvikle en felles forståelse om at arbeid også kan ha positive helseeffekter. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s.8)

Økt arbeidsretting også i helserelaterte stønadsløp har vært sentrale politiske signaler under skiftende regjeringer, og meldingen finner støtte i en rekke evalueringer, analyser og forskningsbidrag om hva som skal til for å lykkes med å få unge med svak arbeidsmarkedstilknytning i ordinært arbeid (Holden; Markussen & Røed, 2012; Mandal et al., 2015; Proba, 2011; Strand & Nielsen, 2015; Arbeids- og sosialdepartementet, 2015). Både ekspertutvalget og flere evalueringer av arbeidsevnevurderingen støttet behovet for økt arbeidsretting og pekte på at det i praksis var for stort helsefokus i arbeidsevnevurderingene (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 43). I tillegg hadde også Riksrevisjonen påpekt at oppfølgingen i Nav var for lite arbeidsrettet og at arbeidsperspektivet i arbeidsevnevurderingene måtte styrkes (Riksrevisjonen, 2014a). Med bakgrunn i kritikken igangsatt Arbeids- og velferdsdirektoratet et arbeid med å forbedre brukeroppfølgingen, blant annet gjennom en tettere kopling mellom arbeidsevnevurdering, aktivitetsplan og oppfølgingsvedtak etter Nav-lovens § 14 a som hjemler retten til å få vurdert sitt bistandsbehov for å komme i arbeid (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 44).

Materielle endringer i retten til arbeidsavklaringspenger

Som del av et mer målrettet stønadsløp varsler Meld. St. 33 (2015–2016) (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016) dessuten gjennomgang av selve *regelverket* for

arbeidsavklaringspenger. Det skal legges til rette for at den enkelte følges opp både raskere og tettere, at arbeidsrettede tiltak settes i gang så tidlig som mulig og at innsats for unge under 30 år forsterkes. Gjennomgangen resulterte i Prop. 74 L (2016–2017) (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017) som følger opp de politiske signalene om en mer arbeidsrettet oppfølging.

Det er viktig å få avklart behovet for arbeidsrettet oppfølging så tidlig som mulig i forløpet, og også mulighetene for å kombinere arbeidsrettet aktivitet i form av arbeid eller tiltak med medisinsk utredning og behandling. Det er ressurskrevende å jobbe med å endre holdninger, bygge motivasjon og gi en gruppe som står langt fra arbeidsmarkedet kompetanse og konkrete erfaringer med arbeidslivet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s 30)

Det ble foreslått et stønadsløp med tidligere og tettere arbeidsrettet innsats der Nav-ansatte får myndighet til å gi milde sanksjoner ved brudd på aktivitetsplikten. I tråd med klare anbefalinger i evalueringsrapporten fra Sintef/NKAR (Mandal et al., 2015) ble det i tillegg anbefalt en strengere praktisering av kravet til sykdom som gir rett til ytelsen. Bakgrunnen var at manglende ressurser i Nav gjør det vanskelig å få til en tett og kvalitativt god oppfølging av en svært sammensatt gruppe mottakere. Hensikten med å skjerpe kravet til sykdom er derfor å sikre at oppfølgingsressursene i Nav går til dem med alvorlige helseproblemer.

I juni 2017⁷ ble det vedtatt vesentlige endringer i retten til arbeidsavklaringspenger. Det innebar en smalere inngang til ordningen, et strammere stønadsløp og styrkede arbeidsinsentiver. Som del av et strammere stønadsløp kom forslaget om *materielle endringer* i lovens varighetsbestemmelser, fra fire til tre år. Sammen med allerede iverksatte tiltak som skal styrke og målrette den arbeidsrettede oppfølgingen antas de foreslåtte endringene å gi «raskere avklaring av stønadsmottakers arbeidsevne og økt overgang til arbeid» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s 6).

3.2 Arbeidsavklaringspenger som helserelatert ytelse

Arbeidsavklaringspenger er en offentlig rettighetsbasert og midlertidig inntektssikringsordning når vi ikke kan forsørge oss selv gjennom eget lønnsarbeid på grunn av «sykdom, skade eller lyte» (Folketrygdloven, 1997). Fra mars 2010 erstattet arbeidsavklaringspenger de tidligere helserelaterte ytelsene rehabiliteringspenger,

⁷ Iverksatt fra 1. januar 2018.

tidsbegrenset uførestønad, og yrkesrettet attføring. Ytelsen er hjemlet i lov om Folketrygd § 11, og om lovens formål heter det i § 11-1, første ledd.⁸

Formålet med arbeidsavklaringspenger er å sikre inntekt for et medlem som på grunn av sykdom, skade eller lyte har fått nedsatt arbeidsevne og

- a) får aktiv behandling, eller
- b) deltar på et arbeidsrettet tiltak, eller
- c) får annen oppfølging med sikte på å skaffe seg eller beholde arbeid.

(Folketrygdloven, 1997)

Et vilkår for retten til arbeidsavklaringspenger er at arbeidsevnen er nedsatt med minst halvparten, og at medlemmet har behov for aktiv behandling, arbeidsrettet tiltak eller annen oppfølging fra Nav med sikte på å komme i arbeid, jf. §§ 11-5 og 11-6.

Som ytelse er arbeidsavklaringspenger også et virkemiddel for arbeidslinja i velferdspolitikken, der plikten til arbeid og aktivitet i økende grad settes som vilkår for retten til ytelse. Videre i kapitlet gjør jeg rede for vilkårene som må oppfylles for å få rett til arbeidsavklaringspenger, og vilkårene som må oppfylles underveis i stønadsløpet for å beholde ytelsen. Hvem slipper inn og hvilke rammer er det for innhold og tid under ordningen? Underveis tydeliggjør jeg endringene i regelverket som ble iverksatt fra januar 2018 (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017).

Sykdomskravet er skjerpet

Den enkeltes arbeidsevne er det sentrale vurderingstemaet for å få tilgang til arbeidsavklaringspenger. Ved vurderingen av om arbeidsevnen er nedsatt legges til grunn et sykdomsbegrep som er vitenskapelig basert og alminnelig anerkjent i medisinsk praksis, og en gyldig diagnose i henhold til godkjente klassifiseringssystemer (ICD-10 og ICPC-2) må foreligge. Vilåret var tidligere at sykdom, skade eller lyte var *et hinder* for deltakelse i inntektsgivende arbeid. Gjennom den siste lovendringen er sykdomskravet skjerpet, slik det framgår av § 11-5, første ledd. «Det er et vilkår for rett til arbeidsavklaringspenger at medlemmet har fått arbeidsevnen nedsatt med minst halvparten. Sykdom, skade eller lyte må være en vesentlig medvirkende årsak til den nedsatte arbeidsevnen».

⁸ Innholdet er det samme som i den opprinnelige lovteksten av 19. desember 2008 (ikr. 1. mars 2010), men det er foretatt strukturelle endringer i lovteksten, sist 16. juni 2017 (ikr. 1. januar 2018).

Kravet til at sykdom, skade eller lyte i vesentlig grad skal være medvirkende til at arbeidsevnen er nedsatt, er nå tatt inn i selve lovteksten, og ikke bare i forarbeidene slik det opprinnelig var. Terskelen for å komme inn i ordningen skal tydeliggjøre at «arbeidsavklaringspenger er, og skal være, en helserelatert ytelse» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 27). Selv om Regjeringen fastholder at det ikke er sykdommen og helsetilstanden i seg selv som styrer retten til arbeidsavklaringspenger, skal dette likevel være vesentlig medvirkende årsak til den nedsatte arbeidsevnen. Ytelsen skal sikre livsopphold for dem der helsesituasjonen i vesentlig grad medfører begrensning for å arbeide, og bidra til at oppfølgingsressursene går til dem som har mest behov for det. Unge nevnes som en særskilt prioritert gruppe i oppfølgingsarbeidet.

Bakgrunnen for å heve terskelen for å komme inn i ordningen med arbeidsavklaringspenger er at flere grupper har kommet inn i ordningen med arbeidsavklaringspenger sammenliknet med de tre tidligere ytelsene (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 26). I proposisjonen heter det at økningen i hovedsak kan knyttes til personer som ikke kommer fra sykepenger, og at denne gruppen kjennetegnes ved mange unge med svak arbeidsmarkedstilknytning, lav eller ingen inntekt og høy andel som er diagnostisert med en psykisk lidelse. Gruppen unge omfatter dessuten rusmiddelbrukere og innvandrere med svak norskkompetanse (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 33). Mange av disse vil trenge omfattende bistand fra Arbeids- og velferdsetaten til å komme i arbeid, og det vises til analyser som peker på at arbeidsavklaringspenger ikke er en hensiktsmessig ordning for ungdom som er i en gråsoner mellom arbeidsledighet og helseproblemer. Disse antas å kunne følges opp bedre og tettere i det kommunale hjelpeapparatet (Mandal et al., 2015; Strand & Nielsen, 2015).

Intensjonen med en smalere inngang til ordningen er derfor å tydeliggjøre at «arbeidsavklaringspenger er, og skal være, en helserelatert ytelse» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 27). Målet med arbeidsavklaringspenger er å sikre livsopphold for dem med en helsesituasjon som i vesentlig grad medfører begrensninger med tanke på arbeid. Dersom den nedsatte arbeidsevnen skyldes andre forhold, som ikke kommer innunder sykdom, skade eller lyte, skal det ikke gis rett til arbeidsavklaringspenger. Som eksempler på dette nevnes mestringsproblemer, arbeidsledighet og sosiale problemer.

Målsettingen er å unngå sykdomsfokus der det kan unngås, men samtidig sikre livsopphold for de som har en helsesituasjon som medfører en vesentlig begrensning for å arbeide. Dette vil også understøtte at

oppfølgingsressursene kanaliseres til de som har størst bistandsbehov. Unge som kommer inn i ordningen med arbeidsavklaringspenger skal være særskilt prioritert i oppfølgingsarbeidet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 27)

Til tross for forsterket krav om en årsakssammenheng, er det likevel ikke et krav om at sykdom er hovedårsaken til den nedsatte arbeidsevnen. Det heter at «Andre årsaker vil kunne bekrefte eller forsterke behovet for bistand, men de kan ikke alene være utslagsgivende» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 39). Departementet viser til at den foreslåtte endringen er en presisering av gjeldende rett, der det tydeliggjøres at dette er en helsereelatert ytelse. Mestringsproblemer, arbeidsledighet, økonomiske forhold eller sosiale problemer vises til som eksempler på forhold som ikke i vesentlig grad skyldes helsereelaterte forhold, og som dermed ikke gir rett til arbeidsavklaringspenger. Samtidig som kravet til sykdom er skjerpet, er rommet for hva som skal legges vekt på i vurderingen av arbeidsevnen snevret inn.

Vurderingsrommet er snevret inn

Retten til å få vurdert sitt bistandsbehov med sikte på å komme i arbeid er hjemlet i Nav-lovens § 14a, første ledd.

Alle som henvender seg til kontoret, og som ønsker eller trenger bistand for å komme i arbeid, har rett til å få vurdert sitt bistandsbehov. Brukere som har behov for en mer omfattende vurdering av sitt bistandsbehov, har rett til å få en arbeidsevnevurdering. (Arbeids- og velferdsforvaltningsloven, 2006, § 14a, første ledd)

I forlengelsen av Nav-reformen skulle vurdering av arbeidsevnen ikke bare legge grunnlag for tilståelse av ytelser, men også for tiltak og oppfølging av den enkelte. Det ble utarbeidet egne retningslinjer som skulle gjelde for «all oppfølging av brukere som ønsker eller trenger bistand for å komme i arbeid (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2010, s. 3). Ansvaret for gjennomføringen av NAV-lovens § 14 a er lagt til ansatte ved Nav-kontorene som har ansvaret for oppfølgingen. Bestemmelsen ga brukerne en rett til å få vurdert både ressurser og bistandsbehov de måtte ha rettet mot arbeid, men også å få vurdert mulighetene sine i arbeidsmarkedet. Det blir understreket at dette gir brukere med behov for innsats fra Nav lik rett til en helhetlig vurdering, og ble sett som en «milepæl i oppfølgingsarbeidet i Nav» (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2010, s. 4).

I § 11-5, andre ledd er det gjort endringer i hva som skal vektlegges i vurderingen av om arbeidsevnen er nedsatt. I den opprinnelige bestemmelsen skulle både helse, alder, evner, utdanning, yrkesbakgrunn, interesser, ønsker, muligheter på hjemstedet og eventuelle andre steder vektlegges. I gjeldende lov er vurderingstemaene snevret inn. «Ved vurderingen av om arbeidsevnen er nedsatt, skal det blant annet legges vekt på helse, alder, evner, utdanning, yrkesbakgrunn og arbeidsmuligheter på steder der det er rimelig at medlemmet tar arbeid».

Departementet begrunner forslaget om å ta bort interesser og ønsker fra momentlisten i § 11-15 andre ledd med flere forhold. De mener at den enkeltes interesser og ønsker ikke er relevant å ta hensyn til ved vurdering av arbeidsevne. Tvert imot mener de det er viktig å *ikke ta hensyn* til disse momentene nettopp for å spisse vurderingen av nedsatt arbeidsevne mot helserelevante årsaker. Dette vil dessuten lette saksbehandlingen og «gjøre det enklere for medlemmet å forstå hvilke momenter det er relevant å legge vekt på i vurderingen av nedsatt arbeidsevne» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 39). Departementet presiserer imidlertid at ønsker og interesser fortsatt skal være momenter når det gjelder oppfølgingsarbeidet etter Nav-loven § 14 a (Arbeids- og velferdsforvaltningsloven, 2006).

I § 11-5, andre ledd ligger også et økt krav til arbeidsmobilitet. Der det tidligere var en tredelt vurdering av «muligheter til å gå tilbake til nåværende arbeidsgiver, arbeid på hjemstedet og arbeidsmuligheter på andre steder der det er rimelig at vedkommende tar arbeid» skal det etter dagens lov gjøres én samlet vurdering av «arbeidsmuligheter på steder der det er rimelig at medlemmet tar arbeid» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 70). Departementet påpeker at det skal tas en konkret rimelighetsvurdering av arbeidsmuligheter med utgangspunkt i bostedet. Der en person ikke har et konkret arbeidsforhold å gå tilbake til, mener departementet det er naturlig å gjøre en bredere vurdering av arbeidsmuligheter. Departementet støtter innspillene om å vektlegge helseutfordringer og legger til grunn at «sykdom, skade eller lyte, og konsekvensene dette har for den enkelte, skal tas hensyn til i vurderingen av hvilke forutsetninger den enkelte har til å flytte på seg eller pendle» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s.40).

Ved å tydeliggjøre sykdomskravet og snevre inn temaene som er relevante ved vurdering av nedsatt arbeidsevne, er selve terskelen for å komme inn i ordningen med arbeidsavklaringspenger hevet (Bleiklie, Dahl Jacobsen & Thorsvik, 1997). For at flere

raskere skal oppnå målet om å komme i arbeid, legges det opp til et strammere stønadsløp for dem som kommer inn i ordningen.

Det å stramme i stønadsløpet handler om økt adgang til raske og milde reaksjoner ved brudd på aktivitetsplikten, rett og plikt til jevnlig oppfølging fra Arbeids- og velferdsetaten og redusert varighet i ordningen. Bakgrunnen for endringene er bekymringen for at for mange mottar arbeidsavklaringspenger over for lang tid. Ytelsen er ment å sikre inntekt mens mottakerne får avklart sin arbeidsevne og gjennomfører fastsatte aktiviteter med sikte på å komme i arbeid. Med støtte i eksisterende evalueringer og forskning ser departementet potensialet for et bedre og mer målrettet stønadsløp. Dette berører materielle sider ved loven og medlemmenes rettigheter og plikter under arbeidsavklaringen.

Plikten til aktiv medvirkning er tydeliggjort

For dem som blir vurdert til å ha nedsatt arbeidsevne med minst femti prosent med bakgrunn i sykdom eller skade, er det ytterligere et vilkår at de deltar aktivt i prosessen med å komme i arbeid. Fravær fra fastsatt aktivitet kan innebære stans i ytelse, og det er kommet inn en ny bestemmelse som hjemler muligheten til å redusere i ytelsen ved brudd på nærmere bestemte aktivitetsplikter. I tillegg er retten og plikten til jevnlig oppfølging fra Nav del av et mer målrettet stønadsløp. Tett oppfølging og et godt endrings- og motivasjonsarbeid ses som sentrale virkemidler i avklaringsprosessen, og der forslaget om en ny mild og umiddelbar reaksjonsform ved brudd på aktivitetsplikten «... ikke har som hensikt å svekke Arbeids- og velferdsetatens oppfølgings- og motivasjonsarbeid overfor mottakere av ytelsen» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 43). Tvert imot ses regelendringene som en nødvendig drahjelp for at den arbeidsrettete oppfølgingen skal lykkes med å få mottakerne raskere i arbeid.

Aktivitetsplikten for mottakere av arbeidsavklaringspenger er hjemlet i folketrygdloven § 11-7 der det heter at «Det er et vilkår for rett til arbeidsavklaringspenger at medlemmet bidrar aktivt i prosessen med å komme i arbeid» (Folketrygdloven, 1997). Det framgår av bestemmelsene at konkretiseringen av aktivitetskravene skal fastsettes i aktivitetsplanen (Folketrygdloven, 1997, § 11-14) og at mottaker skal medvirke aktivt i utarbeidelsen av denne. Videre skal «egenaktivitet tilpasses medlemmets funksjonsnivå, og aktivitetsplanen skal endres ved behov» (Folketrygdloven, 1997). Bestemmelser om stans i ytelse ved fravær fra fastsatt aktivitet er regulert i lovens § 11-8 og gjelder fravær på inntil en dag i

meldeperioden på fjorten dager, fravær som skyldes sterke velferdsgrunner og fravær som skyldes sykdom, skade eller lyte skal ikke føre til stans i ytelsen.

For å tydeliggjøre aktivitetsplikten er det ved de siste endringene gitt en utvidet adgang til raskere og mildere reaksjoner ved brudd på denne plikten. Endringen er tatt inn i en ny § 11-9 som omhandler reduksjon av arbeidsavklaringspenger ved brudd på aktivitetsplikter (Folketrygdloven, 1997). «Arbeidsavklaringspengene skal reduseres dersom medlemmet uten rimelig grunn unnlater å følge nærmere bestemte aktivitetsplikter fastsatt i forskrift».

Av lovteksten følger at det skal skje en rimelighetsvurdering, mens hvilke pliktbrudd det er snakk om, vilkår for reduksjonen og størrelsen på den er regulert i forskrift. Av forskriften framgår det at arbeidsavklaringspenger kan reduseres tilsvarende én dags ytelse i tre konkrete situasjoner. For det første der mottaker etter innkalling unnlater å møte hos Arbeids- og velferdsetaten, for det andre unnlater å møte som avtalt på arbeidsrettet aktivitet, behandling eller utredning og for det tredje ikke gir opplysninger eller framlegger dokumenter som Arbeids- og velferdsetaten krever framlagt med hjemmel i lov (Forskrift om arbeidsavklaringspenger, 2017). Reduksjonen kan ikke ilegges senere enn tre måneder etter pliktbruddet, slik at behovet for en viss forutsigbarhet for mottaker ivaretas.

Bakgrunnen for den nye og utvidede adgangen til sanksjoner er å synliggjøre at arbeidsavklaringspenger er en ytelse med tydelige aktivitetskrav der målet er arbeid, og der det er avgjørende at mottakere medvirker aktivt for å nå målet.

Regjeringen mener det er nødvendig med en mildere og mer umiddelbar reaksjon som kan ilegges ved nærmere brudd på aktivitetsplikten for mottakere av arbeidsavklaringspenger. [...] Forslaget skal gi grunnlag for en mer konsekvent håndtering av mottakernes aktivitetsplikt og på den måten bidra til å styrke målet om arbeid for den enkelte. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 28)

I tråd med en tydeliggjøring av aktivitetsplikten legger regjeringen i tillegg større vekt på bruk av restarbeidsevne i det ordinære arbeidslivet for dem som mottar arbeidsavklaringspenger. Som et insentiv for aktivt å medvirke til å utnytte restarbeidsevne utvides perioden mottaker kan arbeide inntil 80 prosent uten å miste ytelsen fra seks til tolv måneder. På den annen side skal ytelsen ikke lenger bare reduseres mot faktisk arbeid, men også mot tid mottaker *kunne vært* i arbeid. Dette er hjemlet i lovens § 11-23 der det i andre ledd heter at «Det skal alltid

vurderes om medlemmet har en arbeidsevne som ikke er utnyttet» (Folketrygdloven, 1997, § 11- 23).

Et mer målrettet stønadsløp skal i tillegg sikres gjennom innføring av at retten og plikten til jevnlig kontakt med Nav er tatt inn i folketrygdlovens § 11-11. Allerede ved innvilgelse av arbeidsavklaringspenger skal det fastsettes individuelle oppfølgingstidspunkter, og medlemmet skal følges opp etter at behandling eller det arbeidsrettede tiltaket er gjennomført. På oppfølgingstidspunktene skal Arbeids- og velferdsetaten «sammen med mottaker vurdere om han eller hun har den ønskede framdriften mot målet for å komme i arbeid», og om vilkårene for ytelsen fortsatt er til stede (Folketrygdloven, 1997, § 11-11).

I tillegg til hyppigere oppfølging og utvidet adgang til milde sanksjoner ved brudd på aktivitetsplikten, foreslår departementet redusert varighet i ordningen. Dette skal tydeliggjøre midlertidigheten og den enkeltes plikt til aktivitet og til aktivt å medvirke til å komme ut av ordningen så raskt som mulig.

Varigheten er redusert

Bestemmelser om varighet under ordningen er hjemlet i folketrygdloven § 11-12 første ledd der det heter at perioden med arbeidsavklaringspenger ikke skal «... vare lenger enn det som anses som helt nødvendig tidsbruk for å nå målet om arbeid, og ikke lenger enn tre år» (Folketrygdloven, 1997). Med endring av varigheten under arbeidsavklaring fra fire til tre år ønsker regjeringen å synliggjøre arbeidsavklaringspenger som en ytelse med tydelige aktivitetskrav, der mottaker medvirker og der målet er arbeid.

For at ordningen med arbeidsavklaringspenger skal gi bedre resultater, mener Regjeringen at det er nødvendig å stramme inn på varighetsbestemmelsene. Kortere varighet vil legge et press på både mottaker og Arbeids- og velferdsetaten om å benytte stønadperioden mer effektivt. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 27)

I tillegg til å redusere maksimaltida for arbeidsavklaringspenger fra fire til tre år, er det strammet i vilkårene for unntak for varighet, og unntaket er begrenset til to år. Hensikten med endringene er å understreke midlertidigheten i arbeidsavklaringspenger som en ytelse som skal sikre inntekt mens mottakerne får avklart sin arbeidsevne og gjennomfører fastsatte aktiviteter med sikte på å komme i arbeid.

Regjeringen begrunner endringene i varighet med at sannsynligheten for overgang til arbeid viser seg å øke når tida for maksimal varighet øker. Samtidig ser de potensiale for «bedre og mer målrettet stønadsløp» når arbeidsrettet aktivitet nå skal igangsettes tidligere, og med mer samtidighet mellom slik aktivitet og medisinsk behandling (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 28). Fordi helsen legger føringer for aktivitetsnivået legges det opp til samarbeid med helsevesenet for å få god informasjon om hvordan helsesituasjonen påvirker muligheter for arbeidsrettede aktiviteter. Regjeringen mener også at økt hyppighet i oppfølgingen, særlig av de unge, er viktig for å redusere overgang til uføretrygd for dem som er i ordningen ut maksimaltida.

Det er innført en karenstid på 52 uker ved oppnådd maksimaltid i ordningen, jf. folketrygdloven § 11-31. Dette skal understøtte midlertidigheten i ordningen med arbeidsavklaringspenger (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 28). Karensperioden ble foreslått å inntre der arbeidsavklaringspengene var opphørt og skulle gjelde alle, uten unntak. Etter innspill i høringsrunden foreslo departementet å åpne for unntak ved alvorlig sykdom og skade, og slik ble det. Dette for å gi forutberegnelighet for at inntekten sikres under medisinsk behandling og rehabilitering, ivareta personer som har store helsemessige utfordringer, og motvirke for tidlig eller unødig overgang til uføretrygd. Samtidig ble det presisert at unntaket bare omfatter personer med alvorlig sykdom som for eksempel «visse kreftsykdommer eller alvorlige skader. Muskel- og skjelettlidelser, lettere psykiske lidelser og rus- og sammensatte lidelser, er eksempel på sykdommer som ikke vil gi grunnlag for unntak» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 58).

3.3 Raskere i arbeid

I dette kapitlet har jeg vist hvordan arbeidslinja i sosialpolitikken innebærer både kontinuitet og endring i velferdsstatens historie. Dagens arbeidslinje er del av en overnasjonal trend, med økt arbeidsretting, også i ytelsene som skal sikre inntekt for dem som på grunn av helseproblemer ikke kan forsørge seg selv. Sammenheng mellom plikter og rettigheter har alltid vært et grunnleggende premiss for å kunne opprettholde en velferdsstat. Når det gjelder inntektssikringsordninger som eksempelvis økonomisk sosialhjelp og arbeidsavklaringspenger, dreier det seg om plikten til å forsørge seg gjennom arbeid, så sant vi kan det, og om retten til offentlig forsørgelse dersom vi ikke kan det. Å skille mellom hvem som ikke kan arbeide og hvem som kan, men ikke vil, er en grunnleggende og vedvarende

utfordring i utforming og utøvelse av velferdspolitikken. Synet på at de som mottar offentlig inntektssikring ikke i tilstrekkelig grad bidrar til egen forsørgelse kan få politiske konsekvenser i form av strengere vilkår til sosiale rettigheter (Kuhnle & Kildal, 2018; Kildal, 2013; Hagelund, Øverbye, Hatland & Terum, 2016). I dag ser vi en aktiveringspolitikk med sterkere plikter for dem som står uten arbeid, og med sterkere vekt på insentiver for å komme i arbeid.

Arbeidsavklaringspenger kan ses som del av en skjerpet arbeidslinje i velferdspolitikken. Arbeidsavklaringens rasjonale slik det framgår av loven og forarbeidene, er at medlemmene skal utnytte sin (rest)arbeidsevne gjennom ulike former for arbeid og aktivitet i stønadsløpet. Dette gjelder også for mennesker med betydelige helseproblemer. Med endringene som ble innført fra 2018 (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017) er kravet til sykdom for å komme inn i ordningen skjerpet, plikten til aktiv medvirkning tydeliggjort og varigheten redusert. Mange av endringene støtter seg på forskningsbasert kunnskap om betydningen av tidlig, tett, individuell og arbeidsrettet oppfølging, og om positive sammenhenger mellom arbeid og helse. Når det gjelder mennesker som av ulike årsaker står i utkanten av arbeidslivet er det å skille mellom vilje og evne til arbeid særlig problematisk, fordi det ofte er mennesker med store problembelastninger som rammes (Kildal, 2014). For dem det gjelder handler retten til inntektssikring om verdige levekår og framtid.

I neste kapittel gjør jeg rede for avhandlingens teoretiske rammeverk. Når jeg undersøker hvordan unge opplever situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring er det med et sosialkonstruksjonistisk ståsted der jeg ser kulturell mening som modell både *for* og *av* handling.

KAPITTEL 4: TEORETISKE PERSPEKTIVER

4.0 Introduksjon

I dette kapitlet gjør jeg rede for det teoretiske landskapet avhandlingen er blitt til i. Hensikten er å klargjøre vitenskapsteoretisk ståsted og teoretiske perspektiver som ligger til grunn for problemstillingen og de metodiske og analytiske valgene som er tatt underveis, og som jeg gjør nærmere rede for i kapittel 5.

Hvordan opplever unge situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring? Til grunn for problemstillingen ligger antakelsen om at virkeligheten, slik vi opplever og kjenner den, er sosialt og kulturelt skapt. Med dette plasserer avhandlingen seg vitenskapsteoretisk i sosialkonstruksjonismen. Det innebærer et syn på at forståelser vi har av oss selv og verden ikke er naturgitte, men blir skapt i historisk og kulturelt spesifikke sosiale prosesser som har *betydning* for sosial handling (Burr, 2015). Sosialkonstruksjonismen rommer en rekke ulike teoridannelser, der et sentralt poeng er at kunnskap ses som *representasjoner* av virkeligheten. Avhandlingen plasserer seg i en kulturalanalytisk tradisjon der kritiske perspektiver tas i bruk i analyser av hvordan kulturell mening skapes som del av strukturelle og diskursive maktforhold. I denne tradisjonen er Clifford Geertz⁹ sin dynamiske forståelse av kultur som modell *for* og *av* handling fruktbar for utforskning av problemstillingen. Kulturelle kategorier ses som representasjoner både av rådende forståelses –og tenkemåter i de kontekstene vi inngår i, og av det som former slike forståelser.

I den velferdspolitiske konteksten for denne studien er *arbeid* en sentral kategori, og for et analytisk formål redegjør jeg i 4.3 for antropologen Cato Wadel sitt bidrag til et utvidet arbeidsbegrep. I 4.1 gjør jeg først nærmere rede for sosialkonstruksjonisme som vitenskapsteoretisk ståsted i avhandlingen, og i 4.2 for en dynamisk forståelse av kultur som utgangspunkt for kritisk kulturalanalyse.

⁹ Clifford Geertz (1926 – 2006), amerikansk antropolog og kjent for sin innflytelse på utviklingen av symbolsk antropologi, eller kulturalanalyse.

4.1 Vitenskapsteoretisk ståsted

Som vitenskapsteoretisk vending kan sosialkonstruksjonisme mer overordnet ses som reaksjon på at *objektiv* kunnskap om virkeligheten ble sett som et vitenskapelig ideal. Da begrepet sosialkonstruksjonisme ble introdusert av Peter Berger og Thomas Luckman i 1966 var det nettopp som reaksjon på en positivistisk orientering i samfunnsvitenskapene. Solvang (2020) viser til at deres teoretiske ambisjon først og fremst var å si noe generelt om mekanismene for sosial orden i samfunnet, mens senere konstruksjonistiske bidrag i større grad har vært opptatt av å undersøke de kulturelt konstruerte forståelsesrammene, som vi ofte ikke selv er oppmerksomme på.

Selv om det er vanskelig å gi en samlet definisjon av sosialkonstruksjonisme, er det noen premisser eller antakelser som kan tjene som teoretisk ramme for den kulturanalytiske tilnærmingen i denne studien. Burr (2015) viser til fire slike antakelser, der en eller flere ligger til grunn for tilnærminger som plasserer seg som sosialkonstruksjonistiske. Den første handler om at våre forståelser ikke er naturgitt, men kontingente eller formbare, den andre om at måter vi forstår og ordner verden på er historisk og kulturelt spesifikke, den tredje om at kunnskap skapes i sosiale prosesser, og den fjerde om at kunnskap har betydning for sosial handling. At det trekkes grenser for *hva* vi kan få kunnskap om innebærer for de fleste teoridannelser innenfor sosialkonstruksjonismen likevel ikke en avvisning av *at* det eksisterer en virkelighet utenfor det sosiale og diskursive (Burr, 2015; Hacking, 1999; Jørgensen & Philips, 1999).

Antakelsen om at verden er formbar, og ikke naturgitt, betyr at virkeligheten er tilgjengelig for oss gjennom våre kategorier, og kunnskap ses derfor som resultat av måter å kategorisere verden på. Dette premisset innebærer en kritisk innstilling til kunnskap som blir sett på som selvfølgelig, for det som blir tatt for gitt, og kan knyttes til antakelsen om at forståelsene våre er historiske og kulturelt spesifikke. Fenomener som framstår som en selvfølge for oss kan ved nærmere undersøkelser vise seg å være relativt nye, historisk sett. Det betyr at forståelsene *kunne* vært annerledes, og at de kan endre seg over tid. For eksempel har synet på arbeid, og hva arbeid er, endret seg gjennom historien, slik jeg redegjør for og legger til grunn i denne studien. Andre eksempler er hvordan kategorier som psykisk sykdom, fattigdom eller 'utenforskap' representere bestemte normer for hva vi ser som ønsket og uønsket, normalt og unormalt.

Antakelsen om at kunnskap skapes i sosiale prosesser retter fokus mot hva som ligger til grunn for at et fenomen forstås på den måten det gjør. Med andre ord stilles spørsmål ved hva som former våre forståelser av hva som er sykt og friskt, hva som ses som avvikende og uønsket, eller som ønsket og normalt? Synet på at kunnskap skapes og opprettholdes i sosiale prosesser er anti-essensialistisk i den forstand at våre forståelser ikke ses som determinert, men som relasjonelt skapt (Jørgensen & Philips, 1999). Dette ligger til grunn for fortolkninger av unge sin opplevelse av situasjonen. Det betyr selvsagt ikke at folk sine opplevde problemer bare er resultat av fortolkninger. Poenget er at det åpner for kritiske blikk på hva som bidrar til å forme våre forståelser av opplevde problemer. Når for eksempel unge som slutter underveis i det videregående utdanningsløpet betegnes som 'dropouts', henger det sammen med hvordan vi forstår problemet. Disse forståelsene er knyttet til lovgivning, institusjonelle retningslinjer og praksiser som setter i verk tiltak for å svare på slike definerte problemer. Normen i Norge er at videregående skole skal være fullført innen fem år, og det ses som problematisk at mange unge slutter, tar pauser eller ikke klarer å gjennomføre innen denne fristen. En alternativ forståelse kunne være å se overgangen fra ungdom til voksenliv som en periode i livet der det er normalt å ta pause fra et langt utdanningsløp, og der problemet snarere er manglende fleksibilitet i skolesystemet vårt (Vogt, 2017).

Moderne samfunn er kjennetegnet av en intim forbindelse mellom makt og kunnskap, gjennom maktformer som ikke først og fremst settes fram som forbud, men som er produktive i den forstand at makt utøves i relasjoner.¹⁰ Kunnskap skapes med andre ord i sosial interaksjon der det kjempes om hva som er sant og falskt, der makt utøves og der felles sannheter blir skapt. I et bestemt verdensbilde blir noen former for handling naturlige, andre utenkelige. Den sosiale konstruksjon av kunnskap og sannhet får dermed konkrete konsekvenser, og fører til sosiale handlinger. Når tiltak som skal få unge ut i arbeid begrunnes med at de må 'komme seg opp om morran' ligger en forståelse av det å være i arbeid som normalitet og, i alle fall implisitt, en forståelse av at problemet er at unge ikke kommer seg opp, selv om de kan.

Det sosialkonstruksjonistiske ståstedet i avhandlingen åpner for analyse av unge sin opplevelse av å være ung og syk og under arbeidsavklaring som sosialt og kulturelt skapt, og dermed del av maktforhold. Ståstedet og perspektivene som er valgt legger føringer for

¹⁰ Michel Foucault (1926 – 1984), fransk filosof og idehistoriker som er kjent for sine historiske og filosofiske undersøkelser av makt og kunnskap, og forholdet mellom makt og kunnskap.

hvilken kunnskap avhandlingen bidrar med, og setter noen grenser. En fenomenologisk orientert studie ville i større grad kunne fått fram de livsbetingelsene de unge lever under, med stram økonomi, med vilkårene for å motta arbeidsavklaringspenger, med kummerlige boforhold og begrensninger i det sosiale livet, med andre ord av deres levde erfaringsverden (Thomassen, 2020, s. 104). Det kulturanalytiske perspektivet jeg har valgt bidrar på sin side til å analysere de unge sin opplevelse av situasjonen sett som *representasjoner* av kulturell mening, og av forståelses- og tenkemåter som skaper og opprettholder slik mening. I dette ligger samtidig potensialet til å synliggjøre alternative forståelser og peke mot endringer.

4.2 En dynamisk forståelse av kultur

Til grunn for synet på kultur som modell *for* og *av* handling ligger premisset om at vi mennesker er avhengig av symbolske systemer, for å orientere oss i verden, og skape mening til situasjonen vi er i (Geertz, 1993, s. 100). Denne dynamiske forståelsen åpner for analyser av hvordan kulturell mening former oppfatninger, opplevelser og handlinger og av hvordan slik mening formes i sosiale og diskursive praksiser.

Som modell *for* handling ses forståelser vi har om verden og oss selv som del av kulturelle meningssystemer. Slike forståelser kommer til uttrykk gjennom symboler, som representasjoner av rådende forståelser og oppfatninger, og kan ta form av erfaringer, emosjoner og forestillinger, men også institusjoner og atferd (Geertz, 1983, s. 58). Synet på at kulturelle meningssystemer former tankesett og væremåter til spesielle grupper ligger for eksempel til grunn for analyser av avvik og stigma. Slike analyser bidrar til å synliggjøre normer og kulturelle forståelsesmåter i samfunnet, og hvordan de erfares, men retter i mindre grad et kritisk søkelys på *hvordan* slike forståelser formes i sosiale og diskursive prosesser. Analyser som retter søkelys på det som avviker og er utenfor normen kan som en konsekvens bidra til nettopp stereotypisering med utgangspunkt i forskjellsdimensjoner som etnisitet, funksjonsnedsettelse, alder, kjønn og seksuell orientering. Eller med utgangspunkt i institusjonelle kategoriseringer som trygdemottakere og arbeidsledige. I verste fall kan slike tatt-for-gitte kategorier føre til stigmatisering av hele grupper, og bidra til undertrykking. Forståelsen av kultur som modell for handling er derfor blitt kritisert for å være både essensialistisk og å bidra til kulturalisering av sosiale og politiske forhold i samfunnet (Ortner, 2006, s. 12, 120). I denne studien er det å se kultur som modell *for* handling likevel nyttig.

Det å se de unge sine opplevelser som representasjoner av rådende forståelses- og tenkemåter, bidrar til å synliggjøre maktforhold de inngår i.

Å se kultur som modell *av* handling innebærer å vende blikket mot hvordan kulturell mening *formes* i det sosiale, gjennom et mangfold av relasjoner og situasjoner vi er del av som følende, tenkende og handlende subjekter. Her ligger i første rekke kulturanalysens kritiske potensiale. De unges opplevelse ses her som mer enn representasjoner av rådende forståelsesmåter. Gjennom intervjuene, sett som sosiale praksiser, bidro de til selv å *skape mening* til situasjonen de var i. Vendingen mot hvordan makt er i spill i sosiale praksiser kan knyttes til teoridannelser der subjektivitet, eller mennesket som aktør i sosiale prosesser, ble tillagt betydning.

Geertz la i sine analyser til grunn antakelsen om at vi som mennesker er bundet av noen grunnvilkår, som handler mer om indre strukturer enn om ytre strukturer og maktforhold. Et grunnvilkår ved det å være menneske er angsten for *ikke* å kunne orientere seg, angsten for kaos, hevder Geertz (1993). I essayet «*Religion as a cultural system*» peker Geertz på at denne orienteringsevnen trues «... at the limits of his analytical capacities, at the limits of his powers of endurance, and at the limits of his moral insight» (Geertz, 1993, s. 100). Disse grensene kan ifølge Geertz nås når mennesker over tid opplever lidelser og uløselige etiske paradokser. Det utfordrer oss til å ta i bruk symboler og selv skape mening til situasjonen vi er i, som en modell av handling. Som teoretisk modell rommer forståelsen av kultur som modell av handling også analyser av strukturelle og diskursive maktforhold, med utgangspunkt i det sosiale. I eget arbeid har jeg særlig latt meg inspirere av den amerikanske antropologen Sherry B. Ortner (2006). På skuldrene til Geertz argumenterer hun for at analyser med utgangspunktet i subjektive erfaringer åpner for nye spørsmål om makt og ulikhet.

Det kritiske potensialet i kulturanalyse forankrer Ortner først og fremst i praksisteori, slik denne vokste fram på 1970- og 80 tallet og bidro til å overskride motsetningen mellom strukturnivå og aktør/handlingsnivå i samfunnsvitenskapene (Ortner, 2006. s. 2). Forholdet mellom strukturelle begrensninger og sosiale praksiser ble ikke lenger sett som motstridende, men som dialektiske. Den sosiale aktøren fikk plass i sosiale prosesser uten å miste av syne strukturelle forhold som begrenser, men også muliggjør, sosial handling.¹¹ Folk sine

¹¹ Den franske sosiologen og antropologen Pierre Bourdieu (1930 – 2002) og den britiske sosiologen Anthony Giddens (1938 -) har gitt sentrale bidrag i denne teoriutviklingen.

erfaringer er ikke bare uttrykk for kulturelle meningssystemer, men også utgangspunkt for å analysere de sosiale sammenhengene som meningsdannelsen er del av.

Den analytiske nøkkelen til analyse av kulturell mening som modell av handling ligger etter dette i synet på subjektivitet som en situert og kompleks kunnskapsposisjon, som settes i spill i konkrete praksiser. At subjektiviteten ses som situert viser til at den er forankret i det sosiale, der mennesker handler og samhandler med sine omgivelser. At den er kompleks sikter til at den omfatter våre tanker, oppfatninger, behov og emosjoner som handlende subjekter, men også «... the cultural and social formations that shape, organize, and provoke those modes of affects, thoughts and so on» (Ortner, 2006, s. 107). Med andre ord ses subjektivitet som bundet til konkrete hendelser, steder, historiske tider og ulike maktforhold, men verken som forutbestemt eller predikerbar. Kulturell mening former og formes i komplekse samspill mellom den enkelte og de materielle, sosiale og kulturelle sammenhengene vi inngår i. Denne forståelsen gjør subjektive erfaringer til et potent utgangspunkt for analyser av dominerende diskurser og maktstrukturer som kulturell meningsdannelse er del av.

Den dynamiske forståelsen av kultur, og det kritiske potensialet som ligger i subjektive erfaringer, har inspirert eget forskningsarbeid og bidratt til å utforske *arbeid* som sentral kategori i den velferdspolitiske konteksten for studien, som modell *av* handling. Tematisering av mer og mindre tatt-for-gitte kategorier i fenomener vi studerer bidrar til å forklare handling, og skape nye handlinger i framtida (Gullestad, 1989, s. 39). Et vitenskapsteoretisk poeng er at slike kategorier ikke ses som identisk med handling, men som *representasjoner* av forståelsesrammer eller verdier, som i sin tur former persepsjon og fortolkning. Begrunnelsen for å utforske arbeid som kulturell kategori er at ulike forståelser, sammen med trekk ved omstendighetene, *virker på sosial handling*.

For et analytisk formål gjør jeg rede for et utvidet arbeidsbegrep, slik den norske antropologen Cato Wadel har utviklet dette, som modell *av* handling. Synet på arbeid har endret seg gjennom historien, og med utgangspunkt i folkelige oppfatninger av hva arbeid er knytter Wadel arbeidsbegrepet til sosial verdiskaping, i vid forstand.

4.3 Et utvidet arbeidsbegrep

Innenfor den velferdspolitiske konteksten studien plasserer seg i synes arbeid forstått som lønnsarbeid å være mer og mindre tatt -for - gitt, både i politikken og forskningen (kapitlene 2 og 3). Det er en politisk målsetting at flest mulig skal være i lønnet arbeid, både med tanke på samfunnet og den enkelte. Siktemålet med arbeidsavklaring som ordning er da også primært å bli avklart til lønnsarbeid, eventuelt til uføretrygd eller andre offentlige stønader. Forståelsen av arbeid som lønnsarbeid kan i denne konteksten med andre ord ses som modell *for* handling. Utgangspunktet for utviklingen av et utvidet arbeidsbegrep var at mye verdiskaping i samfunnet ikke kom til uttrykk, heller ikke i samfunnsvitenskapelige studier om arbeid. Dette kunne blant annet nettopp knyttes til at subjektive klassifiseringer av aktiviteter og samfunnsmessige klassifiseringer nødvendigvis ikke faller sammen (Wadel, 1977, s. 399).

Mens arbeid som aktivitet kan ses som tidløs og universell, ses arbeidsbegrepet her som sosial konstruksjon, formet i ulike historiske tider og samfunnsmessige kontekster. I vårt samfunn er arbeid en av de viktigste kulturelle kategoriseringer og knyttes til dem vi mener arbeider og dem vi mener ikke gjør det, og til aktiviteter vi kategoriserer som arbeid og til de vi utelukker og ikke betegner som skikkelig arbeid (Wadel, 1984). Hensikten med et utvidet arbeidsbegrep er nettopp å bryte den dikotomiske inndelingen i dem som arbeider, i betydningen å være i lønnsarbeid, og dem som ikke gjør det, i betydningen å være passive eller trygdemottakere.

Lønnsarbeidets hegemoniske stilling

På tvers av ulike kulturer kan arbeid knyttes til aktiviteter, og til bruk av tid (Johansen, 2001). Dette betyr likevel ikke at vi ser på alle aktiviteter og tidsbruk som arbeid. I historisk perspektiv har synet på arbeid endret seg, fra antikken og til det moderne samfunnet. For de gamle grekerne gikk det et skille mellom arbeid som var frivillig og det som ble sett på som et nødvendighetsarbeid (Svendsen, 2011, s. 24). De som *måtte* arbeide ble sett på som mindreverdige. Det fornedrende var derfor ikke selve virksomheten eller produksjonen, men den sosiale posisjonen til dem som *måtte* arbeide for å skaffe seg livets nødvendigheter. I tradisjonelle samfunn var arbeid som sosiale praksiser mer og mindre en integrert del av en livsform, der husholdet var tett forbundet med den økonomiske sfæren.

Ved inngangen til det moderne industrisamfunnet på 1800-tallet ble det økonomiske feltet skilt ut som eget samfunnsområde. Husholdssfæren ble nå underordnet markedssfæren, og et

abstrakt arbeidsbegrep ble knyttet til selve produksjonen av varer og tjenester, til *lønnsarbeidet* (Heen, 2008; Kildal, 2005; Svendsen 2011). Den verdiskapende og produktive virksomheten foregikk etter dette utenfor husholdet og medførte at *husholdsarbeidet* ble karakterisert som «reproduksjon, uproduktivt arbeid eller konsum, en privat kategori som befant seg utenfor det egentlige økonomiske og samfunnsmessige domene» (Heen, 2008, s. 33).

Det å skille ut produksjon og lønnsarbeid som eget samfunnsmessig felt la grunnlag for et generelt arbeidsbegrep, som samtidig var mangetydig (Heen, 2008). Begrepet er på den ene siden *abstrakt* i den forstand at det betegner alle aktiviteter som er organisert som lønnsarbeid, uavhengig av hva aktivitetene består i. På den andre siden fikk arbeid også et generelt *kvalitativt* innhold fordi det blir brukt om en rekke aktiviteter både innenfor og utenfor lønnsarbeidets rammer. Det legges likevel ulike kriterier til grunn for å avgjøre om noe er arbeid innenfor eller utenfor arbeidsmarkedet. Dersom en viss type aktivitet er inntektsgivende er det oftest tilstrekkelig for å kalle det arbeid. Dersom aktiviteten derimot ikke er inntektsgivende, legges andre kriterier til grunn for å avgjøre om det kan kalles arbeid, for eksempel om det er nyttig, nødvendig eller gjøres for andre. Innenfor det velferdspolitiske feltet vil spørsmålet om hva arbeidsbegrepet omfatter for eksempel være relevant når det er snakk om hvilke aktiviteter som kan regnes som arbeidsrettede.

Lønnsarbeidet ser derfor ut til å ha innebygd sin egen begrunnelse for at det er arbeid, mens dette ikke gjelder for aktiviteter utenfor arbeidsmarkedet. «Det ser altså ut som det finnes en type asymmetri her som bunner i at lønnsarbeidet i vårt samfunn har en hegemonisk stilling som arbeid» skriver Heen (2008, s. 35). Denne hegemoniske posisjonen er også utgangspunktet når Wadel argumenterer for et utvidet arbeidsbegrep som i vid forstand rommer *sosial* verdiskaping.

Arbeid som sosial verdiskaping

Hva er arbeid? Dette er tittel på en artikkel der Wadel (1977) med bakgrunn i empiriske studier problematiserer et snevert arbeidsbegrep, noe som er tema i flere av hans arbeider (1973, 1984, 2007). Premisset for problematiseringen er at arbeid er knyttet til verdiskaping, og at økonomisk verdiskaping ofte settes lik verdiskaping generelt. Målet er å bidra til et samfunnsvitenskapelig arbeidsbegrep som rommer større del av den verdiskapningen som foregår i samfunnet.

Arbeid er ikke bare en aktivitet som forefinnes i det vi til daglig betegner som arbeidslivet. Arbeid er noe vi foretar oss også utenom arbeidslivet. Og utenom arbeidstid og arbeidsplass. Vi betrakter heller ikke all den aktivitet som foregår på det vi kaller arbeidsplasser som arbeid. (Wadel, 1977, s. 377)

For å fange verdiskapningen som skjer på tvers av ulike sektorer i samfunnet mener Wadel det er relevant å holde fast på arbeidsbegrepet, nettopp fordi det er et *aktivt* begrep. Med forankring i synet på begrepet arbeid som sosialt konstruert, argumenterer han for et *teoretisk* grunnlag som kan vise hvordan individuelle aktiviteter og tidsbruk gir samfunnsmessige utslag. Det teoretiske grunnlaget finner han i samfunnsvitenskapelige teorier om sosiale institusjoner. Det åpner for et samfunnsvitenskapelig arbeidsbegrep, der kjennetegn ved arbeid i første rekke ses som institusjonelle, eller som del av samfunnets sosiale organisering (Wadel, 1984, s. 58). Med *sosiale* institusjoner menes det som i vid forstand beskriver hvordan samfunnet er organisert og sosialt henger sammen.

Arbeid defineres etter dette som «*menneskelige aktiviteter som kan påvises å vedlikeholde, etablere eller endre allment verdsatte sosiale institusjoner, enten disse aktiviteter har det som målsetting eller ikke*» (Wadel 1977, s. 409). Dette utvidede arbeidsbegrepet åpner for samfunnsvitenskapelige studier av sosial verdiskaping i samfunnet, og Wadel peker på fire områder som særlig sentrale.

For det første omfatter arbeid etter dette de delene av samfunnet som ikke kjennetegnes av formell organisering, men som likevel har ulike sosiale funksjoner, som for eksempelvis det sosiale og frivillige arbeidet i nærmiljø, lokalsamfunn og sosiale nettverk. Den sosiale organiseringen er uformell, ofte også «personlig» og har ikke noe entydig formål (Wadel, 1977, s. 67). Aktiviteter kan være å slå av en prat, diskutere, gi støtte, trøste, gi råd, være oppmerksom, vise høflighet, vise hensyn, lytte når noen forteller, følge med, holde seg orientert, gå på besøk, ta imot besøk, stikke innom. For det andre innebærer det å inkludere de uformelle sidene av formelle organisasjoner, som for eksempel kaffepausene og den uformelle praten på arbeidsplassene. Selv om den uformelle praten mellom kollegaer foregår innenfor den formelle arbeidstiden, er det analytisk viktig å betrakte mye av denne uformelle aktiviteten som et selvstendig arbeid med betydning for relasjoner og arbeidsmiljø, og dermed også for produksjonen. Som et tredje felt vises til uformell politisk aktivitet som representasjons- og valgarbeid, og arbeidet innenfor frivillige organisasjoner. Dette handler om at demokratiske institusjoner ikke bare vedlikeholdes ved arbeidsinnsatsen til politikerne,

men ved «at det utføres en mengde gratis-arbeid av et ukjent antall borgere» (Wadel, 1977, s. 405).

Aktiviteter på de tre samfunnsområdene som er vist til over kan sies å ha lidd samme skjebne - de er blitt *oversett* som arbeid. I tillegg peker Wadel på et fjerde område, som er særlig relevant i denne studien. Det omfatter en rekke av aktiviteter som kan sies å ha blitt aktivt definert som *ikke-arbeid*, og dette gjelder alle de sammenhenger hvor folk blir betraktet som klienter i en eller annen form. Dette omfatter store deler av befolkningen, og blant disse er gruppene som faller utenfor arbeidsmarkedet noen av dem som bruker mest tid på å være klienter (Wadel, 1977, s. 108).

Grunnlaget for utvikling av et samfunnsvitenskapelig arbeidsbegrep ligger i empiriske studier av mangfoldet av aktiviteter som utgjør folk sitt dagligliv, hevder Wadel. Det betyr for det første at områdene for sosial verdiskaping som er vist til over ikke er uttømmende, men vil variere og endres i takt med den sosiale organiseringen av samfunnet. I dagens samfunn vil for eksempelvis aktiviteter knyttet til sosiale medier være et sentralt område med tanke på sosial verdiskaping i samfunnet, og kunne betraktes som arbeid. For det andre betyr det at, selv om områdene som pekes på fremdeles er relevante, vil synliggjøring av aktiviteter som blir oversett eller ikke betraktet som arbeid være resultat av empiriske studier, med utgangspunkt i konkrete sosiale praksiser og kontekster. Det var en folkelig forståelse av hva arbeid er som i sin tid bidro til utvikling av et utvidet arbeidsbegrep, og til forståelse av hva det som betegnes som *skjult arbeid* kan handle om (Wadel, 1984). Dette er relevant for studier i nye og andre kontekster, som i denne avhandlingen

Skjult arbeid

Aktiviteter, som vanligvis ikke ses som arbeid, kan betegnes som skjult arbeid. Som modell av handling bidro en folkelig forståelse av hva arbeid til å utvide forståelsesrammen for *hvilke aktiviteter* som kan betraktes som arbeid, men det bidro også til å synliggjøre det tvetydige i arbeid som kulturell kategori. Om en aktivitet anses som arbeid kommer ikke bare an på aktiviteten, men også på *hvem* som utfører den. Dermed kan det som kjennetegner aktiviteter folk ser på som arbeid også kjennetegne aktiviteter som *ikke* ses på som arbeid. Disse poengene kan oppsummeres i følgende tre punkter.

For det første inngikk *en rekke aktiviteter* i det folk betraktet som arbeid. I tillegg til at arbeid gir lønn, krever forsakelser, anses som nødvendige og har verdi i seg selv, inngår aktiviteter og gjøremål som «krever høyt forbruk av energi, har et klart produkt, tar tid, foregår på bestemte tider og steder, er rutinepreget, utføres for andre» (Wadel, 1984, s. 55). For folk flest omfattet kategorien arbeid dermed både lønnet arbeid og ulønnet arbeid innenfor en rekke sektorer i samfunnet som politisk arbeid, omsorgsarbeid og organisasjonsarbeid. Dessuten inngikk *arbeid for seg selv*, som reparasjoner av bolig, stell av hage og liknende aktiviteter som ofte betegnes som hobbyvirksomhet. Slike aktiviteter kan ha en egen verdi påpeker Wadel, som kan omsettes i sosial prestisje, for eksempel ved at en har lært ting en ikke kunne fra før. I dagens velferdspolitiske kontekst ser vi en slik forståelse for eksempel ha betydning for om hobbyer og fritidsaktiviteter, i den grad de bidrar til selvtillit og mestring, kan ses som arbeidsrettede tiltak i arbeidsavklaringen.

For det andre var det ikke bare selve aktiviteten som hadde betydning for hva som ble betraktet som arbeid, men også *hvem* som utførte den. Dette kom særlig fram med tanke på personer som sto utenfor arbeidslivet. «Trygdede og pensjonister arbeider ikke, men «aktiviseres», selv om vedkommende aktivitet i andre sammenhenger ville bli betraktet som arbeid» (Wadel, 1977, s. 397). Det var under et opphold på Newfoundland på 1960 –tallet at møtet med arbeidsledige George fikk Wadel til å interessere seg for de skjulte formene for arbeid (Wadel, 1984, 2011). George var midt i femtiåra og kunne ikke lenger arbeide som skogsarbeider på grunn av en skade i ryggen. Han ville gjerne arbeide, men det var ikke annet lønnet arbeid å få. Samtidig var han ikke syk nok til å få uføretrygd og mottok derfor sosial stønad. George organiserte sin egen arbeidsdag der han fisket og jaktet, hogde ved, reparerte hus og hjalp naboer og venner med diverse gjøremål. De som nøt godt av dette betraktet likevel ikke gjøremålene George drev med som *arbeid*, det var mer å regne som godt naboskap. Heller ikke tida han brukte på å ta seg av barn og husarbeid ble betraktet som arbeid i denne sammenhengen, så lenge det ikke var kvinner som utførte det. Selv var George forsiktig med å betrakte det han drev med som arbeid, men det var likevel viktig for ham å snakke om *aktivitetene* som fylte dagene og tida hans, og å strukturere arbeidet på tider og dager da andre arbeidet. Det teoretiske poenget i historien om George er at når verdsetting av aktiviteter gjøres avhengig av den sosiale plasseringen til dem som utfører aktiviteten, får arbeid også en klar moralsk komponent. Moralske verdier og meninger som tillegges arbeid vil variere mellom grupper i samfunnet og med historiske tider. Med ståsted i Norge på 1970-tallet peker Wadel på lønnsarbeidet som rådende verdi. Det er gjennom lønnsarbeidet folk

skal tjene til livets opphold, og det er først og fremst gjennom dette arbeidet at folk kan si at de gir noe tilbake til samfunnet (Wadel, 1977, s. 397). Med en stadig skjerpet arbeidslinje synes verdien av lønnsarbeid å være minst like rådende i dagens samfunn.

For det tredje kan det som kjennetegner aktiviteter folk flest ser på som arbeid også kjennetegne aktiviteter som *ikke* regnes som arbeid. Slike aktiviteter, som *ikke* regnes som arbeid selv om de har flere arbeidskjennetegn, gir særlig grunn til å stille spørsmål ved om det er noe vi overser som arbeid? Dette gjelder aktiviteter knyttet til det å *være klient*, i betydningen mottaker av velferdsstatens tjenester og ytelser. Selv om det å være klient kan kreve tid, handling og innsats, så betegnes denne tidsbruken sjelden som arbeid.

Aktiviteter som å prate med legen, trygdesjefen eller bygningssjefen bringer (som oftest) også et resultat, men vår prat blir ikke betraktet som arbeid, men vår motparts på den andre siden av bordet blir det. Vårt personlige stell foregår på bestemte steder og til bestemte tider, og er rutinepreget, men blir ikke betraktet som arbeid. At vi utøver disse aktiviteter, er også like nødvendig for oss som mange andre ting vi gjør. Mange av de besøk vi avlegger og tar imot, har form av forpliktelser og innebærer ofte forsakelser, men blir ikke betraktet som arbeid. (Wadel 1984, s. 57)

Wadel viser til at kombinasjon av selve klientstatusen, forstått som inkompetanse i relasjon til de profesjonelle, og det å *gjøre noe for seg selv* kan være det som «gjør klientvirksomheten til noe som ikke fortjener betegnelsen arbeid» (Wadel, 1984, s. 112). Synet på at klientvirksomhet kun utføres *for en selv*, og dermed faller utenfor arbeidsbegrepet, bryter imidlertid for det første med hvordan andre aktiviteter vi gjør for oss selv ofte betraktes som arbeid, som for eksempel det å male huset eller skifte dekk på bilen. For det andre underkjenner det bytteforholdet mellom profesjonelle og klienter. Klienter opparbeider seg kompetanse i samhandling med profesjonelle, men bidrar også selv til økt innsikt hos de profesjonelle. Det kan hevdes at bytteforholdet mellom klienter og profesjonelle har endret seg siden 1970 tallet, i takt med faglig kunnskap og rettighetsfesting av brukernes medvirkning. Det teoretiske poenger er imidlertid ikke å rette fokus mot profesjoner og profesjonalisering, men mot skillet mellom dem som får sin aktivitet anerkjent som *arbeid* og dem som ikke får det. En slik utvikling er særlig betenkelig dersom det blir en økonomisk organisering i samfunnet der det ikke er plass til mange grupper innen arbeidslivet, og kan i en slik situasjon være klientskapende (Wadel, 1977, s. 408, 1984, s. 114).

Det utvidede arbeidsbegrepet kan kritiseres for å favne for vidt, og dermed for å være vanskelig å anvende analytisk i forskning. Når jeg anvender begrepet i egen forskning handler det om vitenskapsteoretisk ståsted og teoretiske perspektiver i avhandlingen, der spørsmålet om hva arbeid er ikke kan tas for gitt, men må undersøkes nedenfra.

Kritikk og relevans av et utvidet arbeidsbegrep

Den vide definisjonen av arbeid har møtt kritikk både fordi begrepet blir analytisk vanskelig å anvende dersom det meste kan ses som arbeid, og fordi de produktive aspektene ved arbeid underspilles. I en kommentar til det utvidede arbeidsbegrepet ga Steinar Ringen (1979) uttrykk for det positive i at Wadel trekker fram så mange aktiviteter og institusjoner som nødvendige for at samfunnet skal henge sammen, men samtidig mente han begrepet er diskutabelt for praktisk-politiske formål. Kritikken gikk her i første rekke på at Wadel, på teoretisk grunnlag, brøt med tradisjonen om å forsvare full sysselsettingspolitikk. Ringen mente arbeidsbegrepet, slik det anvendes, «... ikke er et utvidet arbeidsbegrep i forhold til det økonomiske, men et alternativt arbeidsbegrep» (Ringen, 1979, s. 176).

Hanne Heen (2008) viser til at det i dag er relativt stor enighet blant samfunnsforskere om at det er for snevert å sette likhetstegn mellom arbeid og lønnsarbeid. Et skille går likevel mellom dem som bruker begrepet om verdiskapende aktiviteter på mange samfunnsområder, slik som Wadel, og dem som primært knytter arbeid til økonomi i substansiell forstand. Dette innebærer at arbeid kan knyttes til lønnsarbeid så vel som til eksempelvis husholdsarbeid og høsting av naturen. En rekke forskningsbidrag har satt søkelys på verdiskapingen som foregår utenfor arbeidsmarkedet. Dette gjelder ikke minst et stort forskningsfelt med fokus på det ulønnede omsorgsarbeidet innenfor familien, et arbeid kvinner tradisjonelt har stått for.

Et sentralt poeng er at uansett hvilke definisjoner det tas utgangspunkt i, er forståelser av arbeid vevd inn i sosiale og moralske verdier i samfunnet.

En diskusjon om hva som er arbeid, er derfor samtidig en debatt om hva som er verdifullt. Deltar man på arbeidsmarkedet er ens status som arbeidende udiskutabel, men gjør man det ikke, er det mer usikkert om man arbeider eller ikke, og både for den enkelte og for ulike grupper kan det bli viktig å få anerkjent det en gjør som arbeid. Å benevne noe som arbeid, er derfor i høy grad å gi uttrykk for en interesse og en virkelighetsforståelse. (Heen, 2008, s. 47)

Selv peker Wadel på at arbeid som kulturell kategori i overskuelig framtid vil være et verdiladet begrep, og det vil derfor være naivt å tro at et utvidet samfunnsvitenskapelig arbeidsbegrep vil kunne bli et verdinøytralt begrep. Det en imidlertid kan oppnå med en utvidelse av begrepet er å forskyve verdiladetheten, hevder Wadel (1977, s. 411). En utvidelse av arbeidsbegrepet vil kunne bidra til å oppgradere dagligdags folkelig aktivitet, også innenfor det Wadel betegner som klientvirksomhet.

I stedet for å gå ut fra, som vi gjør nå, at den norske befolkningen lett kan og bør inndeles i de som arbeider og de som ikke gjør det, kunne vi ta som utgangspunkt at alle nordmenn/kvinner faktisk arbeider. (Wadel, 1977, s. 411)

I stadig nye velferdspolitiske kontekster bidrar et utvidet arbeidsbegrep først og fremst til å rette oppmerksomhet mot aktiviteter og gjøremål som tar tid og plass i folk sine liv, og særlig de aktivitetene som i liten grad legges til grunn når velferdspolitikken utformes og iverksettes.

4.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg redegjort for sosialkonstruksjonisme som vitenskapsteoretisk ståsted i avhandlingen, der virkeligheten slik vi kjenner den ses som sosialt og kulturelt skapt, og dermed som foranderlig. Teoretisk har jeg plassert studien i en kulturanalytisk tradisjon der kulturell mening ses som modell *for* og *av* handling. Det åpner for analyser av hvordan slik mening former og formes i sosiale og diskursive praksiser. Subjektivitet ses her som forankret i det sosiale, og omfatter våre tanker, oppfatninger, behov og emosjoner som handlende subjekter, men også forståelsesrammene som former disse. Dette gjør subjektive erfaringer til en fruktbar kilde til kunnskap om rådende forståelser og maktstrukturer som kulturell meningsdannelse er del av, men også hvordan slik mening skapes i sosiale praksiser.

Premisset for et utvidet arbeidsbegrep er å se arbeid som kulturell kategori, som formbar og mangetydig og som derfor må undersøkes nedenfra, som modell *av* handling. Spørsmålet om hva som er arbeid handler om hva vi ser som sosial verdiskaping, og er derfor et spørsmål om hva som gis verdi. I denne avhandlingen undersøker jeg hva arbeid kan være ved å ta utgangspunkt i erfaringene til unge som mottar arbeidsavklaringspenger. I neste kapittel redegjør jeg for den metodiske og analytiske tilnærmingen og for hvordan jeg har gått fram i arbeidet.

KAPITTEL 5: METODISK TILNÆRMING

5.0 Introduksjon

I kapittel 4 gjorde jeg rede for sosialkonstruksjonisme som vitenskapsteoretisk ståsted i avhandlingen, og for hvordan en dynamisk forståelse av kultur som modell *for* og *av* handling åpner for kritiske perspektiver i analysen av hvordan unge opplever situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring. I dette kapitlet gjør jeg rede for metodisk tilnærming og analytiske grep, og for hvordan jeg har gått fram i forskningsarbeidet.

Idealet er at den kvalitative forskningsprosessen er mest mulig transparent slik at kunnskapen som kommer ut av forskningen kan vurderes og kritiseres. Det å synliggjøre sammenhenger mellom teoretisk forankring, metodiske framgangsmåter og analyse bidrar til å inngi tillit til at forskningen er gjennomført på en redelig måte, og handler om forskningens pålitelighet (Thagaard, 2013, s. 201). I neste omgang er relevansen av kunnskapsbidraget et spørsmål om hvordan dette treffer, blir respondert på og eventuelt fører til endringer (Kalleberg, 1996).

Det teoretiske, metodiske og analytiske arbeidet har vært mer eller mindre parallelle prosesser, som en runddans mellom teori, data og metode (Wadel, 1991, s. 29). I boka *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt* skriver sosiologen Karin Widerberg at den metodiske framgangsmåten på mange måter handler om analyse, og at dette gjør den kvalitative forskningen både spennende og lærerik og åpner for kreativitet og oppdagelser (Widerberg, 2001, s. 29). Dette er gjenkjennelig fra eget forskningsarbeid, som har gått over lang tid, og uten noen streng faseinndeling.

Datamaterialet er resultat av dybdeintervju. I perioden 2014–2015 intervjuet jeg fjorten unge mennesker, ni kvinner og fem menn, som alle mottok ytelsen arbeidsavklaringspenger. Fortolknings- og analysearbeidet har pågått fra første samtale senhøsten 2014 og gjennom arbeidet med rekruttering av informanter, kontakt med Nav, teoretisk arbeid, transkribering, nye samtaler og nye transkriberinger, lesing av materialet og ikke minst i skriveprosessen og i samtaler med veiledere og andre underveis. Som resultat av dette har arbeidet med problemstillingen vært i en vedvarende prosess, og analytiske, metodiske, teoretiske og etiske refleksjoner har vært sentrale i alle deler av forskningsprosessen.

Gjennom hele prosessen har arbeidet vært drevet av ønsket om å få dypere forståelse for unge sin opplevelse av situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring. Prosjektet kan sies å være fenomenologisk forankret i den forstand at jeg tar utgangspunkt i de unge sine subjektive erfaringer. Fenomenologien handler nettopp om å gå til saken selv, til hvordan situasjonen framtrer fra et førstehåndsperspektiv (Zahavi, 2008, s. 132). Imidlertid er avhandlingen vitenskapsteoretisk forankret i sosialkonstruksjonisme. I fortolkningen av intervjumaterialet beveger jeg meg derfor utover et fenomenologisk nivå når jeg ser den opplevde situasjonen som sosialt og kulturelt skapt, og del av velferdspolitiske kontekster, rådende forståelsesmåter og maktforhold. Avhandlingen plasserer seg med dette som en kritisk kulturanalyse, der kulturelle forståelses- og tenkemåter settes under lupen ved hjelp av ulike metodiske tilnærminger og kritiske perspektiver (Sørensen, Høystad, Bjurström & Vike, 2008).

Metodisk er denne studien forankret i en hermeneutisk tradisjon der beskrivelser «from the native`s point of view» er inngang til fortolkning av kulturell mening, som modell både *for* og *av* handling (Geertz, 1983, 1993). I det som kan betegnes som en refleksiv fortolkningsprosess ser jeg intervjuene med de unge som sosiale praksiser. Disse er inngang til unge sin egen fortolkning av hvordan det oppleves å være syk og under arbeidsavklaring, og i neste omgang til videre fortolkninger. Begrepet *arbeid* som kulturell kategori tas analytisk i bruk i fortolkningsarbeidet.

I 5.1 redegjør jeg for den refleksive fortolkende tilnærmingen i arbeidet, og i 5.2 for de analytiske grepene i avhandlingen, og hvorfor disse er valgt. I 5.3 gjør jeg rede for den konkrete forskningsprosessen, og i 5.4 reflekterer jeg over pålitelighet, forskningsetikk og relevansen av forskningsbidraget.

5.1 Refleksiv fortolkning

Det metodiske og analytiske arbeidet i avhandlingen kan knyttes til det Alvesson og Sköldbberg (2009, 2017) betegner som refleksiv fortolkning. Målet er å inspirere til en dynamisk måte å arbeide med empirisk materiale, og innebærer stor grad av fleksibilitet i det analytiske arbeidet. Dette skjerper også kravet til å tydeliggjøre hvilke perspektiver som legges til grunn for analysene, og i neste omgang å synliggjøre hvordan datamaterialet er framkommet og hvordan jeg har analysert dette. Hovedpoenget er å ha en metateoretisk

refleksjon over teorier og begreper som tas i bruk i utviklingen av kunnskapsbidraget, hevder Alvesson og Sköldbberg (2017, s. 383).

Når refleksiv fortolkning inviterer til bredde og variasjon i fortolkningsrepertoaret, er det med hermeneutikken som utgangspunkt. Hermeneutikk, eller tolkningslære, handler om å klargjøre hva det innebærer å forstå og fortolke mening. I hermeneutikken knyttes mening til det særegent menneskelige slik det kommer til uttrykk i tekster så vel som i handling, sosiale relasjoner og institusjoner (Thomassen, 2020, s. 163). Et helt grunnleggende kjennetegn ved hermeneutikken er at vi aldri analyserer fenomener forutsetningsløst, men alltid i lys av forforståelser og de sammenhengene vi inngår i. På denne måten bidrar fortolkning til kunnskap utover et fenomenologisk nivå, og åpner for kritiske perspektiver i analysene. I denne studien er både forskningsbasert kunnskap og velferdspolitiske kontekster og diskurser forutsetninger for fortolkningene.

Selve begrepet forforståelse, eller før-forståelse, og spørsmålet om hva som gjør forståelse mulig kan føres tilbake til Hans-Georg Gadamer og hans hovedverk *Sannhet og Metode* (Gadamer, 2012). I følge Gadamer kan vi som mennesker ikke annet enn å prøve å forstå virkeligheten vi er del av, samtidig er det på bakgrunn av det vi allerede forstår at noe gir mening (Thomassen, 2020, s. 169). Begrepet før-forståelse knyttes til begrepet forståelseshorisont, som er de historisk og kulturelt betingede forståelser vi aldri kan stille oss utenfor, og som vi heller ikke har full oversikt over. Likevel er vi ikke fullstendig prisgitt vår egen forståelseshorisont. Den kan utvides og endres gjennom en fortolkningsprosess der vi pendler mellom del og helhet, mellom fokus på fenomenet vi prøver å forstå og den sammenhengten fenomenet er del av. Dette betegnes som den hermeneutiske sirkel eller snarere en spiralbevegelse. I denne bevegelsen kommer vi ikke tilbake til utgangspunktet, men til stadig nye posisjoner og forståelser. Et vitenskapsteoretisk poeng er at fortolkeren trekkes inn i den hermeneutiske bevegelsen, sammen med fenomenet og konteksten. «Mening blir til i bevegelsen mellom fortolkeren og det materialet hun prøver å forstå» (Thomassen, 2020, s. 171).

Den hermeneutiske fortolkningsprosessen innebærer derfor at ulike perspektiver dras inn for å få dypere forståelse av fenomenet som studeres. I litteraturen deles den hermeneutiske spiralbevegelsen gjerne inn i tre nivåer (Alvesson & Sköldbberg, 2009; Thagaard, 2013). Det første nivået handler om det som symbolsk kommer til uttrykk som tekst, i samtaler og

dokumenter. Tilgangen til kulturell mening går via tykke beskrivelser ved det Geertz betegner som erfaringsnære begreper, til forskjell fra erfaringsfjerne analytiske eller ideologiske begreper (Geertz, 1983, s. 57). Det epistemologiske poenget er at språket er bindeleddet mellom den erfarte virkeligheten og våre forestillinger om denne, uten at vi nødvendigvis er bevisst slike sammenhenger. Det andre nivået betegnes som dobbelhermeneutikk og handler om forskerens fortolkning av symbolske uttrykk ved hjelp av analytiske begreper. Det tredje nivået, trippel hermeneutikk, handler om å fortolke mer skjulte og underforståtte betydninger, diskurser og problemforståelser, der kritiske teorier bidrar i analysene (Alvesson & Sköldberg 2009; Thagaard 2013, s. 43).

Refleksiv fortolkning forholder seg til de tre nivåene, men åpner i større grad opp for refleksjon på tvers av disse. I tråd med postmoderne kritiske teoritradisjoner viser Alvesson og Sköldberg (2009) i tillegg til et fjerde nivå som omfatter forskerens refleksjon med tanke på eget kunnskapsbidrag. Med begrepet refleksiv fortolkning legges derfor fokus på refleksjon og fortolkning snarere enn på atskilte nivåer av fortolkning, «a movement instead of static, four-tier structure» (Alvesson & Sköldberg, 2009, s. 271). I denne studien bidro de unge sine fortolkninger av situasjonen til oppdagelsen av det 'å være klar for arbeid' som kulturell kategori som ble utforsket videre. Det førte i sin tur til at et utvidet arbeidsbegrep ble tatt i bruk i fortolkningsarbeidet.

5.2 Analytiske grep

Det analytiske arbeidet i avhandlingen er inspirert av antropologen Marianne Gullestad (1989, 1990) som tar til orde for en kulturanalyse som utforsker mer og mindre *tatt-for-gitte kategorier* i egen kultur, med utgangspunkt i folk sine egne fortolkninger. Med dette plasserer hun seg i en kulturanalytisk tradisjon etter antropologene Clifford Geertz, der kultur ses som modell både for og av handling og åpner for kritiske analyser av kulturell mening (Kapittel 4).

Som modell *for* handling, former slike tatt- for- gitte kategorier det som tematiseres snarere enn selv å framstå som et tema, og tolkningsrammene er usynlige i den grad de framstår som naturlige, hevder Gullestad.

Jeg er interessert i de *kategorier* mennesker tenker ut fra og som får noen tanker til å virke naturlige og sanne og andre til å virke farget. Av spesiell interesse er *de kategorier som brukes som begrunnelse uten at de selv behøver begrunnelse*. (Gullestad (1989, s. 124)

Som analytisk grep rommer kulturelle kategorier det komplekse, tvetydige og motsetningsfylte i kulturell mening, og særlig interessant er derfor begreper som blir brukt med en viss frekvens og intensitet og i ulike kontekster, og som fører til en intuisjon om at de er viktige (Gullestad, 1989, s. 126). I neste omgang må bruksmåte og innhold *fortolkes* i sammenhengene de inngår i, som modell *av* handling.

Den forskningspraksisen Gullestad viser til kan gjenkjennes som hermeneutikkens tre nivåer, og kan på det tredje nivået koples til rådende forståelses – og tenkemåter i samfunnet. Slike kulturelle forståelsesrammer kan mer generelt knyttes til begrepet diskurs, forstått som bestemte måter å snakke om eller forstå verden, eller deler av den, på (Jørgensen & Philips, 1999, s. 9). Til grunn ligger en forståelse av kultur som noe som former det som tematiseres snarere enn selv å framstå som et tema. Begrunnelsen for å identifisere og utforske kulturelle kategorier i egen kultur er at slike forståelsesrammer former persepsjon og fortolkning, og sammen med trekk ved omstendighetene virker de på sosial handling. Et vitenskapsteoretisk poeng er at kulturelle kategorier på ingen måte er identiske med handling, men kan likevel bidra til å forklare handling og skape nye handlinger i framtida (Gullestad, 1989, s. 139). Gullestad hevder derfor at det er av spesiell interesse å undersøke kulturelle kategorier som er så selvfølgelige at de «brukes som begrunnelse uten at de selv behøver begrunnelse» (Gullestad, 1989, s. 124).

Det var i samtalene med de unge jeg oppdaget at spørsmålet om å være klar eller ikke klar for arbeid på ulike måter gikk igjen. I første rekke ble jeg nysgjerrig på å finne ut mer om hva det *å være klar* eller *ikke klar* innebar. At *arbeid* i denne sammenhengen innebar lønnsarbeid var mer eller mindre tatt for gitt, også for meg som forsker. Som del av en refleksiv fortolkning bidro denne oppdagelsen til at jeg tok i bruk et utvidet arbeidsbegrep¹² i fortolkningen av unge sin opplevelse av å være syk og under arbeidsavklaring.

Refleksiv fortolkning innebærer at alle deler av forskningsprosessen ses som intersubjektive og kontekstbundne, der pålitelighetskravet i forskningen fordrer at egen medvirkning i prosessen tydeliggjøres (Alvesson & Sköldbberg 2017; Alvesson 2011; Thagaard 2008, s. 42). Redegjørelsen som følger er et forsøk på å synliggjøre en refleksiv fortolkningspraksis. Dette arbeidet omfatter en rekke valg og refleksjoner underveis i en lang forskningsprosess.

¹² I kapittel 4 er det gitt en teoretisk redegjørelse for et utvidet arbeidsbegrep

5.3 Forskningsprosessen

Selv om det metodiske og analytiske arbeidet har vært overlappende, er det likevel hensiktsmessig å skille mellom ulike deler av forskningsprosessen når jeg skal synliggjøre den refleksive forskningsprosessen. Jeg starter med å gjøre rede for kontakten med velferdsforvaltningen (Nav). Denne kontakten ble døråpner til unge som ville dele sine erfaringer og opplevelser med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger. Dessuten bidro den til kunnskap om den velferdspolitiske konteksten for fortolkningene og til avgrensninger, etiske refleksjoner og valg i arbeidet med å få kontakt med unge som ville delta i prosjektet mitt. Det har vært en lang prosess. Underveis har jeg selv opplevd alvorlig sykdom og død i nærmeste familie, og det førte til at jeg var sykemeldt en lengre periode. I tillegg tok det uventet lang tid å få kontakt med de unge. Begge deler preger min forforståelse av hva det kan innebære å leve med alvorlige helseproblemer, med betydning for fortolkninger av hvordan unge opplever situasjonen. I framstillingen her reflekterer jeg i et eget punkt over tida det tok å få kontakt med de fjorten unge som er informanter i prosjektet. Deretter gjør jeg rede for samtalene med de unge, som utgjør datagrunnlaget i avhandlingen, og til slutt redegjør jeg for det analytiske fortolkningsarbeidet.

Kontakten med Nav

Kontakten jeg hadde med Nav i løpet av forskningsprosessen berører skillet mellom et antropologisk feltarbeid der forskeren over tid oppholder seg i et felt som deltakende observatør, og det som kan kalles et feltopphold (Munkejord, 2009). Mitt feltopphold har handlet om å orientere meg i Nav-konteksten. Jeg har lest relevante dokumenter og forskning i tillegg til egen erfaring med Nav-relatert forskning samt som ansatt i sosialtjeneste og i en sosialarbeiderutdanning. I en tidlig fase snakket jeg med ansatte på ulike nivå i Nav-systemet, og i 2014 og 2015 hadde jeg kontakt med tre lokale Nav-kontor for å rekruttere unge som ville delta i prosjektet mitt. I 2015 hadde jeg dessuten kontor plass ved et av lokalkontorene og i en periode på tre måneder var jeg der, med noen unntak, ukentlig. Her fikk jeg tilgang til Nav sitt intranett med interne skjemaer, informasjon, veiledningskriv etc. Jeg deltok i lunsjpauser, snakket uformelt med ansatte underveis og hadde en gruppesamtale med ansatte som arbeidet spesielt med gruppen unge som mottok arbeidsavklaringspenger. Temaene var hvordan de konkret fulgte opp de unge, deres erfaringer og refleksjoner om dette arbeidet. Samtalene bekreftet behovet for oppfølging og at unge bruker tid under arbeidsavklaring. I

likhet med den øvrige kontakten med Nav inngår samtalen som del av den større fortolkningsrammen.

Kontakten med Nav var både en måte å få innsikt i den velferdspolitiske og institusjonelle konteksten for unge sine erfaringer og opplevelser, og det var en måte å komme i kontakt med potensielle informanter. Samarbeidet med Nav har imidlertid også betydning sett i lys av synet på samtalene med de unge som en kompleks sosial situasjon (Alvesson, 2011). På den ene side førte kontakten med Nav til at jeg var fortrolig med regler og prosedyrer i arbeidsavklaringen når jeg snakket med de unge. På den annen side kan denne innforståtheten ha ført til at jeg tok ting for gitt som kunne vært utforsket fra en mer uvitende posisjon (Wadel, 1991, s. 66). Det er grunn til å tro at rekrutteringen gjennom Nav har bidratt til forståelser og forventninger til samtalene, både for meg og de unge. Min kunnskap om og kontakt med Nav-feltet er derfor del av relasjonen mellom meg som forsker og de unge jeg snakket med, med betydning for det senere fortolknings- og analysearbeidet.

Allerede i januar 2013 hadde jeg møte med ansatte i Arbeids- og velferdsdirektoratet for å orientere meg om omfang, forløp og problemstillinger vedrørende unge med nedsatt arbeidsevne. Møtet var ledd i å spisse prosjektet og bidro til at jeg avgrenset utvalget til unge som mottok arbeidsavklaringspenger, noe som kan ses som et strategisk utvalg (Thagaard, 2008, s. 58). På dette tidspunktet var det begrenset med kunnskap om situasjonen for dem som mottok den nye ytelsen som var innført i 2010. I denne første fasen hadde jeg også møte med et aktuelt Nav fylkeskontor for å få data om utvalget på fylkesnivå, og diskutere rekruttering av unge til samtaler med meg. Kontakten med fylkeskontoret bidro til ytterligere avgrensninger av utvalg, at rekruttering best kunne skje gjennom lokale Nav-kontor og hvilke lokalkontor det var mest aktuelt å kontakte. Etter rundene med direktoratet og fylkeskontoret vinteren 2013 ble utvalgskriteriet at de unge skulle ha mottatt ytelsen i minst ett år satt, begrunnet med at de da hadde noe erfaring. For at utvalget ikke skulle bli for lite måtte Nav-kontorene som skulle rekruttere være av en viss størrelse. Kriteriene for utvalget ble etter disse rundene at de unge skulle være i alderen 20–30 år, at de mottok arbeidsavklaringspenger og hadde gjort det i minst ett år. Våren 2013 søkte jeg og fikk godkjent prosjektet i NSD,¹³ og arbeidet med å rekruttere unge som mottok arbeidsavklaringspenger kunne starte. I desember 2013 tok jeg den første kontakten med to lokale Nav-kontor og høsten 2014 med et tredje.

¹³ Godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS, se vedlegg.

Planen var å intervju 15 personer i løpet av 2014, men rekrutteringen tok tid og først i desember 2015 hadde jeg snakket med de 14 som utgjør utvalget i undersøkelsen. Vinterhalvåret 2014 skulle vise seg å bli helt ekstraordinær ved Nav-kontorene. Alle som var innvilget arbeidsavklaringspenger da ytelsen ble innført i mars 2010 hadde nå oppnådd maksimal tid under ordningen. Et allerede stort arbeidspress på ansatte i Nav var derfor ekstra stort nå for å få avklart disse til arbeid eller uføretrygd. Jeg møtte likevel stor velvilje hos de lokale Nav-kontorene når det ble ryddet plass og vi kom i gang med samarbeidet. Vinteren 2014 etablerte jeg kontakt med ett av kontorene og var i møte med leder og ansatte for å informere om prosjektet og snakke om rekruttering av unge. Det var utarbeidet et informasjonsskriv til potensielle informanter som ble gjennomgått i møtet (vedlegg 1).¹⁴ I skrivet fortalte jeg kort om prosjektet, hvor jeg arbeidet, hva jeg var interessert i å snakke med dem om, at dette ikke hadde noen betydning for deres forhold til Nav, at opplysningene om dem ville anonymiseres og at de kunne trekke seg fra prosjektet når som helst. Hvis de ville være med kunne de skrive «JA jeg vil være med!» på e-post eller SMS til meg slik at jeg kunne kontakte dem. Jeg skrev også at jeg ikke visste hvem de var før de kontaktet meg. Veilederne som hadde brukere i målgruppen for prosjektet skulle informere og gi skrivet til dem i forbindelse med møter på Nav. Høsten samme år hadde jeg samme prosess med de to andre kontorene. Til tross for dette hadde jeg ved utgangen av 2014 bare fått avtale med to personer, hvorav den ene ikke møtte.

Valget om å snakke med de unge viste seg å by på større utfordringer enn jeg hadde forutsett. Første halvår 2015 snakket jeg med ytterligere tre, men først høsten 2015 «løsnet» det, og jeg hadde samtaler med ni personer. Dette var resultat av fornyet innsats fra ett av lokalkontorene pluss at fylkeskontoret sendte ut forespørsel til et større utvalg innenfor de utvalgskriteriene som var satt. Av 110 forespørsler responderte 4. Nå hadde jeg 14 informanter, og etter en lang og krevende prosess satte jeg strek.

Under er en skjematisk oversikt over informantene med kategoriene: fiktivt navn, aldersgruppe, arbeidsrettede aktiviteter/ behandling og varighet i ordningen med arbeidsavklaringspenger. Anonymitetshensyn, komplekse koplinger mellom fysisk og psykisk helse og begrensninger i selve datagrunnlaget gjør at jeg ikke kategoriserer helseproblemene i oversikten.

¹⁴ Informasjonsskrivet ble justert etter første samtale høsten 2014 og i forbindelse med rekrutteringsarbeidet høsten 2015.

Tabell 1. Oversikt over informantene i undersøkelsen

Fiktivt navn	Aldersgruppe 20–24/25–30	Arbeidsrettet aktivitet/ behandling Medisinsk behandling (MB) Utdanning (U) Arbeidsmarkedskurs (AMB) Arbeidspraksis (AP)	Varighet under ordningen med arbeidsavklaringspenger
Vera	25–30	U + MB	2 år
Per	25–30	MB	4–5 år
Lise	20–24	U	3 år
Ole	20–24	MB + AMB	1–2 år
Kari	20–24	MB + U	4 år
Trine	20–24	AMB+ AP	2 år
Nils	25–30	MB	4–5 år
Tom	20–24	MB + AMB+ AP	4–5 år
Berit	20–24	AMB +U	2–3 år
Cecilie	20–24	U	2–3 år
Eva	25–30	MB + U	4 år
Guro	20–24	MB+ AP	4 år
Hans	20–24	MB+AMB+ AP	2 år
Marit	20–24	MB	2 år

Utvalget av informanter var kjennetegnet en høy andel med psykiske helseproblemer, halvparten hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i mer enn tre år og de aller fleste hadde en eller annen form behandling og/eller arbeidsrettet aktivitet. Hvor aktiv den medisinske behandlingen var kunne variere. Kategorien medisinsk behandling innebærer her at de på et eller annet nivå ble fulgt opp av helsetjenesten. Kjennetegn ved utvalget er i tråd med kunnskap på gruppenivå om unge som mottar arbeidsavklaringspenger (Galaasen, 2017). Utvalget var dessuten kjennetegnet av at de ville snakke med meg som forsker. Det at det var så vanskelig å få tak i informanter var en oppdagelse som jeg har reflektert over.

Hvorfor tok det så lang tid å få kontakt med de unge?

En refleksiv tilnærming innebærer refleksjon over at samtalene med de unge er blitt til i en sammenheng. Denne sammenhengen har betydning både for egen for forståelse, hvem jeg har kommet i kontakt med, innholdet i samtalene, fortolkende analyse og presentasjon (Alvesson & Sköldberg, 2009; Alvesson, 2011). I perioder var det ganske nedslående at det var så vanskelig å få kontakt med unge som mottok arbeidsavklaringspenger. Samtidig gjorde det

sitt til at det ble ekstra viktig å få de unge i tale. Jo tregere det gikk, desto mer sikker ble jeg på at jeg måtte være tålmodig og ta tida til hjelp. De første samtalene høsten 2014 og vinteren 2015 styrket dette synet. Bortsett fra den første avtalen på forsommeren 2014, møtte alle jeg hadde gjort avtaler med. Det kan tyde på at de som sa ja var motiverte for å snakke om situasjonen sin. Når så få responderte er det likevel grunn til å spørre hvorfor de som tok kontakt gjorde det, og hvorfor det var så mange som ikke gjorde det? Svarene er selvsagt mange og sammensatte.

Kanskje var de som ikke tok kontakt usikre på hva deltakelsen i prosjektet innebar, eller kanskje orket de ikke tanken på flere møter enn de allerede måtte forholde seg til. Kanskje var temaene de var invitert til å snakke om utfordrende, eller kanskje var situasjonen deres slik at de ikke klarte det? I den aller første samtalen høsten 2014 ba jeg eksplisitt om tilbakemelding på informasjonsbrevet. Jeg fikk innspill om at det var viktig å få fram at jeg ikke i første rekke var ute etter *hvorfor* de unge mottok arbeidsavklaringspenger, men hvilke erfaringer og opplevelser de hadde med å være under arbeidsavklaring og motta ytelsen. Informasjonsbrevet ble etter dette endret (vedlegg 2). Etter hvert som jeg oppdaget hvordan helsetilstanden hadde betydning i hverdagen til de jeg snakket med, reflekterte jeg over at den langsomme rekrutteringen kanskje sa noe om situasjonen de unge lever med? Kanskje er det krevende å gjennomføre et møte? Eller kanskje er det skremmende å skulle møte en fremmed person? Men først og fremst har jeg reflektert over hvordan bruk av lokale Nav-kontor som døråpner til kontakt var del av samtalesituasjonen. De unge jeg ønsket å komme i kontakt med var eksplisitt knyttet til den velferdsstatlige ytelsen arbeidsavklaringspenger, og det var derfor nærliggende å gå veien om Nav-kontorene. Relativt tidlig i prosessen besluttet jeg meg for å rekruttere informanter gjennom de lokale Nav-kontorene, og det lå til grunn i søknaden om godkjenning av prosjektet.¹⁵ Men dette kunne åpenbart ha sine problematiske sider.

Følte de unge seg presset til å delta? Hva kommuniserte informasjonsskrivet? Hvordan formidlet de ansatte innholdet i prosjektet, hva var relasjonen deres til de unge og hvilken betydning kunne denne relasjonen ha for deltakelse i prosjektet? Var det lettere for ansatte å spørre dem de hadde en god relasjon til? Og var det vanskeligere for de unge å si nei til å stille opp dersom de hadde en god relasjon til den ansatte? Eller eventuelt omvendt? Det kan med andre ord ha vært en rekke forhold ved relasjonen og kommunikasjonen mellom ansatte i

¹⁵ Søknaden til Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS (NSD).

Nav og de unge som har spilt inn på at denne måten å rekruttere på tok sin tid, og også for hvem som sa ja til å delta og for hva som kom fram i samtalene.

I informasjonsskrivet var det presisert at deltakelse i prosjektet ikke hadde betydning for saken deres i Nav, og at «resultatene av undersøkelsen vil bli formidlet uten at du som person kan gjenkjennes». Men hvordan ble dette formidlet og oppfattet? Kunne de unge stole på at det de sa ikke ville bli kjent for Nav? Og motsatt, ville noen oppfatte det som demotiverende at deltakelsen ikke fikk innvirkning på saken deres? Kanskje var også tida på 1–2 timer som var antydnet for lang? I et revidert informasjonsskriv høsten 2015 ble dette endret til én time, sammen med presiseringene om at opplysningene om personen ikke ville bli videreformidlet til Nav (vedlegg 3). I tillegg ble det lagt inn informasjon om at jeg hadde fått hjelp fra lokalkontoret og fylkeskontoret til å sende ut forespørselen til personer i den aktuelle aldersgruppen som mottar arbeidsavklaringspenger, og at jeg derfor «ikke vet hvem du er før du tar kontakt med meg».

Forholdene som er tatt opp berører etiske krav til at deltakelse i prosjektet skulle bygge på informert samtykke, konfidensialitet og at det ikke skulle gi negative konsekvenser for de unge. Dette gjaldt også alternative rekrutteringsmåter som ble vurdert. Jeg var innom det å gi en godtgjøring for deltakelse, rekruttere gjennom åpen annonsering ved oppslag på Nav-kontoret og andre steder i offentligheten eller rett og slett å bruke ‘snøballmetoden’, der informantene jeg først fikk kontakt med kunne introdusere eller anbefale andre potensielle informanter som jeg så tok kontakt med (Ryen, 2002, s. 90). Det siste alternativet anså jeg raskt som uaktuelt, av etiske grunner. Metoden ville innebære at både person- og brukeridentitet ble kjent for meg uten samtykke fra dem det gjaldt. En åpen annonsering kunne selvsagt vært et alternativ, men også dette ville innebære etiske utfordringer med tanke på kravet om informert samtykke (Silverman, 2011, s. 98). En annonsering ville vanskelig kunne dekke all informasjon som kommer fram i informasjonsbrevet, og grunnlaget for å ta kontakt ville være tynnere.

Spørsmålet om å tilby en eller annen form for godtgjøring dukket opp i 2014 da jeg gikk og ventet på at flere potensielle informanter skulle ta kontakt. Jeg følte i utgangspunktet en viss motstand mot tanken på å skulle ‘kjøpe informasjon’. Kunne det føre til at informantene ikke følte seg like fri i samtalen, og derfor ville svare det de trodde var forventet? En godtgjøring kan være kompensasjon for at deltakerne bruker av tida si og deler private historier (Ryen,

2002, s. 226). Det å betale eller belønne mennesker som stiller seg til disposisjon for forskningen er ikke helt uvanlig, særlig innen medisinsk forskning, men samtidig er dette kontroversielt både blant forskere og deltakere. Et hovedargument mot å tilby godtgjøring er at den kan svekke frivilligheten til å delta eller muligheten til å trekke seg fra prosjektet (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2014). Dette ville komme i konflikt med kravet om informert samtykke. Jeg lot de mulige negative konsekvensene veie tyngst, og bestemte meg for å fortsette som før, og å være tålmodig.

Samtaler med unge som mottar arbeidsavklaringspenger

Datagrunnlaget for fortolkninger av hvordan unge opplevde situasjonen med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger slik dette kommer fram i kapitlene 5 og 6 er intervjuene med 14 unge voksne mellom 20 og 30 år. Som overskriften viser omtaler jeg oftest informantene mine som de unge, og intervjuene med dem som samtaler, selv om de metodisk er å betrakte som forskningsintervju. Dette begrunnes med den refleksive tilnærming i forskningen, der intervjuene først og fremst ses som en kompleks sosial situasjon (Alvesson, 2011; Fog, 2004). Jeg er oppmerksom på at det å ikke gjennomgående bruke begrepet informant kan bidra til å underkommunisere maktforholdet i relasjonen mellom meg som forsker og de unge jeg har snakket med (Munkejord, 2009). I beskrivelser og refleksjoner over framgangsmåte i undersøkelsen, og i utdrag fra intervjuene i kapitlene 5 og 6 synliggjøres min deltakelse som forsker i samtalene.

I utgangspunktet var det flere mulige arenaer for samtalene, og en stund vurderte jeg uformelle settinger, som for eksempel på kafe. Dette kunne kanskje fått fram andre ting i samtalene (Alvesson, 2011), men jeg konkluderte ganske raskt med at det var lite hensiktsmessig. Hensikten og temaene for samtalen krevde nødvendig ro og konsentrasjon, og bruk av lydopptak krevde minst mulig støy. I de lokale kontekstene ville dessuten det å møtes på en kafe lett kommet i konflikt med kravet om konfidensialitet. Jeg ga derfor de unge valget mellom å møtes på Nav-kontoret eller annet sted, og bortsett fra i ett tilfelle valgte de å møte meg et annet sted enn Nav-kontoret. Samtalene ble da lagt til nøytrale møterom knyttet til offentlig virksomhet og til hotell. Sted og tid for samtalene ble avklart på telefon i hvert enkelt tilfelle. Vi møttes på steder som var rolige, og der vi ikke ble avbrutt.

Selve gjennomføringen av samtalene tok form av det som kan betegnes som et åpent og ikke-strukturert intervju (Fog, 2004, s. 18). Det innebar at jeg ikke tok i bruk noen utarbeidet

strukturert intervjuguide, men samtalene hadde likevel en struktur. Fog understreker nettopp dette poenget ved å peke på at forskeren alltid har en slags intervjuguide, men den kan ta form av en plan som kan befinne seg i «interviewerens hoved» eller som en temaliste med stikkord for hva som skal berøres i samtalen (Fog, 2004, s. 45). Jeg hadde en slik liste og startet alltid med å si noe om hensikten og rammene for samtalen, slik det kommer fram i informasjonsbrevet. Deretter oppfordret jeg dem til å starte med å si noe om hvordan de kom i kontakt med Nav, hvordan arbeidsavklaringen hadde foregått så langt og at jeg ville komme med spørsmål etter hvert. Jeg understreket med dette at det ikke var et strukturert intervju, men mer en samtale om de temaene de var invitert til å snakke om. Spørsmålene mine ble underveis likevel styrt av mitt behov for å få en viss tidskronologi i det de fortalte om. Samlet sett førte dette til at samtalene kom til å omhandle og vektlegge ulike sider ved det å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger. Gradvis, og noe overraskende, kom brukerrollen i Nav mer i bakgrunnen og det å være ung og leve med helseutfordringer i forgrunnen. Dette førte til at jeg bestemte meg for å ikke anvende begrepet bruker om de unge jeg snakket med, men heller omtale dem som ‘unge som mottar arbeidsavklaringspenger’, eller rett og slett ‘de unge’. Dessuten førte det til at betydningen av å leve med helseproblemer ble sentralt i avhandlingen.

Gjennom åpningsspørsmålet kom gjerne beskrivelser av når det hele startet og hvilke tiltak de hadde hatt. Uten at jeg spurte direkte om diagnose eller hvorfor de hadde arbeidsavklaringspenger, ble grunnen til at de kom i kontakt med Nav berørt i denne sammenhengen. I forlengelsen av dette kom beskrivelser av helsesituasjonen og hva denne innebar i hverdagen. For å få fyldigere beskrivelser av både hverdagslivet og kontakten med Nav, spurte jeg noen ganger utdypende om hvordan en vanlig dag eller uke er. Hvilke aktiviteter deltar du på? Hvordan har du kontakt med Nav? Møtes dere fysisk eller via telefon og e-post? Mot slutten av samtalen spurte jeg gjerne om hvor de så seg selv om ett år. Fem år? Hvordan tenker du at du kan komme dit? Avslutningsvis spurte jeg om hvordan det hadde vært å snakke om disse forholdene, og om jeg kunne kontakte dem for oppklaringsspørsmål. Jeg sa også at de kunne ta kontakt med meg dersom det var ting de kom på eller ville utdype. Alle ga uttrykk for at det hadde vært greit å ha samtalen, og at jeg kunne ta kontakt med dem, men dette har ikke skjedd. For å understreke frivilligheten ved å delta skrev de unge helt til slutt under på et skriftlig samtykkeskjema, selv om de allerede hadde gitt sitt samtykke ved å komme til samtalen.

Samtalene varte i 1–2 timer, er tatt opp på bånd og transkribert i ettertid. Jeg har skrevet ut intervjuene, lest, tematisert, gjort oppdagelser og stilt nye spørsmål som del av et langsgående fortolknings- og analysearbeid. Samtalene med hver enkelt var relativt omfattende, og de transkriberte intervjuene består av til sammen 500–600 sider. De tykke beskrivelsene handler her om de unge sine konkretiseringer og utdypninger av situasjonen de var i, slik det kommer fram i kapitlene 6 og 7.

Det analytiske arbeidet

Spørsmålet om unge sin opplevelse av situasjonen med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger undersøkes med utgangspunkt i samtalene jeg hadde med ni kvinner og fem menn i alderen mellom 20 og 30 år som mottok arbeidsavklaringspenger. Som jeg har vist til over er utgangspunktet for det analytiske arbeidet fortolkende kulturanalyse, der unge sin egen fortolkning av situasjonen ses som inngang til forståelse av kulturell mening (Geertz, 1983).

Fortolkningsarbeidet startet allerede i samtalene, gjennom det som ble lagt vekt på, fikk plass og ble spurt utdypende om. At de unge i mindre grad enn jeg hadde tenkt snakket om kontakten med Nav, og i større grad om hva helseproblemene innebar, kan henge sammen med hva som hadde betydning for de unge, men også med det som fikk fokus i samtalen. Dette preget igjen fortolkninger som fortsatte gjennom transkriberingen, gjennomlesinger, teoretisk informerte oppdagelser og videre gjennom valg av presentasjonsform og skriveprosessen. En slik prosess oppfatter jeg som kjernen i en hermeneutisk fortolkningsprosess, og del av en refleksiv fortolkning (Alvesson & Sköldberg, 2017).

En refleksiv fortolkning handler nettopp om å anerkjenne usikkerheten i empirisk materiale og ta i bruk ulike teorier og perspektiver i forsøk på å forstå det som undersøkes (Alvesson, 2011, s. 111). Dette er et alternativ til mer konvensjonelle fortolkningsmåter der intervjuet er spørsmål om teknikker «for tapping knowing subjects for knowledge about their experiences and/or social practices» (Alvesson, 2011, s. 4). Slike tilnærminger overser selve intervjusituasjonen som en sosial kompleks situasjon. Når Alvesson kritiserer troen på at intervjuet gjennom et nitidig kodingsarbeid skal gi pålitelig og gyldig kunnskap om sosiale realiteter, eller folk sine oppfatninger og meninger, betyr det ikke en avvisning av fortolkning som vei til kunnskap. Tvert imot ser Alvesson potensialet i intervjusituasjonen *fordi* den er kompleks, både sosialt og språklig.

Interview accounts may just as well be seen as outcomes of political considerations, script-following, impression management, the operation of discourses constituting subjects and governing their responses – to mention a few of the themes I will address in this book. Arguably, these are key features of social and organizational life. (Alvesson, 2011, s. 4)

I tråd med dette har jeg ikke gjort en systematisk koding av de transkriberte samtale, men likevel gjort oppdagelser i pendlingen mellom konkrete beskrivelser og konteksten, mellom forforståelse og forståelse i det som kan betegnes som en hermeneutisk spiralbevegelse (Alvesson, 2011; Thagaard, 2013). Fortolkningsarbeidet kan derfor best beskrives som en oppdagelsesprosess gjennom hele forskningsprosessen. Den har foregått i samtale med de unge, da jeg i etterkant lyttet til opptakene og skrev ned samtale ord for ord,¹⁶ når jeg leste det transkriberte materialet som tekst, når jeg leste vitenskapsteori og fortløpende holdt meg orientert om politikk og kunnskap i det velferdspolitiske feltet, når jeg snakket med veiledere eller andre, la fram arbeidet på midtveisseminar, og ikke minst i det lange arbeidet med å skrive avhandlingen.

En refleksiv fortolkning innebærer refleksjon over at samtale med de unge er blitt til i en sammenheng som preger egen forforståelse, hvem jeg har kommet i kontakt med, innholdet i samtale, fortolkning og presentasjon (Alvesson & Sköldbberg, 2009; Alvesson, 2011). Til grunn for fortolkingene ligger derfor en forståelse av at unge sine erfaringer er del av større velferdspolitiske kontekster og dominerende diskurser i samfunnet. Det overordnede temaet for samtale var unge sine erfaringer og opplevelser av situasjonen med å være under arbeidsavklaring og motta arbeidsavklaringspenger. Ved gjennomlesing av de transkriberte samtale tematiserte jeg til en viss grad innholdet i teksten gjennom kategoriseringer som kontakten med Nav, helseforhold, familieforhold, økonomi- og boforhold, arbeid og aktiviteter. Fortolkningsarbeidet har likevel først og fremst handlet om å oppdage hva som gis betydning, og kan derfor ses som en blanding av temasentrert og personsentrert analyse (Thagaard, 2013). Mens undersøkelsens tema er utgangspunkt for fortolkning i førstnevnte analyser, betegnes personorienterte analyser som kontekstuelle fordi de utvikler et mer helhetlig perspektiv for det som studeres (Thagaard, 2013, s. 157).

¹⁶ Bortsett fra ett av intervjuene som, på grunn av et lengre opphold i arbeidet, ble delvis transkribert først høsten 2019.

Allerede i samtalene oppdaget jeg at spørsmålet om å være klar eller ikke være klar for arbeid gikk igjen på ulike måter i samtalene. Inspirert av Gullestad (1989, 1990) ble det utgangspunktet for at jeg utforsket det å være klar for arbeid som en mer eller mindre selvfølgelig kulturell kategori i arbeidsavklaringen. For å få tak i både eksplisitte og mer implisitte betydninger fortolker jeg kategorien i lys av kunnskap og velferdspolitiske diskurser som er redegjort for i kapitlene 2 og 3.

Den refleksive fortolkningsprosessen jeg har redegjort for er preget av forforståelser og en rekke hendelser og valg underveis i forskningsprosessen som berører forskningens etikk, pålitelighet og relevans.

5.4 Refleksjoner over etikk, pålitelighet og relevans

Hvordan skal fortolkninger og analyse presenteres i avhandlingen? Hvordan kan jeg presentere de unge på en måte som ivaretar det etiske kravet om konfidensialitet og respekt? Hvordan kan jeg synliggjøre troverdigheten og relevansen i fortolkingene og samtidig ta tilstrekkelige anonymitetshensyn? Og hvordan synliggjøre egen medvirkning i forskningsprosessen? Slike spørsmål er sentrale i en kvalitativ forskningsprosess og berører avhandlingens presentasjonsform (Thagaard, 2013). Svarene er verken åpenbare eller entydige, og krever en rekke avveininger og valg. Forskningens ståsted, hensikt, analytiske perspektiver og forskningsetiske hensyn har hatt betydning for den endelige presentasjonsformen i avhandlingen. Påliteligheten i forskningsarbeidet handler om transparens i forskningsprosessen, og i dette kapitlet har jeg forsøkt å synliggjøre denne. Men både pålitelighet og ivaretagelse av forskningsetikk kan først og fremst ettergås i måten datagrunnlag og fortolkninger presenteres i de analytiske kapitlene 6 og 7. Valget om å bruke lengre utdrag fra samtalene med de unge har jeg måttet tenke særlig gjennom med tanke på de etiske sidene ved forskningsarbeidet.

Etiske krav til forskere er nedfelt i *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016). Kravene til informert samtykke, konfidensialitet og vurdering av konsekvenser ved å delta i forskningsprosjektet er grunnleggende både i nasjonal og internasjonal forskningsetikk (Thagaard, 2008, s. 25). Et kvalitativt forskningsprosjekt der folk blir invitert til å snakke om egne erfaringer og opplevelser er etisk utfordrende på flere måter, ikke minst med tanke på

vurdering av konsekvensene ved å delta (Ryen, 2002). Dette dreier seg ikke bare om at jeg som forsker må være reflektiv i forhold til egne verdier og forforståelse i fortolkningen, men også om «the researcher's responsibilities to those studied have to be faced» (Silverman, 2011, s. 88). Som jeg har vist i redegjørelsen for forskningsprosessen kan dette handle både om de unge sine forventninger til hva som kommer ut av å delta i prosjektet, relasjonen og kommunikasjonen mellom meg som forsker og de unge i samtalsituasjonen, hvordan de unge sine utsagn blir fortolket og analysert og hvordan dette er formidlet i avhandlingen.

Datagrunnlaget for å svare på spørsmålet om hvordan de unge opplevde situasjonen er intervjuer med fjorten unge mennesker i alderen 20–30 år, ni kvinner og fem menn i perioden 2014–2015. Disse er informanter i undersøkelsen, men omtales underveis ofte som de unge eller ved fiktive navn. Utover det de selv formidlet hadde jeg ikke tilgang til dokumentasjon som vedtak, planer, tiltak eller det diagnostiske grunnlaget som var inngangen til arbeidsavklaringspenger. Jeg viser derfor ikke til spesifikke diagnoser i framstillingen her, men anvender kategoriene psykiske og fysiske helseproblemer, og brede kategorier innenfor disse igjen som ryggproblemer, depresjon, angst, traumereaksjoner, utmattelsestilstander, muskel/skjelettlidelser, luftveisproblemer og liknende. Dette handler også om å ivareta konfidensialitet i forskningen. I tillegg til at informantene har fått fiktive navn er det ikke angitt nøyaktig alder, diagnoser eller sykdomshistorier, og sitatene er gjengitt på normalisert bokmål. I utdrag fra samtalene benevnes de unge med forbokstaven i det fiktive navnet, mens jeg benevnes med initialen A.

Presentasjonsformen i kapitlene 6 og 7 speiler fortolknings- og analyseprosessen som en blanding av tema- og personsentrert analyse (Thagaard, 2013). Den er temabasert i den forstand at det er opplevelsen av å være ung og syk og under arbeidsavklaring som er fokus for samtalene. Samtidig er den personsentrert fordi helheten og sammenhengene i det de unge formidler i stor grad har bidratt til oppdagelser og fortolkninger i egen studie. For forskningens pålitelighet ser jeg det som sentralt å få fram unge sine egne fortolkninger av situasjonen de er i, og hvordan jeg som forsker har bidratt i denne prosessen. Dette gir også grunnlag for å kritisere fortolkningene. Jeg presenterer derfor lengre og sammenhengende utdrag fra samtalene der både innhold og dialogen mellom den unge og meg som forsker synliggjøres, særlig i kapittel 6. Som del av den personsentrerte tilnærmingen presenterer jeg i dette kapitlet en mer helhetlig framstilling av samtalene med fire av informantene.

Fortolkninger av hvordan de unge opplever situasjonen er gjort med bakgrunn i hele datamaterialet, og samtalene med disse fire utdyper sentrale sider ved fortolkningene.

Det personsentrerte grepet er i tillegg begrunnet i forskningens hensikt og relevans. På den ene side kan det å gi plass til unge sine egne beskrivelser gjøre avhandlingen mer tilgjengelig og gjenkjennelig for dem forskningen retter seg mot. På den annen side gjør det personsentrerte grepet at jeg av anonymitetshensyn har måttet gjøre visse avgrensninger. Fortolkningene kunne helt åpenbart inkludert flere relevante kontekster. I tillegg til den velferdspolitiske konteksten kunne geografiske og kulturelle kontekster i større grad vært del av fortolkningsrammen. Når jeg har avgrenset mot dette handler det om avveininger mellom forskningens pålitelighet og forskningsetikk. Det personsentrerte grepet gjorde at jeg har valgt å ikke navngi verken kommuner eller fylker, og samtalene som ble nøyaktig transkribert etter muntlig form, er i avhandlingen gjengitt på normert bokmål. Slike avveininger er også gjort med tanke på utdragene fra samtalene med de unge og valget av de fire informantene som presenteres i kapittel 6. I tillegg til at utdragene gjengis på normalisert bokmål, har jeg vurdert at selve innholdet i utdragene fra samtalene ikke bryter med kravet om konfidensialitet.

KAPITTEL 6: ARBEIDET MED Å VÆRE UNG OG SYK OG UNDER ARBEIDSAVKLARING

6.0 Introduksjon

Hvordan opplever unge situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring? I dette kapitlet svarer jeg på dette spørsmålet ved å fortolke den opplevde situasjonen som *arbeid*. Analysen er basert på intervjudata fra samtaler med fjorten unge mellom 20 og 30 år som mottok arbeidsavklaringspenger og et utvidet arbeidsbegrep, slik jeg har redegjort for dette i kapittel 4.

I kapittel 5 gjorde jeg rede for hvordan datamaterialet er framkommet, og presenterte utvalget av informanter i en skjematisk oversikt (Tabell 1). I oversikten har informantene fått fiktive navn, og det framgår hvor lenge den enkelte har vært under arbeidsavklaring og hvilke arbeidsrettede aktiviteter de deltar i. I 6.1 gjør jeg rede for noen generelle trekk ved situasjonen til de unge, og i 6.2 for hvordan den opplevde situasjonen fortolkes om arbeid. Til grunn for fortolkningene ligger intervju med alle informantene. Ved hjelp av lengre utdrag fra intervjuene med fire av dem, Kari, Nils, Berit og Eva, synliggjør jeg fortolkningene som er gjort. I 6.3 oppsummerer og viser jeg hvordan den opplevde situasjonen kan ses som et *dobbeltarbeid*.

6.1. Noen trekk ved situasjonen til de unge

På flere områder er det samsvar mellom gruppen av unge jeg intervjuet og eksisterende kunnskap på gruppenivå om unge som mottar arbeidsavklaringspenger slik jeg har redegjort for i kapittel 2. Dette handler om høy andel psykiske helseproblemer som grunnlag for ytelsen, det er overvekt av kvinner, unge blir værende lenge i ordningen og de aller fleste har en eller annen form for aktivitet i stønadsløpet (Galaasen, 2017).

Av de fjorten jeg snakket med hadde seks vært i arbeidsavklaring i fire år eller mer, mens åtte hadde vært fra ett og et halvt til tre år. To av dem som hadde vært lengst i ordningen var i prosess med søknad om uføretrygd, mens de andre var i aktiv arbeidsavklaring med en eller flere former for behandling og arbeidsrettede tiltak. Ni av de unge var i medisinsk behandling på grunn av fysiske og/eller psykiske plager, i tillegg til at de hadde deltatt eller fremdeles deltok i arbeidsmarkedskurs, arbeidspraksis eller utdanning. Fem var i utdanningsløp på

bachelornivå eller i videregående opplæring, og fire hadde fullført videregående opplæring. For fire var fysiske helseproblemer inngang til ytelsen, mens det for de resterende ti var psykiske årsaker, og for flere av disse i kombinasjon med fysiske helseplager. Posttraumatiske lidelser, sosial angst, depresjon, muskel- og skjelettlidelser, astma, utmattelsestilstander og ulike somatiske smertetilstander var blant helseproblemene de unge fortalte om. Over halvparten av dem som hadde psykiske helseproblemer hadde vært i arbeidsavklaring i fire år eller mer.

Oppvekst- og familiehold var i utgangspunktet ikke fokus i samtalene, men det kom likevel fram at flere hadde belastende og til dels traumatiske opplevelser med seg fra oppvekst og tidlig voksen alder. I samtalene gjorde jeg heller ingen systematisk kartlegging av sosioøkonomiske forhold, men samtalene ga likevel en viss innsikt i dette. Av de jeg snakket med oppga kun to å ha forsørgeransvar, men de fleste bodde likevel sammen med noen. Den økonomiske situasjonen ga i liten grad rom for en selvstendig bosituasjon. Noen bodde med kjæreste, men flere med foreldre og søsken. Der det kom fram konkrete opplysninger om ytelsesbeløp hadde alle laveste sats som tilsvarte 11–12 000 kroner i måneden. Et lite mindretall oppga at de i tillegg hadde støtte som enslig forsørger, støtte til utdanning eller supplerende sosialhjelp. Den enkeltes livssituasjon, bo- og familieforhold så ut til å ha betydning for hvordan den økonomiske situasjonen ble problematisert. Flere kom inn på begrensninger med tanke på ferier, det å gå ut og spise og andre sosiale aktiviteter. Noen av dem som tidligere hadde mottatt økonomisk sosialhjelp vektla samtidig det forutsigbare ved arbeidsavklaringspenger som en mer stabil inntektssikring sammenliknet med den behovsprøvde sosialhjelpen. De fleste hadde kontakt med familie og venner, men helseproblemer, i tillegg til en lav ytelse, begrenset det sosiale livet for mange.

6.2. Unge sin opplevelse av å være syk og under arbeidsavklaring

Helseproblemer, slik de unge opplevde disse, viste seg å være sentralt for opplevelsen av situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring. Funnet er resultat av mine fortolkninger og tar utgangspunkt i hvordan de unge selv fortolket situasjonen i samtalene med meg, med det Geertz (1983) betegner som erfaringsnære begreper. Enten det var fysiske eller psykiske diagnoser som hadde utløst retten til arbeidsavklaringspenger fant jeg at de unge opplevde helseproblemene på kroppen som fysiske smerter, utmattelse, angst, og andre former for ubehag. Dette tok både tid og krefter, og gjorde dagene variable og uforutsigbare.

Det påvirket dessuten hvor aktive de kunne være, og hvilke aktiviteter og gjøremål de kunne delta på.

Når jeg fortolker den opplevde situasjonen som *arbeid* er det i lys av et utvidet arbeidsbegrep, der arbeid ses som *sosial* verdiskaping i vid forstand. I analysen støtter jeg meg på antropologen Cato Wadel sin forståelse av arbeid som «*menneskelige aktiviteter som kan påvises å vedlikeholde, etablere eller endre alment verdsatte sosiale institusjoner, enten disse aktiviteter har det som målsetting eller ikke*» (Wadel, 1977, s. 407). Med sosiale institusjoner menes det som beskriver hvordan samfunnet henger sammen på ulike nivåer og samfunnsområder. Innenfor denne forståelsen betraktes også aktiviteter og gjøremål knyttet til det å være mottakere av velferdsstatens tjenester og ytelser som *arbeid*. Bakgrunnen for at de unge mottar arbeidsavklaringspenger er helseproblemer, og målet er at de gjennom arbeidsavklaring primært skal avklares til lønnet arbeid. Det er en uttalt politisk målsetting at flere, også mennesker med helseproblemer, skal delta i arbeidslivet og bidra til økonomisk produktivitet i samfunnet. Dette kommer blant annet til uttrykk i regjeringens melding til Stortinget *Nav i en ny tid – for arbeid og aktivitet*:

Regjeringen bygger sin politikk på at verdier må skapes før de deles. Arbeidskraften er samfunnets viktigste ressurs, og det er derfor behov for en aktiv arbeids- og velferdspolitik med sikte på at flest mulig skal kunne delta i arbeidslivet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 5)

I lovproposisjonen (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017) vises dessuten til at ny kunnskap om arbeid som *helsefremmende* gir grunn til forhåpninger om at flere med helseproblemer i større grad kan delta i arbeidslivet.

Mens det for noen tiår siden var en alminnelig oppfatning at sykdom ikke var forenlig med arbeid, viser forskning at arbeid og aktivitet i mange tilfeller er helsefremmende, og at dette gjelder særlig for psykiske lidelser og sykdommer knyttet til muskel og skjelett. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 22)

Opplevde helseproblemer, og konsekvenser disse har for aktiviteter og gjøremål, kan derfor vanskelig avgrenses fra aktiviteter med sikte på å få unge som mottar arbeidsavklaringspenger ut i inntektsgivende arbeid. Slik velferdsstatens profesjoner bidrar til å opprettholde gjeldende velferdsstatlige mål og ordninger gjennom sitt arbeid, bidrar også de unge på sin side til dette, gjennom ulike aktiviteter og gjøremål under arbeidsavklaringen.

Grunnlaget for fortolkningene er alle fjorten informantene. Med et personsentrert grep (Thagaard, 2013) viser jeg ved hjelp av informantene Kari, Nils, Berit og Eva hvordan jeg fortolker det å være ung og syk og under arbeidsavklaring som arbeid. Framstillingen har en narrativ form der jeg kombinerer en fortolkende formidling med lengre utdrag fra de transkriberte intervjuene.¹⁷ Hensikten med dette grepet er å synliggjøre de unge sine egne fortolkninger av situasjonen, men også å synliggjøre intervjusituasjonen som sosial kontekst for deres og mine fortolkninger (Alvesson & Sköldberg, 2017). Informantene har jeg valgt fordi de dekker både psykiske og fysiske helseplager, og fordi alle hadde mottatt arbeidsavklaringspenger over lang tid, tre av dem i fire år. I valget av disse fire har jeg i tillegg veid hensynet til å kunne gi fyldige og mer sammenhengende beskrivelser av deres egne fortolkninger av situasjonen, samtidig som etiske krav til konfidensialitet i forskningen måtte ivaretas.

Kari:

«Nå når jeg sitter og prater om det skjønner jeg hvor mye styr det har vært»

Kari, som ble introdusert i kapittel 1, var midt i tjuåra og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i rundt fire år. Hun var alene med omsorgen for et barn, hadde god kontakt med far til barnet og ellers et stort nettverk av familie rundt seg. I det store og hele var hun svært fornøyd med oppfølgingen fra Nav og helsetjenesten. Hun syntes hun bodde bra, hadde barnehageplass og greide seg brukbart økonomisk med arbeidsavklaringspenger og stønad som enslig forsørger.

Bakgrunnen for at Kari mottok arbeidsavklaringspenger var sammensatte helseproblemer av fysisk og psykisk art. Etter en hendelse i tenårene hadde hun slitt med angstproblemer og for noen år siden fikk hun i tillegg fysiske helseplager i form av en alvorlig betennelsestilstand i kroppen. Hun hadde over tid hatt oppfølging både av psykolog og i den somatiske primær- og spesialisthelsetjenesten. Sammenhenger i sykdomsbildet var enda uklar, og hun var under jevnlig behandling og utredning med årlige sykehusinnleggelser grunnet somatisk sykdomsutbrudd de siste tre–fire årene.

¹⁷ I utdragene anvender jeg forbokstaven i de fiktive navnene til informantene og A for eget fornavn.

Kari var lærling i videregående utdanning da helseproblemer satte en stopper for å fullføre skolegangen. Etter tre år med arbeidsavklaringspenger og utprøving av ulike arbeidspraksiser gjennom Nav, med behandling og utredninger samt svangerskap, fødsel og et brutt samboerskap, var Kari nå klar for å gjøre seg ferdig med videregående opplæring for å få studiekompetanse og studere på ordinært vis.

K: For selv om jeg setter pris på at de er der, så vil jeg jo ikke ha dem resten av livet ... selv om det er godt å ha de der å støtte seg på.

Kari roste særlig et kurs på arbeidsmarkedsbedriften som det lokale Nav-kontoret kjøpte oppfølgingstjenester fra. Kurset hadde bidratt til selvtillit, hjulpet henne til å arbeide mer planmessig og målrettet og til å ha tro på at hun en dag skulle nå målet sitt om en treårig bachelorutdanning selv om det ville ta tid.

K: [...] det har jo tidligere bydd på utfordringer når jeg har startet på ting. Og gjøre ferdig skole og så videre ... at jeg har måttet akseptert at jeg kan nå dit ... men det vil bare ta litt lenger tid enn jeg kanskje hadde ønsket.

Aktivitetene Kari holdt på med på arbeidsmarkedsbedriften med sikte på å komme i arbeid, kan ses som et *arbeid*. Etter å ha opplevd flere brudd i utdanningsløpet opplevde Kari at arbeidsmarkedskursene ga henne mestring og selvtillit med tanke på både planlegging og gjennomføring av videregående utdanningsløp, og til å ta kontakt med potensielle arbeidsgivere for arbeidspraksis. Samtidig gjorde selve helsetilstanden situasjonen uforutsigbar, og la kjepper i hjulene for planene hun hadde. Samme året som vi snakket sammen, hadde Kari så smått startet med å ta opp igjen et fag hun hadde strøket i første året på videregående. Det var et lite fag med bare én time i uka, og meningen var at hun skulle ut i arbeidspraksis ved siden av. Dette var nedfelt i aktivitetsplanen hennes, men på grunn av det siste sykdomsutbruddet måtte det skrinlegges.

K: Ja nå [...] i høst da skrev vi den [aktivitetsplanen] igjen på nytt. Og i den så ble vi enige om at jeg skulle ta det ene faget på skolen opp igjen, det som jeg er delelev på. Og så ble vi enige om at jeg skulle prøve å få en jobb på sida. Og så kom utfordringene da. Men det er det som står i aktivitetsplanen. Det er skole, behandling og jobb på sida. Ikke noe fullt, men bare å ha noe å gå til da.

Etter det inspirerende arbeidsmarkedskurset hadde Kari vært veldig klar for å prøve seg i arbeidslivet.

K: For jeg har hatt et tøft år ... det som var nå etter det siste [sykdomsutbruddet]. For det var jo akkurat da jeg var klar til å gå ut og søke jobb og jeg hadde prata med hun kontakten min på [arbeidsmarkedsbedriften] som hjalp meg med å skrive søknaden og CV. ... Så ble det bråstopp på det da. Og det var så ... da ble jeg deprimert igjen rett og slett. At jeg var så klar og så godt i gang og at det ikke skjedde, ja, jeg var ordentlig skuffa. Og at det satte meg så tilbake ... og at den hodepinen ... hvor mye det ... hva det gjorde med meg da ...

Her beskriver Kari hvordan et nytt sykdomsutbrudd forpurret planene, måtte håndteres og tok tid. I tillegg til arbeidet med å styrke selvtilliten, lage planer, skrive CV og søknader kan håndteringen av sykdom, selve helsetilstanden, ses som et *arbeid* Kari måtte gjøre for seg selv. I tillegg til at helsesituasjonen var uforutsigbar var selve sykdomsbildet uavklart, og Kari opplevde at dette «... ligger og gnager i bakhodet».

K: Så ... ja ... det har vært tøft. Og så når de ikke vet liksom ... for nå siste gang så fikk jeg beskjed om at det er noe som ligger latent. I kroppen da ... [...]. Ingen skjønner det når jeg sier at jeg har hatt så mange ganger ... nei, så de skjønner ikke noe av det. Så jeg får ikke noe svar heller, men nå var jeg i [...] hos han [spesialisten] i [...] og han skulle henvise meg videre til de spesialistene for å vurdere det på nytt igjen. Og legen min har sendt skriv til dem. Det er også noe som ligger og ulmer i meg ... enn hvis jeg får det ... Nei, så det er det som ligger og gnager i bakhodet ... at jeg skulle ønske at ... ja ... kunne gjøre noe med det.

Det uavklarte i situasjonen tok ikke bare tid og plass i hodet til Kari. Sykdomsutbruddene var tidkrevende og slitsomme, og i tillegg kom videre utredninger som tok tid.

A: Nå skal du til en slags utredning ... eller du er henvist til det som du sier da, de prøver å ...

K: Ja jeg skal jo det.

A: ... finne mer ut av det rett og slett. Men det har vært en form som de har kunnet behandle relativt greit da, på en måte?

K: Ja, de har det. Men de vet liksom aldri ... de skjønner ikke om det er smittsomt om det ikke er smittsomt, om det ... det er så mye fram og tilbake. De jeg har møtt på har sagt at de ikke har vært borti det før. Så må liksom bare ta det som det kommer hver gang.

A: Ja, nettopp. Det skjønner jeg. Så det er jo ting som tar plass og tid da i hverdagen for å si det sann.

K: Ja, det gjør det. Hver gang har det tatt mellom to–tre måneder å komme seg etter det. Kroppen blir så sliten av den prosessen da.

Da vi snakket om det som hadde vært en brems for å komme i arbeid, oppsummerte Kari det sammensatte i det som kan ses som *arbeid* for henne under arbeidsavklaring.

K: Etter [...] kurset i fjor ... jeg var så klar til å gå ut og legge inn søknader og cv, ja bare vise fjeset mitt i håp om å få en jobb på sida da. Så det var en nedtur ... det var en ting i seg sjøl. Men så kom jeg ikke inn på skole heller som var det jeg skulle jobbe fram til da igjen ... så ... og nå når jeg sitter og prater om det skjønner jeg hvor mye styr det har vært.

På tidspunktet for samtalen vår var Kari opptatt av å få fullført det videregående utdanningsløpet hun hadde avbrutt for fire år siden på grunn av problemer med helsa. Dette var første skritt mot målet om høyere utdanning og senere arbeid. Det viste seg at det ikke

bare var helsetilstanden som bremsset henne, men også regler og rammer i utdanningssystemet. Blant annet handlet dette om å være for gammel og ikke være rettighetslev lenger. Dette kompliserte situasjonen og førte til at arbeidet mot målet om å få en utdanning trakk ut i tid.

K: Jeg har jo vært litt irritert for det og syntes det har vært litt dumt. For jeg hadde jo startet med det for lenge siden hvis jeg hadde kunnet. Med påbygning av den generelle studiekompetansen. Og jeg var veldig skuffet når jeg ikke kom inn i fjor. Og det var og en sånn liten brems igjen ... ja ... jeg føler jo at jeg går litt på vent egentlig. Så det er jo neste brikke i spillet egentlig ... å få studiekompetanse. For jeg har ikke den kompetansen, eller de kravene for å ta det på nettstudie eller sånne ting.

[...]

K: For jeg må ha fem års ansiennitet i arbeid for å ta det ... jeg kan i hvert fall ikke søke meg inn på universitet eller høyskole. Så jeg sto og kjempet skikkelig for det. Jeg ringte og spurte om det ikke fantes ei luke for meg der ... men så gjorde det ikke det da. Og da ... ja det kostet nå litt det også.

A: [...] og grunnen til at du ikke kom inn ... er det noe med alder sa du, eller?

K: Ja, jeg lurer på om det er når man fyller 23, eller det året man fyller 23, så blir man ikke prioritert lenger. Da er man for gammel. ... Ja, jeg vet ikke helt ... ja, man står på venteplass ... jeg tror jeg sto på [langt bak] på ventelista ... og det er jo ingen sjanse. Og selvfølgelig ... det hadde vært lettere for meg å flytte på meg hvis jeg ikke hadde hatt barn og en familie hjemme. Men jeg kan liksom ikke sette alt i bevegelse for at jeg skal kunne ta den. Så jeg håper virkelig det går nå med den søknaden jeg sendte inn nå med skriv fra psykologen, at det er sykdom som er grunn til at jeg ikke kunne gjøre ferdig skolen.

Her viser Kari hvordan det å forholde seg til systemene tar tid og krefter, «... det kostet nå litt det også» som hun sier. Kontakt med offentlige instanser, undersøkelser av rettigheter, søknader og tilpasninger kan ses som et arbeid som inngår i arbeidet med å være under arbeidsavklaring. Som eneforsørger hadde Kari omsorgsoppgaver som legger noen premisser med tanke på mulig utdanningssted. Til tross for at ting tok tid var Kari likevel fornøyd med situasjonen og planene hun hadde nå. Målet var å få studiekompetanse og planen å søke særskilt opptak fra neste år grunnet helsetilstanden.

K: Og selv om jeg ikke er i jobb i dag, så vet jeg hva som så skal til for at jeg skal dit. De studiene jeg må ta ... og bortsett fra at jeg ikke er ferdigutdannet [yrke] og ikke har billappen, så kunne jeg ikke forandret på noe av hvordan jeg har det i dag. Jeg har det så bra. Så, det er deilig ... det med [det aktuelle studiet] og billappen, de tingene. Det er deilig å ha noe å se fram til og jobbe mot da.

Her beskriver Kari selv iverksetting av planene som en jobb på veien mot arbeidslivet. På denne veien hadde kontakten med psykologen vært særlig betydningsfull med tanke på å ikke «gape over for mye».

K: Hun psykologen min, hun har jo på en måte hjulpet meg og styrt det med arbeid ... hvordan grad kan jeg gjøre hva og sånne ting. Og det har jo vært mye sånn psykisk å jobbe med. Så hun har vært flink å styre ... på en måte hjulpet meg med det. For jeg har jo hatt lyst til alt ... hoppe i alt med

en gang. Men hun har vel vært den som har bremsset meg litt ned ... og det har jeg trengt for ikke å gape over for mye og gå på enda en smell.

Lenger ut i samtalen kom vi tilbake til dette med å ikke gape over for mye, som handlet om utfordringen med å balansere helsetilstanden med de arbeidsrettede aktivitetene i arbeidsavklaringen.

A: Men hvis du i forhold til det [...] målet om arbeid, eller hvordan du skal bli klar for arbeid da ... så er det jo noe med utdanning, og oppfølginga kanskje i forhold til helsesida som også er en bit av det.

K: Ja, det spiller jo en rolle. Og jeg må ta hensyn til det òg. For jeg kjenner hvor ivrig jeg blir og når jeg kan starte med noe [...] at jeg ikke ødelegger meg helt på det ...

A: For det er liksom sånn erfaring du har hatt at det kan bli for mye ...

K: Ja, det kan bli for mye. Det har jo på en måte ... vært i dårligere form de gangene, forrige gangene enn nå. Men likevel så har jeg lyst til å trå forsiktig fordi at jeg vil at det skal vare ... prøve meg fram heller.

A: Ja, fordi jeg tenker det der du sier med [...] diskutere i hvert fall om du skal ta det mer over langs ... handler vel kanskje også om det å ikke gape over for mye.

K: Ja.

A: Og at det tar [...] litt lenger tid på den studiespesialiseringen.

K: Ja, fordi det er noe ... jeg vil gå ut fra den og være fornøyd. Føle at jeg har jobba godt.

A: Ja.

K: Litt derfor at jeg vil ha tid på det ... ja så det blir spennende det òg.

Til tross for at målet om arbeid og planen om utdanningsløp var klar, påvirket det usikre og uavklarte ved sykdomsbildet gjennomføringen av planene, både med tanke på mengde aktivitet og tempo. For Kari innebar dette at hun måtte ta stilling til om hun skulle ta påbygningsåret med sikte på studiekompetanse over ett eller to år. Erfaringer tilsa at det å gape over for mye kunne slå tilbake.

Kari: Og så sitter jeg og vurderer og har tenkt å be om et møte både med legen min og psykologen min og hun [veileder i Nav] for å ... på en måte ikke gape over for mye. For det har jeg liksom gjort før ... at når jeg har gått i arbeid så har jeg tatt meg sånn ut på det at ... ikke kan fortsette liksom ... at det har ødelagt for meg, og at jeg føler vel at hver gang jeg har prøvd så har jeg mislyktes. Så får snakke med dem i lag alle sammen for at den ene forstår den andre og for å høre om jeg skal ta alt ... om jeg skal ta hele året på ett [år] eller om jeg skal dele det opp.

Her viser Kari til *arbeidet* hun gjorde i samarbeid med lege, psykolog og Nav for å tilrettelegge for en oppfølging som var tilpasset hennes helsetilstand. Dette poenget ble understreket da jeg på slutten av samtalen spurte hva hun ville vektlegge med tanke på å være under arbeidsavklaring og bli klar for arbeidslivet.

Kari: Jeg synes det har vært ... det er vanskelig å se det som en helhet nå. Som da hun ringte i går og spurte om jeg ville være med på det her. For jeg har ikke sett det som en helhet nesten. For jeg hadde aldri sett for meg at jeg skulle være så lenge ... Men jeg er evig takknemlig for støtten sånn som med arbeidsavklaringspenger. Penger er nå greit nok, men sånn som det apparatet jeg har rundt meg ... det er ... ja det vil jeg si har hjulpet meg masse. Både hun psykologen og legen og hun på Nav har ... har

liksom følt at jeg kunne sagt alt til dem. Vi har hatt et godt samarbeid da ... At jeg har blitt hørt ... og jeg har fått gode tilbakemeldinger ... eller sånn gode samtaler med dem da ... anbefalinger, ja uansett.

Kari opplevde å måtte håndtere en rekke forhold under arbeidsavklaringen som kan betraktes som *arbeid*. For det første var helsetilstanden med jevnlig sykdomsutbrudd i seg selv utmattende og tok tid. Kroppen ble sliten av prosessen, og det tok to-tre måneder å komme seg hver gang. Sykdomsutbruddene medførte behandling og noen ganger lengre sykehusopphold. I tillegg førte det uavklarte i situasjonen til videre utredninger, og til en usikkerhet som lå og «ulmet» i Kari og tok tid og plass. For det andre, og som en konsekvens av helsetilstanden, hadde Kari hatt lange avbrekk i det videregående utdanningsløpet. Som del av arbeidsavklaringen deltok hun på arbeidsmarkedskurs der hun arbeidet med å styrke selvtillit, mestringsfølelse og planleggingsferdigheter, med sikte på å gjennomføre utdanning og etter hvert komme i arbeid. Hun støtte på barrierer og utfordringer i utdanningssystemet med tanke på aldersbegrensninger og en progresjon gjennom utdanningsløpet som var tilpasset det variable og usikre i helsetilstanden. I denne sammenhengen la Kari vekt på samarbeidet hun hadde med lege, psykolog og Nav for å ikke gape over for mye. Dette handlet om *arbeidet* med å balansere innhold og progresjon i arbeidsavklaringen med helsetilstanden.

Nils:

«Plutselig ligger du der, eller plutselig ligger du ikke der. Skjønner du?»

Nils var i slutten av tjuetårene og hadde hatt kontakt med Nav siden tidlig i tjuetårene, da han ble diagnostisert med en alvorlig fysisk sykdom. Han hadde gjennomgått operasjoner med påfølgende komplikasjoner, krevende behandling og smerter. De første årene etter at han ble syk mottok han sykepenger, og senere arbeidsavklaringspenger. Bakgrunnen for at Nils fremdeles mottok denne ytelsen, var at han fortsatt slet med betydelige ettervirkninger av sykdom og behandling. Gjennom mange år hadde han prøvd å fullføre videregående skole uten å klare det. På tidspunktet for samtalen vår var han plaget med smerter, utmattelse og konsentrasjonsvansker, og hadde inne søknad om uføretrygd. Han ønsket en mer stabil situasjon, der han kunne bruke den tida han trengte for å bli ferdig med videregående opplæring. Han bodde for øvrig for seg selv, og hadde mye familie og venner som han jevnlig

hadde kontakt med. Han drømte om å ta høyere utdanning og komme i arbeid, men trodde selv dette ville ta flere år. «Hvis jeg blir ferdig, så er jeg nok førti år», sa Nils.

Til tross for et sterkt ønske om å fullføre skolen, opplevde Nils smerter som gjorde det utfordrende både å sitte i ro og å konsentrere seg. I tillegg førte medisineringsen til en slags utmattelse, mente han. Han ble fort sliten og plutselig klarte han ikke mer. For eksempel kunne han sitte i et rom og høre folk prate uten å klare å følge med. «Du hører at de sier noe, men du klarer ikke å følge med. Du hører alle ordene, men klarer ikke å gripe meningen», sa Nils. Helseproblemene tok tid og energi på en måte som hadde ført til store utfordringer med å gjennomføre skolegangen. Han hadde kommet seg gjennom det første året, men det hadde vært krevende.

Nils: Man var så dårlig at det var bare skolen du klarte. For å si det sånn, jeg gikk fra kanskje 10–15 venner til 5 på de to åra. Du hadde ikke tid til det. Du skjønner all annen tid gikk til skole. Ettermiddagen gikk ikke til annet enn å slappe av til neste gang. Heldigvis klarte jeg å gjøre lekser. Jeg gjorde det ikke dårlig på skolen. De fleste fagene har jeg jo hatt bra karakterer i [...] selv om jeg har vært syk. Så det er jeg jo stolt av.

Paradoksalt nok førte også pausene i skoleaktivitetene til utfordringer. Ifølge Nils handlet dette om at hjernen må være i aktivitet for å distrahere smertene, men dette kompliseres av at ikke all hjerneaktivitet egner seg like godt. På spørsmål om hva slags aktivitet som var passende aktivitet fortalte Nils at han leste mye, men også det kunne være utfordrende.

N: [...] før kunne jeg lese tjukke, svære bøker, ose gjennom.. nå plutselig stopper det bare opp. Hvis det blir for mye ting jeg må huske samtidig ... hvis det blir for mye ting ... du vet jo for eksempel når du leser en historie, den linja der, hva som skal skje med den linja, den linja ... hvis det kommer for mye sånn der, så ramler jeg ut. Det blir en sånn pause. Og det ser jeg for eksempel hvis jeg ser, altså jeg har jo sett mange filmer før. Og det er noen filmer jeg ikke klarer å se mer. Det blir for mye sånn der.. jeg vet ikke ... jeg klarer ikke å følge med.

A: For mange tråder sånn rett og slett ...

N: Ja, for mange tråder, hjernen blir helt ... altså den klarer ikke å puste ... jeg vet ikke..

Selv om det kunne være vanskelig å konsentrere seg om å lese mer kompliserte tekster, forklarte Nils hvordan det å gjøre flere ting samtidig kan distrahere smerte.

N: Ja, jeg ser for eksempel, jeg bruker av og til å sitte å spille på datamaskin. Hvis spillet er kjedelig ... jeg bruker bare å sette på en video, ellers kjenner jeg på smerter. Jeg må bare ha satt på en video i bakgrunnen, eller en radio, et eller annet sånn at jeg, hvis det ene er kjedelig så må det andre være pauseunderholdning for å si det sånn. For ellers så, da klarer jeg mye lenger å sitte der for eksempel ... kose meg.. for eksempel lese aviser på datamaskinen [...] må kanskje ha radio ved siden av.

A: Ok. ja.

N: Ikke radio [...] hvis du har musikkradio går greit, men ikke sånn talk-radio da, språkprogram.

Det Nils berører her kan ses som *arbeidet* med å leve med helseproblemer. Det henger sammen med det uforutsigbare og variable i helsetilstanden, der aktivitetsnivå og type aktiviteter som er greie å utføre den ene dagen eller uka, kan være uoverkommelige den neste. I tillegg til ryggsmarter var smerter i beina det som hadde vært mest plagsomt for Nils de senere årene. Noen ganger holdt det ham våken, og han tok smertestillende dersom han skulle opp til noe dagen etter. Men situasjonen varierte mye, og i perioder plaget smertene ham lite. «Men så plutselig skjer det noe igjen», fortalte han. Det var heller ikke lett å forutse hva som utløser dette, om det var aktivitet eller ikke aktivitet. Nils visste ikke.

A: Så det er liksom den uforutsigbarheten egentlig?

N: Ja, det er, jeg vet ikke. Det slo inn på aktivitet også, men ikke så mye. Du skjønner en dag [...] har aktivitet, så kan jeg være syk en dag. Og så en annen dag ha aktivitet, så kan jeg være tre dager syk. Skjønner du? Eller en dag kan jeg være i aktivitet og sove stille og rolig ...

A: Ja, ja.

N: Ja, jeg tror mye handler om hvordan jeg starter dagen.

A: Ja, akkurat.

N: Altså om hvor mye smerter jeg har den dagen. For noen ganger kan jeg gjøre utrolig mye ting uten å føle noe smerter og ... så det er deilige dager. Men det er skumle dager også når du er syk. For man kan gjøre mye som ikke er bra også. Som kan slå ut ... så plutselig er det en sinnssyk god dag, en dag [...] kose deg og styre hjemme og rydde og dra bort og ... Så ligger du tre dager etterpå.

A: Ja, nettopp

N: Men, altså det er ikke sikkert jeg ligger der tre dager etterpå. Plutselig ligger du der eller plutselig ligger du ikke der. Jeg vet ikke. Skjønner du?

Helseproblemene Nils hadde var ikke så åpenbare for andre, og han kalte dem derfor for et «usynlig handikap». Smerter, slitenhet og dårlig konsentrasjonsevne var ikke noe folk umiddelbart så, heller ikke de nærmeste. Han viste til at mange har et skjult handikap, for eksempel mennesker med psykisk sykdom. Vi snakket videre om hvordan hans egne helseproblemer slo ut, og Nils konkretiserte hvilke konsekvenser det hadde for dagligdagse gjøremål og for det å fungere i hverdagen.

A: Men det du sier, det med beina og ryggen ... er det mye som hindrer deg fra å gå på tur for eksempel, være ute i naturen. Hvordan er det å bevege deg ute [...]?

N: Nei, jeg kan ikke gå ut

A: Nei, at det blir vanskelig ...

N: Ja.

A: Mm.

N: Jeg kan gå, på gode dager kan jeg gå. For eksempel ... i dag er for eksempel er en noenlunde god dag. Hadde det vært en dårlig dag, så hadde jeg ikke kommet meg inn hit en gang. Det er ikke sikkert jeg hadde kommet meg fra bilen en gang. Det er ikke sikkert jeg hadde kommet meg fra senga til kjøkkenet hvis det hadde vært en riktig dårlig dag.

A: Ja, for det kan være ... altså det varierer ...

N: Ja, det varierer. Hvis ryggen har låst seg fast og beina har låst seg fast ... så vidt jeg kommer meg på do ...

A: Ja, akkurat.

N: Altså ... jeg må jo gå og spise, men det er ... det er forferdelig å ...

A: Ja, ikke sant ... og det ... og kan det være sånn i løpet av ei uke?

N: Ja, ei uke kan være ja.

A: Kan det variere?

N: To-tre dager kan det være forferdelig, og så kan det være god ... nei, altså som oftest er jeg halve uka god og halve uka dårlig ... som oftest.

A: Ja, men kan du liksom være en hel måned god og ...

N: Ja, ja ...

Til tross for store helseproblemer hadde Nils stått på og forsøkt å fullføre skolegangen uten at han lyktes med det. Han hadde gått på noen smeller underveis fordi han hadde presset seg for hardt i perioder. Særlig gjaldt det de første årene da han forsøkte å fullføre videregående skole. Nils så på utdanning som viktig for å få jobb i framtida, og hadde hatt forventninger til seg selv om å skulle klare dette.

N: Så det ble sånn halvt om halvt det året. Skulle ha noen planer med Nav ... neste året spurte de meg ... jeg tror det var det året de spurte meg om jeg virkelig kom til å klare det. Og jeg var jo så påståelig at jeg sa at det her kommer jeg til å klare. Jeg var nødt å klare ... man hadde ikke noe valg. Hvis man skal fram i livet, så må man jo ha en utdanning i Norge i dag, det er jo sånn det er. Og i all fall hvis man er syk. Alle de yrkene du kan ... ryggproblemer ... alle de yrkene du kan jobbe da, det er ingen egentlig ... sånn uten utdanning ... nesten ingen da.

A: Nei, uten utdanning og med ... når du er syk så er det vanskelig, for da er det mange jobber som krever fysisk aktivitet?

N: Ja, de fleste yrker uten utdanning krever mye av kroppen. Sånn er det bare. Du kan jo være heldig å finne men ...

Dette berører *arbeidet* med å balansere helsetilstand og aktiviteter som skal føre fram mot deltakelse i arbeidslivet. I tillegg til skolegangen hadde Nils vært på arbeidsutprøving ved den lokale arbeidsmarkedsbedriften og i arbeidspraksis. I likhet med i skolesituasjonen opplevde han problemer med smerter og ustabilitet der aktivitetene på arbeidsplassen var vanskelig å tilpasse utfordringene han hadde. Det kunne dreie seg om behovet for å ta pauser, samtidig som for mye pauser, eller inaktivitet, førte til at han kjente smertene bedre. For et par år siden startet utredning mot uføretrygd, og ytterligere arbeidsutprøving hadde vært i bero mens Nav ventet på ulike spesialisterklæringer. Han hadde blant annet vært til utredning ved smerteklinikk, og legen hans var enig i at Nils vanskelig ville klare en ordinær jobb.

N: ... Selv om jeg klarer å gå på skole og alt sånn ... så klarer jeg mest sannsynlig ikke en ni til fire - jobb.

A: Nei.

N: Det er ikke sikkert jeg klarer å holde en tre timers jobb en gang. For jeg vet ikke. Plutselig blir jeg syk.. kan være syk i tre dager. Jeg håper jeg får meg jobb, men jeg vet ikke.

A: Altså din langsiktige plan da, det er å få ro og fred til å ta utdanning i ditt tempo [...] med sikte på å få en jobb som du kan tilpasse din situasjon da.

N: Ja.

A: Det var sånn jeg skjønnte det.. du sa det med [ønsket yrke] og kanskje jobbe, ikke helt full uke men ... Og det er jo en god plan.

N: Ja. I hvert fall komme seg litt i jobb. Det er jo bra for psyken å være i jobb. Ikke bra å sitte hjemme å ikke [...] noe å gjøre.

Selv så Nils uføretrygd som en langsiktig plan mot arbeid. For som han sa «man er jo for ung til å sette livet helt på pause på en måte».

N: Ja, jeg fant ut det. Hvis ikke jeg klarer å gå på jobb, klarer å gå på skole, hva skal jeg gjøre da? Jeg får ikke mer skole som jeg har forstått. Har brukt alle årene som man får, har jeg forstått. Jeg får kanskje ett år til hvis jeg er veldig heldig. Men det hjelper ikke meg for jeg må mest sannsynlig ta ett år på to–tre år hvis jeg skal klare det. Er jeg heldig så klarer jeg det på ett år. Så hvis jeg går ut på uføretrygd ... så har jeg sagt til dem ... hvis jeg får uføretrygd så kan jeg gå så mye på skole som jeg vil. Jeg må jo betale alt sjøl, men jeg kan gjøre det. Så jeg kan gå på fritida norsk og engelsk og alt jeg vil. Alt etter mitt tempo, det er ikke noe regler på det. Så det er en av grunnene. Hvis jeg skal jobbe, så må jeg jo enten utdanne meg eller ... jeg vet ikke. Man er jo for ung til å sette livet helt på pause på en måte.

A: Ja, for hva tenker du liksom hvis du skal se framover fem år fram i tid, hvis du skal tenke ... Hva drømmer du om, eller hva kan du tenke deg, fem eller ti år ...

N: Hvis jeg skulle drømme ... Mitt første år på høyskolen. Jeg skal bli [yrke innenfor økonomi/administrasjon]. Det kunne jeg tenke meg hvis ser fem år framover.

A: Ja

N: Kanskje klart det, å komme gjennom alle de fagene om fem år.

A: Ja, så du ser den uførepensjonen som en måte å kunne gå i ditt tempo, var det det du sa?

N: Ja. For de har jo laga et sånn system at du får bare så og så mange år, du får bare så og så ... du får bare det tempoet. Du må egentlig, for å gå på skole med arbeidsavklaringspenger, så må du være ganske frisk.

A: Mm.

N: Skjønner du?

A: Ja, si litt om akkurat det, det du sa der ... akkurat det du sa der.

N: Skjønner du at altså, hvis du for eksempel har smerter og ikke orker å gå på skole så og så mange dager, så kan ikke du gå på arbeidsavklaringspenger og skole egentlig. For du kan aldri fullføre det ...

A: Fordi?

N: For du får bare tre år. Hvis du er heldig får du delt de årene [videregående opplæring] på to år, men det er ikke alle som får det.

A: Altså får delt de tre årene på ...

N: ... på to år. Altså, nei hvert år på to år. Altså hvis du er heldig, så får du det. Men mest sannsynlig så får du ikke det engang. Så da må du, hvis du er så syk ... så får du bare 1 1/2 år, så du er nødt å klare å gå et helt skoleår ... så frisk egentlig.

Nils snakker om regler og tidsrammer i utdanningssystemet og i ordningen med arbeidsavklaringspenger, og knytter dette til oppfølgingen i Nav. Han mener at dersom uføretrygd til unge under 30 år ses som uønsket, må det møtes med økt vekt på oppfølging.

Nils: Altså Nav mener for eksempel at unge folk ikke skal bli uføretrygda før de er minimum tredve. Da mener jeg at Nav virkelig bør ta i selene og ha mye høyere oppfølging av de unge som er syke. Du skjønner, jeg visste ikke hva jeg gjorde. Jeg begynte på skole som jeg ikke skulle gått på egentlig.

Han hadde savnet råd og veiledning, særlig i den tidlige fasen, om hvordan han best mulig skulle legge opp løpet med tanke på helseutfordringene han hadde. Den beste oppfølgingen hadde vært i spesialisthelsetjenesten, der han hadde hatt årlige kontroller. Hos fastlegen hadde det vært mye utskifting og bruk av vikarer, og oppfølgingen i Nav hadde også vært ustabil. Dels skyldtes dette at han selv hadde flyttet, dels skifter av veiledere underveis. Nils mente oppfølgingen skulle vært hyppigere enn den ene gangen i året han hadde opplevd, og ønsket at Nav og skolerådgiveren hadde satt seg ned minimum en gang i halvåret og spurt hvordan

det går. For som han sa var det mange utfordringer med å være ung og syk og samtidig gå på skole, og særlig trakk han fram dette med at han hadde presset seg sjøl for mye uten at noen hadde fanget det opp.

Nils: For da kan man fange opp. Det er ikke sikkert man trenger å få legen ... det hadde sikkert også være fint å få legen med i det [...] for at hvis du er syk, så klarer du ikke [...] Jeg er jo flink å skjule vet jeg for Nav og alle at ... jeg skal klare. Og jeg er ikke så ivrig å si hvor syk jeg er for da, kanskje kommer jeg ikke på skole [...]. Og så er det jo at man for seg sjøl vil føle seg bedre enn man er. Du vil ikke være så syk som du er. Skjønner du? Skolerådgiveren vet mye for eksempel ... [...] det er veldig nyttig oppfølging. Jeg for eksempel, det første skoleåret [...] jeg tror det var ett fag jeg ikke klarte, jeg tror det var [...] jeg måtte ta på nytt igjen. Jeg har ikke tatt det på nytt igjen, men jeg må ta det på nytt igjen. Jeg var syk skjønner du og da kom det over de dagene. Og det er jo sånn. Plutselig var jeg syk og klarer jo aldri å ta igjen de fagene.

Nils snakker her om å bli sett, at noen ser og kjenner situasjonen og kan gi råd og veiledning underveis i *arbeidet* med å balansere helsetilstanden, aktiviteter og tempo i arbeidsavklaringen.

N: [...] Si, jeg er jo ung ... nesten si ungdom da, var jo det på den tida ... og det jeg savner mens jeg har vært syk det er en overordnet, noen som har det overordnet oversynet over, skjønner du ... når jeg går på skole, alt sånn der ... når du er i systemet, så var det ikke noen som hadde overordnet [...] koordinasjon over hva som skjer. Jeg savner [...] for eksempel Nav, av den grunn at de kan til en viss grad tvinge deg. Du får penger fra dem, de kan si at du ikke får penger hvis du ikke kommer på møter og sånn. De kan til en viss grad ta å prate med deg og legen, hvordan går det psykisk og fysisk og hvordan går [...] kanskje prate om trening ... For det [er] ingen som har prata om trening til meg. For alle de psykologene og fysioterapeutene, det er jeg som har presset på. Jeg har ikke fått noe tilbud. Etter [...] har jeg ikke presset på egentlig. Jeg har vært [...] jeg har ikke hatt energi til å presse. Jeg har ikke hatt det.

Slik Nils snakker om Nav sitt ansvar og muligheter til å stille krav kan det ses som et opplevd behov for avlastning i *arbeidet* med å balansere helsetilstanden og veien gjennom arbeidsavklaring.

N: [...] jeg mener det skulle vært sånn, hvis det hadde vært mer oppfølging mellom Nav og skolen, at de kunne fulgt med hvordan elever klarer det. Da kunne de mye mer, på den måten kan de gi mye mer skjønn. Hvis de ser at eleven klarer skolen: ja du klarer det! Hvis de ser at du klarer det dårligere, kanskje de må ta det litt saktere.

A: Altså den fleksibiliteten?

N: Ja, jeg mener det er for lite fleksibelt.

Nils opplevde arbeidet med å være under arbeidsavklaring for det første som *arbeidet* med å leve med alvorlig sykdom. Han hadde vært gjennom flere operasjoner og rehabiliteringsperioder og levde med kroniske smerter, utmattethet og konsentrasjonsproblemer i hverdagen. Utslagene av problemene varierte og gjorde at

aktiviteter som var greie å gjennomføre den ene dagen kunne være nesten umulig den neste. For det andre handlet det om *arbeidet* med å balansere helsetilstanden med arbeidsrettede aktiviteter, og i dette arbeidet hadde det vært mange utfordringer. Nils hadde over flere år prøvd å gjennomføre videregående skole, vært i arbeidsutprøving og arbeidspraksis og gang på gang hadde måttet avbryte. Nils hadde noen ganger presset seg for mye, og hadde savnet oppfølging fra Nav for å få en progresjon i arbeidet. For et par år siden startet utredning mot uføretrygd, og Nils så dette som en del av det langsiktige arbeidet med å kunne delta, i alle fall delvis, i arbeidslivet.

Berit:

«Du skal jo klare det med jobb, men du skal jo klare resten og»

Berit var i første halvdel av tjuåra og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i to–tre år. Hun bodde i egen leilighet med kjæresten og hadde familie, venner og bekjente i nærheten. Bakgrunnen for at Berit mottok arbeidsavklaringspenger var psykiske helseproblemer med sosial angst og perioder med depresjon, plager hun hadde hatt fra tenårene. Hun sluttet på videregående skole i løpet av første året, ble henvist til psykolog og kom etter hvert i kontakt med Nav.

På tidspunktet for samtalen handlet det om å gradvis prøve seg ut i arbeid, i tillegg til sakte, men sikkert å få studiekompetanse. Ved siden av arbeidspraksis var Berit i gang med å ta videregående fag som kveldskurs. Hun kunne tenke seg å studere en gang i framtida, men hadde ikke klare planer. Berit syntes det gikk framover og hun hadde nettopp trappet ned psykologbehandlingen, men helseplagene preget fortsatt hverdagen hennes. Gjennom samtalen utdypet Berit hvordan sosial angst tok energi og plass i hverdagen, og kan ses som *arbeidet* med å leve med helseproblemer.

A: [...] Men det der du sier med .. altså det der med energi .. er det noe du kjenner på i dag også ...

B: Det sliter jeg med ennå.

A: Ja ... det der å ha ... ja energi til å gjøre ting [...]

B: Det er jo mest det som stopper deg i full jobb.

A: Ja

B: Jeg har ikke energi og så er det ... jeg har fremdeles ... jeg er kommet ganske langt, men jeg sliter en del med sosial angst ... og det tar ... folk tar veldig mye energi, og da har jeg ikke så veldig mye igjen. Da blir det veldig vanskelig å gå på jobb fem dager i uka.

A: Altså for du sier.. folk tar...

B: Mm.

A: ... det å være i sosiale settinger da ...

B: Mm. Det tok flere år før jeg kunne gå gjennom [Kjøpesenter] alene ...

Selv om Berit nå var godt i gang både med arbeidspraksis og skole var det viktig for henne å ha en viss oversikt og kontroll i de sosiale settingene hun var i.

Berit: Ja. Når eller ... det med sosial angst er at ... mange tror liksom at jeg aldri skulle orke å møte mennesker, men du må ... i hvert fall jeg hadde det når det var på det verste ... jeg sliter enda med det ... jeg tar kveldskurs nå for å bli ferdig med videregående, og da må jeg sitte bakerst på en måte. Da slipper jeg å stresse med at hodet mitt hele tida følger med ... hvem som er bak meg, hva skjer bak meg. Da har jeg alle ... da ser jeg ... da kan jeg roe litt ned. Sånn er det veldig når du er på butikker ... du kan ikke få med deg hvor alle er ... og så plutselig er det noen bak deg ... og så blir man litt sånn ... så sitter det en stund.

Berit forklarte at den sosiale angsten for henne handlet om å ha en underliggende følelse av at noe hele tida kan gå galt. Derfor var det viktig å ha mulighet til å være mentalt forberedt på det som skulle skje. Behovet for forutsigbarhet og kontroll betyr at forskjellige sosiale situasjoner krever forskjellige ting. Dette kunne være vanskelig for folk å forstå, mente Berit.

B: Det er en ting mange folk ikke skjønner ... at forskjellige situasjoner krever forskjellige ting. Sånn som [bekjent]. For henne så er det null problem å dra på jobb og så dra ut på kvelden, for eksempel sånne ting. Jeg kunne ikke gjort det. Det krever for mye. Hvis jeg skal ut så må jeg vite det eller være klar på forhånd. Enkelte ting ... hvis jeg har en god dag eller en god uke ... hvis du har en god uke ... du føler deg jo bedre enn ... liksom ... jeg har mestra den her uka ... føler deg litt bedre ... og da klarer du kanskje nye ting litt lettere.

A: Ja.

B: Der er alltid en sånn underliggende del.

A: Ja, at du har den angsten for at det skal gå galt eller? Og hva er det du er redd for da. Hva er det som er det verste eller?

B: Hvis jeg hadde visst det ... det gir ikke alltid logisk mening. [...]

Det hender hun får dette spørsmål fra folk rundt: Hva kan gå galt?

B: Jeg vet ikke! Noe kan gå galt.

A: Ja, det er noe ubestemt?

B: Det er fordi det er uforutsigbart ... du vet ikke hva du kan forvente.

A: Nei.

B: Hvis jeg klarer å tenke over ... det her kan gå galt, så kan jeg forberede meg på det ... det er ikke alltid det går.

A: Nei. Mm. Så det betyr igjen at det med aktivitet og aktivitet er ikke liksom en og samme ting.

B: Alt er ikke det samme nei..

Hun opplevde for eksempel at skoletimene tok mindre energi enn hun hadde forventet, og mente det var på grunn av at situasjonen var ganske forutsigbar.

B: Jeg må være ... jeg må vite hva som skal skje ... jeg må ha energien ... jeg må på en måte være mentalt forberedt på hva som kommer til å skje her ... hvem kommer til å være her. Og så er det alltid

det med sosial angst: hva kommer til å gå galt, og kan gå galt ... hele tida. Og den tar jo veldig på. Det er liksom sånn. Skole det eneste som kan gå galt ... ja, vi har ikke noe overraskelsesprøver, så alt er forberedt. Tror det verste som kan skje at jeg har glemt en bok eller noe sånn.

A: Ja.

Berit: ... det er så forutsigbart

[...]

B: Så sånn sett har skole vært overraskende avslappende, kan du si.

A: Så det er kanskje ... det er noe som gir litt energi nesten da?

B: Mestringsfølelse i tillegg ... Jobb så er det hele tida noe som skal videre ... du har aldri mestra det.

Det er litt fint med skole ... sånn. Nå har jeg mestra tre fag og ...

A: Ja!

B: ... det gikk bra på en prøve og du oppnår hele tida noe. Det er ikke alltid du får på jobb eller via Nav.

I tillegg til *arbeidet* med å leve med sosial angst kom *arbeidet* med å balansere helsetilstanden med arbeidsrettede aktiviteter. I dette arbeidet hadde samarbeidet med psykolog og arbeidsmarkedsbedrift vært viktig, også i kontakten med Nav. Det samme hadde oppfølgingen fra arbeidsmarkedsbedriften vært. Hun kom tidlig i kontakt med arbeidsmarkedsbedriften, først gjennom arbeidsmarkedskurs og senere arbeidspraksis. Kontakten med Nav var mer begrenset og sporadisk, «Nav kjenner deg rett og slett ikke» sa Berit. «Det er for få folk ... altså ... det er ikke bare de ansattes skyld».

B: [...] Så Nav ... folkene som jobber der, de har ikke akkurat så mye tid til overs ... det inntrykket jeg har fått ... det jeg har lært. De viderefører deg til noen som kan følge deg opp. I mitt tilfelle så har det vært [arbeidsmarkedsbedrift]

A: Ja, ok.

B: Der har jeg hatt veileder, som da kan følge meg opp bedre. Og Nav sin måte er egentlig bare at de får sin informasjon av veileder og andre, lege og sånt. Så var jeg der en stund ... på et program [...].

A: På [arbeidsmarkedsbedrift]?

B: Ja. For min del var det mest sosial trening at jeg var der. Etter hvert så gikk det over til at jeg var på [arbeidspraksis] et par dager i uka, jobbet der. Og da er det jo ... du øker jo etter hvert som du klarer, for det er jo hele poenget å finne ut hvor mye du kan arbeide ... så mye jobb som mulig. Så det gikk sånn greit og så ... har jeg noen andre ting i livet mitt hvor ting ikke gikk så greit ... datt jeg litt ut av det også. Og så er Nav veldig ... du har ikke så mye spillerom med Nav alltid. Du blir litt pressa. Og så valgte jeg å følge Nav sine oppfordringer I stedet for min psykolog og lege.

Berit fortalte om hvordan hun ble presset *for mye* i den første arbeidspraksisen hun hadde.

Både lege og psykolog vurderte på dette tidspunktet at hun skulle ta det mer med ro, men hun hørte på Nav i den aktuelle situasjonen.

B: Nav var nesten litt sånn utålmodig på en måte. De andre på andre sida mente at jeg skulle si: nei, vi må ta det her så og så rolig. Jeg har aldri vært så god i grensesetting, så jeg hørte på Nav ... og så gikk jeg på en smell.

A: Ok.

B: Så måtte jeg starte på nytt.

A: Hva skjedde da liksom? Det der når du gikk på en smell, når du fulgte Nav. [...] hva var det for noe?

B: Nav vil ha deg mest mulig i aktivitet på en måte. Det ble for mye aktivitet.

Hva gjorde vi så da? Det ble ... jeg slutta [...] der jeg jobba.

Betydningen av å være kjent kom Berit inn på flere ganger underveis i samtalen. Dette knyttet hun til muligheten for å klare å stå i arbeid over tid, og kan ses som en sentral del av *arbeidet* med å balansere helseproblemer og arbeidsrettede aktiviteter.

Berit: Det er liksom sånn inntrykk jeg har fått av Nav ja.. du skal være frisk nok til å komme deg ut av systemet deres ... det er så frisk de vil ha deg. Og så tenker ikke de så mye på at du må være varig frisk. Det er mer sånn, få folk ut i jobb ... kommer de tilbake, så kommer de tilbake.

Da vi snakket sammen, hadde Berit fått en bedre tilpasset arbeidspraksis knyttet til arbeidsmarkedsbedriften. Hun arbeidet noen timer fire dager i uka, og syntes det var fint å ha veiledere der som «mellomledd» i forhold til Nav. Hun hadde tillit til dem, hun kjente dem og de kjente henne. De hjalp med å tilpasse arbeidsmengden, noe Berit opplevde som viktig.

B: Jeg vet ikke om det er veilederne som kan systemet. De vet jo bedre hvordan det funker enn jeg gjør. De har jo mer kunnskap om det enn jeg har. Så det er jo liksom ... jeg vet ikke alltid om jeg blir pressa eller om det er sånn det skal være. Det gjør de. Og veilederen min er veldig flink med at vi møtes regelmessig, og hun har konstant kontakt med arbeidslederen min der jeg jobber.

A: Ok.

B: Og de har hele tida kontakt med hverandre. Og vi møtes regelmessig; 'hvordan går det? Trenger jeg å øke? Er det for mye?' Hele tida.

A: Ja.

B: For de har som mål å få meg opp i så mye arbeid som mulig ... og at jeg skal være varig frisk.

A: Ja.

B: Det føles som det er forskjellen på Nav og [arbeidsmarkedsbedriften] liksom.

A: Ja ... og at de tar det litt langsommere liksom? Etter hvert ...

B: De er opptatt av å bygge solid, ikke bare høyest mulig.

A: Mm. Ja. Ja. Jo, for det der ... det er jo sånn viktig ... det poenget du tar fram ... hvis du går for fort fram, så går du tilbake, så blir du tilbake på scratch og må bygge opp igjen.

B: Mm. Ja, da er du tilbake i kjelleren igjen.

A: ... den der balansen da.

B: Veldig hårfin..

A: Den er hårfin. Og da er det noe med at de ser deg mer i hverdagen da, de her veilederne på [arbeidsmarkedsbedriften]?

B: Jeg kjenner jo dem! Det gjør ikke jeg med Nav. Jeg hadde ikke hørt om henne [ny saksbehandler] en gang. Jeg visste ikke navnet hennes før noen leita fram navnet hennes til meg.

Berit utdypet kontakten med veileder på arbeidsmarkedsbedriften og betydningen av å være kjent.

B: [...] Og så har jeg alltid muligheter til å gå ... hun er jo i samme bygg, hun er jo på [arbeidsmarkedsbedriften]. Så jeg har alltid muligheten til å gå rett opp til henne hvis det er noe. Så jeg har ...

A: ... og bare banke på døra og ...

B: Ja! Jeg har hele tida muligheten til å se henne når jeg trenger, og hun kan komme ned når hun trenger. Det er veldig fint.

[...]

A: Så der blir du sett på en måte?

B: Der kjenner de deg jo.

A: Ja, de kjenner deg rett og slett.

Berit snakket om hvordan det å la seg presse ikke bare handlet om ytre press, men hang sammen med det å presse seg sjøl. «Jeg er veldig for å klare ting sjøl ... jeg vil!» sa Berit. Hun fortalte at hun alltid hadde vært en som presser seg, som tidligere i ungdomstida for eksempel sto på med fysisk aktivitet, selv om hun var skadet. Derfor trengte hun noen som kunne hjelpe å sette grenser, «noen som spiller på lag».

B: Jeg har alltid vært sånn som presser meg sjøl. Og når jeg kommer i en situasjon der jeg ikke kan gjøre det, så vet jeg ikke hvordan jeg setter grenser. Og da er det bare tut og kjør for NAV.

A: Mm.

B: Da blir det liksom sånn ... de skal ha deg i aktivitet ... du skal ... dem vil ha deg med på ulike programmer. Og det er jo bra i seg sjøl ... når du er klar for det ... når du har energi og styrke og viljen også til det. Viljen har ikke i mitt tilfelle vært problem ... men ... ja ...

A: Nei.

B: Jeg tror det er det mange ikke skjønner ... vi har viljen, vi har bare ikke ... vi har ikke muligheten alltid.

A: Nei. For det liksom ... altså kroppen setter litt sånn grense eller ...?

B: Ja.

Det å være ute i arbeidspraksis opplevde Berit som mer uforutsigbart enn skoletimene, og var glad for at arbeidssituasjonen hun var i nå var godt tilpasset hennes situasjon.

B: Så det er en tung del ... bare det å skulle ut i arbeid. Og det er det fine med [arbeidspraksis]. Folk er veldig rolige. Alle har sine egne problemer. Og med å jobbe på [arbeidspraksis] så er det jo ... der er jo folk innom av og til og det er litt stressende, men det er ganske begrenset, og du kan på en måte styre det sjøl ... og du kan trekke deg litt unna. Og det er det jeg på en måte trenger ... at jeg kan trekke meg unna og kople ned.

A: Ja, nettopp ... så at du på en måte kan ha litt kontroll og styre litt ...

B: Mm. Jeg trenger forutsigbarhet.

A: ... tida da eller situasjonen eller ...

B: Mm.

A: Mm ... tenkte bare på det du sa når du beskrev den sosiale angsten [...] det er jo også noe som tar mye energi da ...

B: Mm.

A: Når du snakka om den beredskapen eller modusen du er i.

B: Mm. Jeg hele tida må på en måte ... altså jeg har ikke behov for å vite hvor alle er på en måte, men jeg må ha en viss oversikt i hvert fall. At du ikke plutselig har noen som står der og skal snakke med deg.

A: Mm. Med den situasjonen nå på [arbeidspraksis] som du sier ... det er en bra situasjon for deg, sånn som den fungerer for deg?

B: Ja, jeg har jo vært der en stund ... et halvt år.

I tillegg til forutsigbarhet og tilpasninger i den sosiale situasjonen, handlet det om å finne både en passe arbeidsmengde og å porsjonere denne ut på en passelig måte.

B: Det blir jo sånn som når jeg jobber ... jeg jobber fire dager i uka. To ganger i uka så jobber jeg tre timer og to dager så jobber jeg fem timer.

A: Mm.

B: Og det er noe vi har kommet fram til at det funker for meg. Og så har jeg ... jeg jobber ikke fredager for det gir meg litt tid til å ta meg inn igjen til neste runde.

Berit forklarte hvordan selv små endringer i fordelingen av arbeid gjennom uka kunne ha betydning. Det handlet om at formen kunne variere, fra dag til dag og fra uke til uke. På et tidspunkt ble fordelingen av arbeidsmengden, av praktiske grunner, fordelt med fire timer hver dag. Dette kan synes som en minimal endring, men for Berit hadde det betydning.

B: ... men da har jeg ikke den endringa ... først har jeg to dager med tre timer hvor jeg ikke er så sliten..

A: Mm

B: Jeg blir sliten, men ikke så sliten ... så jeg klarer de to neste dagene hvor jeg har fem timer ... og så klarer jeg å hente meg inn igjen.

A: Ja.

B: Men når jeg har fire timer hver dag så gikk ikke det ... for jeg klarte ikke å hente meg inn igjen.

A: Nei, akkurat ...

B: ... det skal så lite til..

Fordeling av arbeidsmengde i arbeidspraksis handlet dessuten om at hverdagen består av mer enn jobb. Med fem timer hver dag i arbeid ville hun ikke ha energi til å gjøre ting i tillegg. «Da vokser kleshaugen» som hun sa.

B: Det er jo også en ting det at du skal jo klare det med jobb, men du må jo klare resten og ... du må jo kunne resten av livet ditt og!

A: Mm. Ja.

B: Det blir litt sånn ... kanskje jeg klarer én dag ekstra i uka ... eller to timer. Men da skjer ikke noe hjemme ... og det skjønner ikke Nav heller helt.

A: Nei ...

B: Det er ikke deres problem. Det er jo jobb som gjelder for dem.

A: Så det du beskriver nå, det du sier er på en måte ... hvordan fungerer din hverdag og ditt liv ... og hvordan må det være for at det skal gå i hop de her tingene. Men det betyr at du [...] det der fra dag til dag som du sier ... er det sånn som du ikke kan forutse i det hele tatt eller ... kan du regulere det litt sånn som du gjør nå med å passe på hvor mye du jobber? Er det liksom, har du liksom kontroll på det med den måten å styre på ... med å jobbe passe antall timer, eller er det sånn at du plutselig en dag ... [...]

B: Ja, en dag kan det ikke funke i det hele tatt. Men du lærer jo etter hvert å kjenne litt sjøl hvis jeg for eksempel ... hvis jeg skal i en [familieselskap] ... jeg har en stor familie ... jeg skal i [familieselskap], så vet jeg at det kommer til å ta veldig mye av meg.

A: Ja.

B: Da må du liksom planlegge. Ok. Drar jeg på jobb ... [familieselskap]. Det er det. Neste dag ... ingenting annet enn jobb liksom.

For å tilpasse aktiviteter og gjøremål på passende måter understreker Berit at de du møter må forstå hvordan situasjonen varierer.

Berit: Du har ikke så mye kontakt med Nav ... det er mer offisielt. De kjenner ikke deg, de vet ikke hvordan ... De kan lese hvordan behandlingen av deg går ... ja det går framover eller vi følger opp. Men de kjenner ikke ... Hvis du har en god dag, så kan ikke de se forskjellen, eller de skjønner ikke forskjellen. For de har ikke møtt deg når du ikke har en god dag.

Dersom det mangler forståelse for hvordan helsetilstand og form varierer, kan det å framstå som ressurssterk lett tolkes som at du har mer energi enn du har.

B: [...] Jeg kan ha en god periode som har vart i tre dager, men være helt ferdig resten av uka. Og Nav er litt sånn ... de ser ganske kort liksom. De ser hvordan det går i dag. Det er ikke så nøye hvordan det var i går. Hvordan går det i dag?

A: Ja, nettopp ja.

B: Og hvis du i tillegg møter opp på Nav i et møte og du er ressurssterk og du kan stå for det du sier, så for dem så er det et tegn at du har energi.

A: Mm.

B: Så det blir ... skal du møte opp og la deg bli overkjørt og vise at du faktisk er utslitt ... eller skal du samle det du har og trappe opp og sette foten ned. Og så sitter de og banker i bordet etterpå og sier; hun har egentlig ganske mye ressurser, hun er klar til det ...

A: Mm.

B: Så da sliter du neste gang. Så det er som å pisse i motvind av og til.

Berit opplevde arbeidet med å være under arbeidsavklaring for det første om *arbeidet* med å leve med sosial angst. Følelsen av utrygghet og at 'noe' hele tiden kunne skje tappet for energi og krefter i hverdagen. Det var derfor viktig å ha mest mulig oversikt og kontroll i de sosiale situasjonene hun var i. Det dreide seg ikke bare om selve aktiviteten, men også om den sosiale situasjonen den foregikk i. «Ulike situasjoner krever ulike ting», sa hun. Det å sitte på skolebenken var eksempel på en avgrenset og oversiktlig situasjon, som tok mindre energi enn det å være på handletur, i et familieselskap eller å være i en arbeidssituasjon. For det andre handlet det om *arbeidet* med å balansere helsetilstanden med arbeidsrettede aktiviteter og hverdagsliv. Det var ikke bare arbeidslivet hun skulle klare, men også «resten av livet». Arbeidet handlet derfor i tillegg om arbeidet med å få forståelse for helsesituasjonen, og om å tilpasse type og omfang av arbeidsrettet aktivitet i arbeidsavklaringen. I dette arbeidet inngikk kontakten med Nav, psykolog og arbeidsmarkedsbedrift, der det å være kjent av dem som fulgte opp ble opplevd som viktig.

Eva:

«Men spørsmålet er jo om jeg i det hele tatt vil klare å være i en ordentlig jobb»

Eva var i siste halvdel av tjuåra og hadde i to–tre år bodd sammen med kjæresten. Hun hadde fullført videregående skole på normert tid og vært en kort periode i arbeidslivet, men de siste fire årene hadde hun mottatt arbeidsavklaringspenger. Samboeren var i arbeid, og de delte på

faste utgifter. Da vi snakket sammen var hun ganske nylig begynt i arbeidspraksis et par dager i uka og trivdes veldig godt med det.

Bakgrunnen for at Eva mottok arbeidsavklaringspenger var både psykiske og fysiske helseplager. Gjennom oppveksten hadde hun opplevd ulike former for mobbing og reaksjonene kom etter videregående, fortalte hun. En periode hadde hun vært i fulltids jobb, opplevd mye press og ansvar, ble etter hvert sykemeldt og begynte i behandling hos psykolog. Etter hvert fikk hun arbeidsavklaringspenger, og de første tre årene var den arbeidsrettede aktiviteten psykologbehandling i tillegg til noe fysioterapi. Eva fortalte at angsten hun hadde slitt med fremdeles dukket opp innimellom, men hun var kommet seg videre i løpet av årene som var gått. Det hadde handlet mye om å tørre å gjøre ting. Hun gikk fremdeles til psykolog, men hadde trappet ned. Eva fortalte om *arbeidet* med å leve med angst, og med å overvinne denne.

E: Men jeg har lært at den eneste måten å prøve å gjøre ting på ... tørre å gjøre ting på ... er faktisk å prøve.

A: Ja.

E: Jeg må bare gjennom det ... uansett. Jeg kan ikke bare la det henge der og bli verre.

A: Mm. Sånn har det vært også i forhold til det å tørre å gå ut i de her jobbene for eksempel?

E: Ja. Eller bare tørre å gå ut generelt ...

A: Ja ...

E: ... har vært et problem. Tørre å gå på matbutikken har også vært et problem.

A: Ja. Så før du begynte på [arbeidsmarkedsbedriften], så var det sånne ting du jobba med ...

E: Ja.

A: ... altså sånn litt grunnleggende i hverdagen.

E: Ja.

A: Mm.

E: Nå så har jeg faktisk veldig sjelden angst ...

A: Ja.

E: Veldig sjelden ... men det hender det kommer ... og da begynner jeg som regel bare å le for jeg skjønner ikke hvorfor ... og da hopper jeg bare uti det for jeg vet ... jo lenger jeg venter jo verre blir det.

Psykologen hadde sagt at hun bare måtte gå ut, og at det var den beste måten å komme gjennom ting på. Det hadde fungert, og nå kunne Eva både ta buss og gå i butikk alene. «... det å ta bussen er faktisk ikke så farlig som jeg trodde», sa hun. Hun kunne enda oppleve situasjoner med angst, men taklet det på en annen måte.

E: Men som sagt, det hender jo at angsten plutselig dukker opp igjen til veldig upassende tidspunkt.

A: Mm

E: Sånn alt psykisk selvfølgelig gjør ... og fysisk ...

A: Ja og fysisk ... jo ... Men altså hvis det dukker opp, hvordan takler du det da? Takler du det på en annen måte nå, eller kan du bli satt ut og ...

E: Jeg takler det på en *helt* annen måte nå.

A: Mm.

E: Før så var det jo sånn at ... kan jo ta som eksempel en gang jeg var på (kjøpesenter) ... og det var veldig mange folk innom.
A: Ja.
E: Istedenfor å prøve å stå gjennom angsten ...
A: Ja.
E: ... så løp jeg rett ut, ville ikke være der lenger
A: Nei
E: Nå er det jo ... mange mennesker ... ok ... går greit ...
A: Ja.
E: ... så lenge de ikke står oppå meg, så går det greit.
A: Altså du kjenner den ... du klarer å la det passere litt på en måte?
E: Mm. Det er i grunnen eneste måten å bli bedre på.
A: Å konfrontere litt?
E: Ja. Mm.
A: Ja. Mm.
E: Det sies jo så fint at den tingen som gjør deg redd, er den tingen du må utfordre deg med.
A: Ja, at du må gjennom ... du må konfrontere det og se at det går bra?
E: Mm.
A: Mm. Du overlevde det!
E: Ja jeg gjorde det ... merkelig nok!
A: Ja, nei.. så sånn sett så virker det som det har skjedd mye positivt da?

I tillegg til angsten hadde Eva helt fra barndommen slitt med smerter i muskler og ledd, uten at det var funnet noen årsak til dette. Bare noen måneder før vi snakket sammen hadde hun etter utredning i spesialisthelsetjenesten blitt diagnostisert med en revmatisk lidelse der nettopp smerter i muskler og ledd, utmattelse og trøtthet er del av symptombildet. Det finnes ingen behandling eller kurer for tilstanden, men diagnosen ga mening for Eva. I dag var det i første rekke de fysiske plagene Eva merket i hverdagen, og hun fortalte om *arbeidet* med å leve med disse. Innimellom måtte hun ta smertestillende, men ville helst unngå det fordi det gjorde henne utslått og trøtt. Dessuten var litt gåing anbefalt, men ikke hard trening. Eva gikk litt i det daglige når hun skulle på jobben mens hun var der og andre gjøremål. Som hun sa så må du bare «... leve med det og finne ut hva som passer best for deg selv».

A: Nei, så du må bare tilpasse ... passe på og ikke få så mye belastning og alt det der.
E: Ja.
A: Det er det som er behandlingen?
E: Det er eneste ... det er ikke noe behandling egentlig, men det er det som gjør det mulig å komme gjennom dagen.
A: Ja. Men har du ... når du fikk vite det da ... har du klart å tilpasse det bedre sånn at du har mindre smerter, eller hvordan har det virka? Har du klart å håndtere det på en annen måte?
E: Nei. Det har ikke jeg helt klart ennå ... men jeg lærer det sikkert til slutt.
A: Jo, for nå er du jo liksom mer bevisst og vet litt mer om det ...
E: Ja.
A: Og får du noe sånn veiledning på det fra helsepersonell eller?
E: Må finne ut alt ...
A: Du må finne ut alt ... så det er ikke ... men må du ta smertestillende innimellom eller ...
E: Ja. På de dagene det er verst, så velger jeg å ta det.
A: Ja.
E: Og de smertestillende er såpass sterke at det er kanskje like greit at jeg ikke tar det på noen andre dager enn de verste dagene.

A: Ja. For da blir du utslått av det igjen?

E: Ja.

A: ... og trøtt og ... Jo, for det er jo ... Men skulle jeg si ... du sover, du får sove? Det er ikke sånn at du får vondt når du ligger om natta ... at det går utover søvnkvalitet og sånn?

E: Det varierer veldig.

A: Akkurat. Ja.

E: Noen dager så gjør jeg ikke noe annet enn å sove omtrent. Andre ganger så får jeg ikke sove i det hele tatt.

A: Nei. Nei så det ... ganske sånn ... det griper mye inn i hverdagen da ...

Jeg spurte Eva om å beskrive hvordan en vanlig hverdag kunne se ut når hun ikke var i arbeidspraksisen.

E: Det er jo veldig mye å sitte stille ... særlig nå som det er så glatt ute i tillegg. Jeg *prøver* jo å gjøre ting. Jeg har skrevet opp en liste som regel på hva jeg skal gjøre i løpet av dagen. Som regel klarer jeg å fylle ut over halvparten, andre ganger går ikke det. Så da må jeg bare ta og skrive det opp på ny liste.

A: Ja.

E: Da har jeg liksom sånn listeplanlegging på hva jeg skal gjøre. Står opp tidlig og ... blir sittende der og ikke gjøre noen ting til slutt.

A: Mm. Ja.

E: Prøver å rydde kjøkkenet.. prøver å rydde stua ...

A: Mm. Og vaske litt klær og vaske sånne ting og ... ja.

E: Egentlig overrasker det meg hvor mye *energi* som går med til å gjøre de tingene ... som ikke friske tenker over ...

A: Nei, for akkurat det som ... det er kjempeviktig å få fram ... helt sånn konkret beskrivelse av de ... hva er det som på en måte ... kan du prøve å beskrive det ... ta for eksempel en sånn liste du har da, med ting du skal gjøre og hvordan det ... hvordan energien går til det ...

E: Eh ... kan jo ta et eksempel sånn: Hvis noen skal, noen friske skal ta å lage mat for eksempel, så kan jo det ta ... varierende av hvor lang tid det tar, fra 20–30 minutter ... kanskje lenger tid. Men for min del så tar det minst fem ganger så lang tid. Og det er det med absolutt alt annet òg.

Gulvvask, klesvask, rydding – ja alt tok lenger tid og energi. Hun måtte bevege seg mer forsiktig og annerledes enn andre og ta pauser. For å forklare sier Eva at «... du er egentlig ikke bare sliten ... men du er fysisk utslitt av å gjøre ting. Kanskje ikke helt normalt, men ...». Dette innebærer at hun må planlegge aktivitetene nøye. «Det hender jo at jeg må på matbutikken da ... jeg må jo planlegge alt før den tid så jeg ikke bruker opp all energien».

Under arbeidsavklaringen skulle *arbeidet* med å leve med helseproblemene kombineres med arbeidet med å balansere helsetilstanden med arbeidsrettede aktiviteter. Det siste året hadde Eva, i tillegg til psykologbehandlingen, hatt arbeidsrettet oppfølging gjennom en arbeidsmarkedsbedrift. Det hadde hun gode erfaringer med. Blant annet hadde hun fått individuelt tilrettelagt kurs i jobbsøking på grunn av helseproblemene. Dialogen med den nye veilederen i Nav var også god, og hun opplevde forståelse for situasjonen hun var i. Eva fortalte at veilederen i Nav hadde «... faktisk forstått det veldig godt at når jeg er klar så

skulle vi sende melding til [arbeidsmarkedsbedriften]». Tidligere samme året hadde hun opplevd mer press fra Nav om at hun måtte komme i arbeid.

E: For på begynnelsen av det året her så var det mye press ... du må komme deg ut i jobb ... du kan ikke sitte hjemme ... du kan ikke bare være på arbeidsavklaringspenger og sånne ting ... og jeg er jo klar over at jeg kan ikke bare sitte hjemme ... det er jeg klar over. Men spørsmålet er jo om jeg i det hele tatt *klarer* å ha en ordentlig jobb.

A: Mm. Ja.

E: For helsa varierer *veldig* ... fra dag til dag.

«Det er veldig viktig at du føler at du blir hørt på en måte», sa Eva. Hun var først blitt utplassert i en arbeidspraksis som ikke fungerte på grunn av stress og tunge løft, men hadde ganske raskt fått skifte til butikken der hun nå var to dager i uka. Dette var hun veldig fornøyd med og la særlig vekt på at det var så rolig der. «Verden utenfor butikken er så stressa», sa Eva. Selv om arbeidstida var den samme som i den første arbeidspraksisen, hadde hun likevel ikke det samme presset hengende over seg. Hun kunne ta pauser og trekke seg tilbake dersom hun hadde behov for det.

A: Men der du er nå, det er ikke så tett med kunder og at det er rolig stemning da eller?

E: Ja. Klima inni butikken, alt er mye roligere. Så du blir mer avslappa av å være der.

A: Ja.

E: Faktisk så avslappa at jeg ikke har lyst til å forlate butikken. Men jeg må dessverre det ... når dagen er over.

A: Ja, ja.. så der kan du glede deg til å gå på jobb!

E: Ja!

A: Jobber du vanlig dagtid da eller? Fra 9 til ...

E: Elleve til fire.

A: Elleve til fire ja. Men jobber du da sammen med noen?

E: Det er meg og [en til]. Det er stort sett jeg som prater med kundene, står i kassa og gjør mye annet ... rydder og vasker og ...

A: Så det er variert.

E: Ja

A: Liker du det da ... at det er variert?

E: Liker at det variert ... og jeg liker at jeg kan ta det med ro og faktisk ta det i mitt tempo.

A: Ja. Akkurat. Altså du styrer litt tida sjøl på en måte.

E: Ja.

A: Mm. Ja.

E: Og jeg får lov til å sette meg ned hvis det blir for mye for meg ... så er det greit.

A: Ja. Og da har ... hvis du kjenner at det kommer smerter eller at du må hvile, så har du noen andre som kan ta kundene eller?

E: Ja.

A: Så det er godt lagt til rette ... det er en jobb som passer godt for deg da?

E: Ja. Og kanskje andre folk i min situasjon.

Eva utdypet nærmere hva denne tilpasningen i arbeidssituasjonen innebar for henne.

A: Ja. Så *det* er en viktig bit av det her ... altså med å klare å være i jobb ... altså at du kan ha den fleksibiliteten da?

E: At du både kan gå, du kan stå, du kan sitte hvis du føler for det. Det er liksom ikke enten eller.

A: Og du kan ta en pause ... ja.
 E: Jeg har som sagt fått beskjed om at jeg kan få ta så mange pauser jeg vil i løpet av en dag.
 A: Ja.
 E: Så mange pauser jeg føler for.
 A: Ja.
 E: Hittil så har det bare vært en pause faktisk. Fordi jeg går i mitt eget tempo.
 A: Ja. Så er det litt sånn stikkord det der liksom med å gå i sitt eget tempo da ...
 E: Ja..
 A: ... vil du si i forhold til det her med å være i jobb eller..
 I: Ja du kan liksom ikke ... du må på en måte være din egen sjef ... du kan ikke ha en sjef som henger over deg og sier at du skal gjøre det og det ...
 A: Ja. Si litt mer om det der å være sin egen sjef.
 E: Du må liksom bestemme at ... ok du skal *gjøre* den tingen, men du må gjøre det i ditt eget tempo ... du kan ikke gjøre det så fort som de vil at du skal gjøre det. [...]

Behovet for å kunne regulere aktiviteter og tempo hang sammen med at smertene varierte mye i løpet av en uke, og at stress utløste smerter. Fra å være ganske fin en dag, til litt smerter dagen etterpå, og så være helt utslått i to dager etter det, med ekstreme store smerter så hun nesten ikke klarte å bevege seg. Deretter kunne det gå tilbake igjen, men hun hadde smerter mer eller mindre hele tida, også under samtalen vår.

A: Ja, altså er det ... ja for det er ... det er jo noe av det når jeg snakker med folk, så går det litt igjen den her ... behovet for å ha en situasjon som ikke er for stressende, pressende. Altså, hva er det på en måte som skal til for at du skal klare den arbeidssituasjonen da? Du sa jo litt om det nå. Men hvis du skal utdype det i forhold til den situasjonen du har nå da ...
 E: Jeg tenker på hvis jeg skal få fast jobb et sted, så kommer ikke det til å bli [...] så mange dager i uka. Knappt en kanskje, hvis det er stress der.
 A: Ja. For hva er det som skjer da? Hvis det liksom blir for ...
 E: Nei, for hvis ... på grunn av den fysiske delen som jeg har, som er [diagnose] ... blir jeg utsatt for stress, så kommer smertene intenst med en gang.
 A: Mm. Er det smerter i rygg, nakke?
 E: Hele kroppen.
 A: Er det ledd?
 E: Alle muskler, alle ledd ... Litt [som] det å få litt vondt i tanna ... kan plutselig være enda vondere ...
 A: Men hvordan utløses det ... av stressituasjon eller?
 E: Det er stressituasjon ... alt som er ... hvis jeg blir belasta av veldig mye stress ... og kulde selvfølgelig.

Eva trakk i tillegg fram at det å være ung og ikke kunne gjøre det som andre kunne, var en belastning.

E: De psykiske diagnosene blir jo forsterka med det fysiske. Så at det så klart ... det er jo deprimerende å ikke kunne gjøre det som alle andre gjør.
 A: Ja. Mm.
 E: ... du er jo [alder] ... du er jo så ung, og du er jo så frisk ... Jeg er ung ja, men jeg er ikke frisk.
 A: Ja ... har du møtt det?
 E: Ja, jeg har møtt det ...
 A: Har du møtt den holdningen liksom?
 E: Ja.
 A: Ja si litt om det, for det er jo ...
 I: Jeg blir så irritert når folk sier det. Jeg tipper det er for å oppmuntre ...
 A: Ja.

E: ... men det er en av de dummeste og dårligste oppmuntringene jeg har hørt noen gang. Jeg vil gjøre alt, men jeg får ikke gjort alt.

A: nei ... og så blir det sånn ... folk tenker.. altså det du sier med alder da ... at det kanskje blir sånn ekstra når du er syk og er i 20-åra liksom.

E: Ja.

E: Jeg kan jo ta et eksempel. Mormora mi er [slutten av 80-åra]. Og hun er så sprek at det nesten er *flaut*. Og jeg har store problemer med å komme ut av senga om morgenen. Sånn er det.

A: Mm. Ja ikke sant. Og det blir sånn fordi du ser ung ...

E: Ja.

A: ... og fresh ut ikke sant ... så blir det sånn at folk ikke klarer helt å kople, eller tenke.

E: Nei ... dessverre. De aller fleste tenker ikke før de prater.

A: Nei.

E: Det gjør kanskje ikke jeg heller av og til, men

A: Nei, neida ... men det der er veldig interessant egentlig. At det kan bli nesten litt sånn tilleggsbelastning da. At du føler ... og som du sier, så har du også ... sjøl kjenner du litt på det at når du er [alder] så skulle du kunne ha ... gjøre det og det og det.

E: Ja.

A: Ja, for hvordan begrenser det deg vil du si ... i hverdagen, eller i ... ja, mest ...

E: Nei altså ... jeg tenker jo, ahh kom igjen ... du er jo [alder], du burde *i hvert fall* klare å ta og vaske klær, rydde huset og vaske huset ... ja ... Det er ikke alltid at det går bra.

A: Nei.

I: Da hoper det seg opp ... da hoper det seg opp med ting ... og når du først endelig klarer å gjøre det, så blir det for mye.

A: Ja. Og da blir det mye å gjøre når du ... ja ...

I: Da bruker man opp all energien på *det*.

Underveis i samtalen spurte jeg hva hun tenkte om det å være klar for å jobbe.

E: Nei, det vet jeg ikke.

A: Nei.

E: Men det er noe du føler på kroppen antakeligvis.

A: Mm. Ja. At det er kroppen som på en måte sier ifra?

E: Ja. Jeg må hvert fall høre veldig mye på kroppen når jeg har den diagnosen så ...

A: Mm. Ja. Og hvis ikke du gjør det, så får du merke det?

E: Ja. Da får jeg svi.

Eva så for seg at hun i framtida ville jobbe, men ikke full tid. Hun hadde tenkt litt på å ta mer utdanning, men slik det var nå orket hun ikke tanken på skole. «Skole har jeg vært lei av i så mange år», sa hun.

E: Målet mitt er ... hovedmålet er 30 prosent maks ... klarer jeg 50 er jeg overlykkelig. Men 100 prosent kommer jeg aldri til å klare.

A: Det tenker du. Er det sånn som dere har snakket om ... saksbehandleren i Nav eller ...

E: Nei jeg har kun snakket med veilederen i [arbeidsmarkedsbedriften].

A: Nei. Hva ... du har snakka med veilederen?

E: Ja. Og foreldrene mine og ...

A: Ja. Og fått forståelse fra de da ...?

E: Ja. Men det tok litt tid for forståelse fra mora mi da. For hun var så overbevist om at jeg kom til å kunne jobbe 100 prosent igjen. Men jeg gjorde ikke det, vet du.

A: Nei. nei. Så hvis du ser fem år fram i tid nå ... [...] hva tenker du da liksom [...] hvis du skal tenke litt sånn høyt og fritt bare ...

E: Nei, jeg tenker vel bare at jeg er i en eller annen butikkjobb. 30 prosent stilling. Og går hjemme resten av tida.

Da vi mot slutten av samtalen snakket om hva som hadde vært mest hjelpsomt for Eva underveis i arbeidsavklaringen, trakk hun igjen fram den nye saksbehandleren i Nav.

A: Men hvis du skulle si.. hva som har vært mest hjelpsomt for deg i den situasjonen som du har vært i da ... sånn ... Hva som har vært mest ... betydd mest for at du har kommet deg videre og ...

E: Det er den nye saksbehandleren jeg har som faktisk *forstår* at jeg ikke klarer å gjøre alt ... og som gjerne heller prøver å finne andre måter for meg å gjøre ting på enn å bare dytte meg ut i jobb. For det er ikke noe morsomt!

Eva opplevde arbeidet med å være under arbeidsavklaring for det første som *arbeidet* med å leve med en kombinasjon av angst og fysiske helseproblemer som ga mye smerter og utmattelse. Hun måtte være oppmerksom på hvordan hun beveget seg, og dagligdagse gjøremål tok mye energi og tid. Tidspress skapte stress som igjen virket inn på smertene. Selv om formen varierte tok hverdagslige aktiviteter som å vaske klær, lage mat og gå på butikken ofte mange ganger så lang tid som for folk flest. For det andre handlet *arbeidet* med å balansere opplevde helseproblemer med arbeidsrettede aktiviteter for Eva først og fremst om å få en fleksibel arbeidssituasjon, med mulighet for å ta pauser underveis. I dette arbeidet inngikk kontakt med psykolog og med Nav. For Eva hadde det vært av stor betydning å få en veileder med forståelse for helsesituasjonen hennes, og som la til rette for en arbeidspraksis hun både trivdes i og kunne klare.

6.3 Syk og under arbeidsavklaring – et dobbelt arbeid

I lys av hvordan arbeidsbegrepet blir brukt i avhandlingen (Wadel, 1977, 1984) har jeg fortolket de unge sin opplevelse av situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring som *arbeid*. Selve premisset for det utvidede arbeidsbegrepet er at spørsmål om hva arbeid er må undersøkes nedenfra, som aktiviteter og gjøremål som bidrar til sosial verdiskaping på ulike samfunnsområder. For å romme sosial verdiskaping i vid forstand argumenterer Wadel for å ta i bruk arbeidsbegrepet, nettopp fordi det er et *aktivt* begrep. I tillegg til lønnsarbeid kan arbeid derfor innebære en rekke aktiviteter som tar tid og energi, og som vi *gjør for andre* så vel *som for oss selv* (Wadel, 1984).

I dette kapitlet har jeg vist hvordan informantene Kari, Nils, Berit og Eva opplevde å måtte håndtere en rekke forhold som kan betraktes som arbeid. Basert på fortolkning av hele datamaterialet har jeg kategorisert to former for arbeid som henger nøye sammen i situasjonen de unge var i. Det ene er *arbeidet med å leve med helseproblemer* og det andre er *arbeidet*

med å balansere opplevde helseproblemer med arbeidsavklaringen og hverdagslivet. I dette siste inngår arbeidsrettede aktiviteter og kontakten med Nav, leger, psykologer og andre i systemene. Arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring kan derfor ses som et *dobbeltarbeid*, der arbeidet med å være syk skal kombineres med arbeidet med å komme i arbeid.

Arbeidet med å være syk

Studien viser at på tvers av ulikheter i diagnoser, kjønn, alder, livssituasjon, tiltak, oppfølging i Nav og tid under ordningen med arbeidsavklaringspenger, opplevde de unge helseutfordringer på kroppen som påvirket skolegang, arbeidspraksis og hverdagsliv. Det å leve med helseutfordringer som angst, fysiske smerter og utmattelse var knyttet til aktiviteter som tok tid og energi, og kan ses som et arbeid.

Arbeidet med å være syk var først og fremst knyttet til dagligdagse aktiviteter som det å få kroppen i gang om morgenen, vaske klær, lage mat, gå på butikken eller delta i ulike sosiale sammenhenger. Marit som var i starten av tjuetårene, hadde kronisk utmattelse og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger de to siste årene. Hun hadde levd med disse plagene siden tidlig i tenårene, men hadde påbegynt videregående skole og sluttet etter første året. Hun bodde sammen med nær familie og planen var at hun skulle ut i arbeidspraksis. Helseplagene hun hadde var ikke lett å se utenpå, men Marit beskrev hvordan det kjentes å være utmattet.

M: Det er som ... for å forklare det på en best mulig måte ... det er som å ha en skikkelig influensa ... og så ha sprunget en maraton. Så sliten og utmatta er du hele tida. Eller som å ha kysseyske konstant. For du er dårlig og syk og trøtt hele tida, men det hjelper ikke å hvile. Du blir verre av mye fysisk aktivitet ... det skal ingen ting til. Og det styrer seg litt sjøl også ... den styrer døgnrytmen min. Jeg kan prøve så godt jeg kan, men en kveld så er jeg kjempedårlig ... så får jeg ikke sove for jeg har så mye ubehag. Så sovner jeg klokka sju om morran ikke sant, og da må jeg sove. Og den svinger sånn, og jeg har ikke noe kontroll over ... det er bare så og så mye jeg kan gjøre for å takle å ha det da ... og få gjort ting. Må sette opp en plan, ikke sant.

Bare det å komme seg opp om morgenen var krevende for Marit og tok tid.

A: Ja.. for en dag for deg.. hvordan kan en sånn vanlig dag se ut?

M: En vanlig dag for meg ... når jeg står opp det varierer.. mellom seks og ett.

A: Akkurat.

M: Ja, så mye kan det variere. Og så står jeg opp og da må jeg spise og ta medisiner og alt sånn der. Og så må jeg *sitte* og *komme* meg etter å ha våkna ... i en til to timer og sånn

A: Nei, så det er ikke bare å rushe ut av døra og ...

M: Nei, det går ikke ...er nødt å samle meg. Og når jeg skal begynne, må jeg ta det rolig. Rolige bevegelser og bruke lang tid. Helst sitte hvis jeg skal sminke meg eller sånn der der. Så alt må liksom planlegges ... sånn utrolig små detaljer ... bare det å hente seg et glass vann. Da må jeg liksom tenke ... skal jeg ha noe mer på kjøkkenet så slipper jeg å reise meg en gang til. Sånn blir det.

A: Ja, så det selve [...] det å komme seg opp, stelle seg, spise frokost...

M: Det er en kamp..

A: ... det kan ta flere timer før du er klar for å gå ut eller?

M: Ja, det tar mange timer. Jeg prøver å unngå å liksom ha det sånn at jeg står opp, og så har jeg en time på meg og så må jeg ut døra. Jeg må ha bedre tid på morgenen.

Utmattelse, fysiske smerter og sosial angst innebar behov for forutsigbarhet, og at aktiviteter ble porsjonert ut i passe doser og passe tempo. Arbeidet var derfor knyttet til *planlegging* av aktiviteter gjennom dagen og uka. Det usikre og variable i helsesituasjonen førte samtidig til revurdering og endring av planer. Helseproblemer la med andre ord noen premisser og førte til at hverdagens små og store gjøremål tok tid, måtte utsettes, avlyses og startes på nytt. Eva hadde mye smerter i muskler og ledd, men samtidig varierte formen mye. Hun kunne «... være egentlig ganske fin en dag ... litt smerter dagen etterpå ... helt utslått i to dager etter det der ... ekstremt store smerter så jeg nesten ikke klarer å bevege meg». Hun fortalte hvordan en vanlig dag kunne være, og hvor mye tid og energi aktiviteter som vasking og matlaging tok.

E: Det er jo veldig mye å sitte stille ... særlig nå som det er så glatt ute i tillegg. Jeg *prøver* jo å gjøre ting. Jeg har skrevet opp en liste som regel på hva jeg skal gjøre i løpet av dagen. Som regel klarer jeg å fylle ut over halvparten ... andre ganger går ikke det. Så da må jeg bare ta og skrive det opp på ny liste.

A: Ja.

E: Da har jeg liksom sånn listeplanlegging på hva jeg skal gjøre. Står opp tidlig og ... blir sittende der og ikke gjøre noen ting til slutt.

A: Mm. Ja.

E: Prøver å rydde kjøkkenet ... prøver å rydde stua ...

A: Mm. Og vaske litt klær og vaske sånne ting og ... ja

E: Egentlig overrasker det meg hvor mye *energi* som går med til å gjøre de tingene ... som ikke friske tenker over

A: Nei ... for akkurat det som ... det er kjempeviktig å få fram ... helt sånn konkret beskrivelse av de ... hva er det som på en måte ... kan du prøve å beskrive det ... ta for eksempel en sånn liste du har da ... med ting du skal gjøre og hvordan det ... hvordan energien går til det ...

E: Eh ... kan jo ta et eksempel sånn: Hvis noen skal, noen friske skal ta å lage mat for eksempel, så kan jo det ta ... varierende av hvor lang tid det tar.. fra 20–30 minutter ... kanskje lenger tid. Men for min del så tar det minst fem ganger så lang tid. Og det er det med absolutt alt annet og.

A: Ja. Ja for det.. hva er det som da tar lenger tid ... hvis du skal ta det eksemplet med matlaging du sa ...

E: Ja. Klesvask tar lenger tid ... jeg tar ikke og vasker det for hånd.. takk Gud!

A: Nei

E: Nei det er ryddinga ... vaskinga ... alt tar mye lenger tid.

A: Ja. Er det fordi du må ta pauser innimellom ... må bevege deg litt mer forsiktig eller?

E: Og så må jeg bevege meg mer forsiktig ... eller egentlig mer annerledes enn det alle andre gjør.

Og ... jeg tar generelt sett mye mer energi ... det skulle ikke vært lov en gang ...

A: Nei ... betyr det at du blir helt sånn utmatta og må ta pauser for eksempel hvis du skal holde på med klesvask eller vasket golva ...

E: Ja.. kan jo for eksempel prøve å se for deg for eksempel ... du er egentlig ikke bare sliten ... men du er fysisk utslitt av å gjøre ting.

A: Mm.

E: ... kanskje ikke helt normalt, men ...

A: Nei, men betyr det at hvis du vasker gulvet kan du få en følelse at da må du bare ta en pause og sette deg, legge deg ned en stund ... før du fortsetter?

E: Ja. Selv om det å vaske gulvet skal jo ikke ta mye energi ... egentlig.

A: Nei. Men det gjør det.

E: Mm.

Med sosial angst kunne en tur på butikken eller kjøpesenter kreve mye energi. Berit forklarte at den sosiale angsten for henne handlet om å ha en underliggende følelse av at noe hele tida kan gå galt. Derfor var det viktig å ha mulighet til å være mentalt forberedt på det som skulle skje. Behovet for forutsigbarhet og kontroll betyr at forskjellige sosiale situasjoner krever forskjellige ting. Dette kunne være vanskelig for folk å forstå, mente Berit.

B: Det er en ting mange folk ikke skjønner ... at forskjellige situasjoner krever forskjellige ting. Sånn som [bekjent]. For henne så er det null problem å dra på jobb og så dra ut på kvelden, for eksempel sånne ting. Jeg kunne ikke gjort det. Det krever for mye. Hvis jeg skal ut så må jeg vite det eller være klar på forhånd. Enkelte ting ... hvis jeg har en god dag eller en god uke ... hvis du har en god uke ... du føler deg jo bedre enn ... liksom ... jeg har mestra den her uka ... føler deg litt bedre ... og da klarer du kanskje nye ting litt lettere.

A: Ja.

B: Der er alltid en sånn underliggende del.

A: Ja, at du har den angsten for at det skal gå galt eller? Og hva er det du er redd for da. Hva er det som er det verste eller?

B: Hvis jeg hadde visst det ... det gir ikke alltid logisk mening. [...]

De fleste hadde kontakt med familie og i noen grad med venner selv om det ikke kunne være for mange sosiale aktiviteter på en uke, og også her måtte det planlegges.

B: Men du lærer jo etter hvert å kjenne litt sjøl hvis jeg for eksempel ... hvis jeg skal i en [familieselskap] ... jeg har en stor familie [...], så vet jeg at det kommer til å ta veldig mye av meg. Da må du liksom planlegge. Ok. Drar jeg på jobb ... [familieselskap] Det er det. Neste dag ... ingenting annet en jobb liksom.

I tillegg til de hverdagslige gjøremålene var arbeidet med å være syk knyttet til behandlinger og utredninger, og for noen innebar det å leve med belastningen av en usikker og uavklart helsesituasjon. Mange hadde medisinsk oppfølging og kontakt med behandlere som lege og psykolog, noen var i kontakt med spesialisthelsetjenesten og atter andre hadde perioder med opphold på sykehus eller andre institusjoner. Guro var i starten av tjueåra, hadde fullført videregående skole og mottatt arbeidsavklaringspenger i fire år. Etter opplevelser i oppveksten fikk hun depressive reaksjoner i årene på videregående skole og begynte i psykologbehandling. Senere fikk hun også fysiske plager, med trøtthet og lite energi. «... det var ikke noe fysisk sett egentlig galt med meg [...], det var fordi at jeg var utslitt», sa Guro, som fortsatt var til utredning for utmattelsessymptomene og i behandling hos psykolog. Hun syntes hun hadde fått hjelp med de psykiske plagene og at det gikk framover. Men det å arbeide med egen selvtillit og å stå opp for seg sjøl tok både tid og energi. «Det blir bedre ... det bare tar *sinnssykt* lang tid», sa hun. Foreløpig hadde hun derfor nok med arbeidspraksisen

i en butikk noen timer et par dager i uka. «... hvis jeg for eksempel hadde begynt å trene i tillegg til jobb ... det er ting som jeg ikke har krefter til foreløpig». Det å ha lite energi grep også inn i det sosiale livet utenom arbeidspraksisen og behandling.

G: Og jeg må prioritere om jeg skal låse meg inne og bare samle krefter ... eller om jeg skal være bittelite sosial og heller gå opp og ned på det der med hvor mye krefter jeg har. Da velger jeg heller det med å være sosial fordi jeg synes det er viktig at jeg har i alle fall *noen* dager i uka som jeg har fylt med et eller anna. Og så er jeg også veldig opptatt av ... jeg har ikke så veldig mange venner, rett og slett fordi jeg har ikke krefter til å ha så mange venner, eller pleie så mange vennskap, men de jeg har er jeg veldig opptatt av å beholde. Så jeg har liksom nok med jobben og det med vennene ... ja, og så familie.

Det å leve med helseproblemer for unge som mottar arbeidsavklaringspenger kan ses som et arbeid *for seg selv*, men også *for andre*. Arbeidet med å være syk er i denne sammenhengen uløselig knyttet til arbeidet med å bli avklart til lønnsarbeid. For de unge innebar dette et arbeid med å balansere opplevde helseproblemer med arbeidsrettede aktiviteter og hverdagsliv.

Arbeidet med å finne balansen

I tråd med målsettinger i velferdspolitikken handler arbeidsavklaring om å avklare den enkeltes muligheter til å være helt eller delvis i lønnet arbeid. For noen innebar dette å være i arbeidspraksis, for andre å fullføre videregående utdanning eller gjennomføre høyere utdanning. For alle handlet situasjonen om arbeidet med å balansere opplevde helseproblemer med arbeidsavklaringen og hverdagslivet. Dette *balansearbeidet* handler om to forhold som henger sammen i arbeidsavklaringen. Det ene er å tilpasse type og mengde arbeidsrettede aktiviteter med helseutfordringene, og dette henger sammen med å finne passe tempo og progresjon i arbeidsavklaringen. I arbeidet inngår kontakt med veiledere i Nav og med eventuelle behandlere. Det andre handler om å skulle kombinere arbeidsavklaring med resten av hverdagslivet, og jeg starter her.

Arbeidsavklaring skal kombineres med hverdagslivet

Det å finne balansen handler grunnleggende sett om at hverdagen for de unge var mer enn arbeidsavklaringen. «Det er jo også en ting det at du skal jo klare det med jobb, men du må jo klare resten og ... du må jo kunne resten av livet ditt og», som Berit sa. Noen hadde omsorgsforpliktelser, noen levde med krevende familierelasjoner og alle skulle leve et hverdagsliv med mulighet for å dyrke interesser og i alle fall noe sosial kontakt. Tom, en av informantene, var i en slik situasjon. Han var i begynnelsen av tjueåra, slet med angst og

depresjon, hadde ikke skolegang utover ungdomsskolen og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i 4–5 år. Tom beskrev hvordan tida under arbeidsavklaring med ulike arbeidsmarkedstiltak og arbeidsutprøvinger var som å være i en stor rundkjøring.

T: Jeg føler at jeg kommer liksom aldri i mål. Det er liksom ... jeg går fra et tiltak til at jeg er så sliten at jeg må til psykolog ... og så er det [...] liksom en stund der, og så går jeg ut igjen og så er det et nytt tiltak. Så går det i en sånn sirkel.

Han bodde sammen med en av foreldrene som var kronisk syk, og dette tok også tid og energi. Han var fornøyd med kontakten med Nav og glad for hjelpa han hadde fått, men slik mange informanter påpekte var det viktig å finne den rette arbeidsmengden som fungerte. «Jeg vil ut av rundkjøringa, men jeg vil ikke kjøres i grøfta for det», sa Tom. Nå var han blitt enig med psykologen sin om at han skulle prøve seg ut i arbeidspraksis fire–fem timer tre ganger i uka. Han hadde tidligere prøvd å gå i 100 prosent stilling, men klarte ikke presset.

T: Fordi at når jeg blir utsatt for mye press og stress ... når kroppen min begynner å bli sliten, så begynner hodet mitt å kverne. Så jeg prøver å få det fram nå etter hvert med Nav og [arbeidsmarkedsbedriften] at jeg kan ikke rett og slett sette meg opp at jeg skal være i 100 prosent i framtida. Jeg er nødt å finne noe som er overkommelig. Men jeg prøver alltid å si at målet mitt er ikke å bli ufør eller at jeg skal bare være to timer et sted eller ... jeg prøver å finne noe som funker for meg. For jeg skal balansere hjemmesituasjonen [med omsorgsoppgaver] ... Jeg skal balansere det med jobb, skape en framtid og så skal jeg ... alt som har med meg å gjøre ... og de tre tingene der ... hvis det blir mye ubalanse ... så krasjer det ... og da ender det opp på nytt igjen med den rundkjøringa ... til psykolog, behandling, tilbake igjen til [arbeidsmarkedsbedrift] og rundt ... så jeg håper nå på at vi finner en ordning der jeg finner en praksis plass som kan lede til en jobb som ... med en stilling som er overkommelig.

Tom satt her fokus på at det å komme i arbeid handler om helheten i situasjonen hans. I livet sitt skulle han balansere en krevende omsorgssituasjon, et potensielt arbeidsforhold, fritidsinteresser, sosialt liv og en krevende helsesituasjon. Med dette viser han hvordan en rekke aktiviteter og gjøremål som kan betegnes som arbeid for seg selv og arbeid for andre, henger sammen i arbeidet med arbeidsavklaringen.

Arbeidet med å tilpasse type og mengde arbeidsrettet aktivitet

Balansearbeidet handlet derfor også om *å tilpasse type og mengde arbeidsrettet aktivitet* til helseutfordringene, og dette hang sammen med progresjonen i arbeidsavklaringen. Flere opplevde at det var avgjørende med en arbeidspraksis der dagsformen ble tatt hensyn til, der de kunne trekke seg tilbake, ta pauser og til en viss grad styre tida selv. For mange innebar balanseringen å være i arbeidspraksis bare noen timer i uka, og selv små justeringer i arbeidsmengden kunne ha betydning for å holde balansen over tid. Spørsmålet om aktivitet

handlet dessuten ikke bare om mengde, men også om type aktivitet. Med sosial angst kunne for eksempel det å være i en forutsigbar skolesituasjon i fem timer i strekk oppleves mer overkommelig enn to timer i en uoversiktlig arbeidspraksis.

Guro som hadde fått arbeidspraksis i butikk et par timer, tre dager i uka, opplevde at både type og mengde aktivitet var overkommelig. Det var rolige omgivelser og hun kunne ta pauser når hun hadde behov for det, og dette var en viktig. Samtidig med arbeidsavklaringen skulle hun håndtere fysiske og psykiske helseutfordringer kontakt med psykolog og utredning i det somatiske helsevesenet.

A: Ja.. Så du har ... ja ... så du fortsetter stort sett sånn to dager i uka da ... sånn i det jevne da ... er det faste dager?

G: Ja. Tirsdag og torsdag. men jeg kan bytte hvis det passer meg bedre. Men jeg har bare gjort det en gang.

A: Så det er veldig fleksibel arbeidsplass for deg ...

G: Det er det.

A: At du kan ta hensyn til din situasjon på en måte?

G: Det er det. Og hvis jeg har mere krefter så kan jeg være der en time eller to lenger. Og ... så ... det er ingen krangling ... de er og veldig flink ... hvis de ser at jeg blir sliten får jeg ofte spørsmål: burde ikke du dra hjem nå?

A: Ja

G: Så de er veldig greie ... jeg har hatt kjempeflaks ... sånn sett.

A: Ja. De kjenner deg ...

G: Ja

Det var et gjennomgående trekk at det å finne den rette arbeidsmengden var viktig. Selv små justeringer kunne ha betydning for om det fungerte eller ikke, og handlet nettopp om *dobbeltarbeidet* med å være under arbeidsavklaring med helseproblemer. Mange hadde opplevd å gå flere runder med Nav for å få tilpasset en situasjon som skulle være ved. Berit var en av dem som hadde arbeidet mye med å finne balansen. I likhet med flere opplevde hun at veileder på arbeidsmarkedsbedriften, lege og psykologer var støttespillere med tanke på arbeidsmengde og tempo gjennom arbeidsavklaringen.

B: Jeg vet ikke om det er veilederne som kan systemet. De vet jo bedre hvordan det funker enn jeg gjør. De har jo mer kunnskap om det enn jeg har. Så det er jo liksom ... jeg vet ikke alltid om jeg blir pressa eller om det er sånn det skal være. Det gjør de. Og veilederen min er veldig flink med at vi møtes regelmessig, og hun har konstant kontakt med arbeidslederen min der jeg jobber.

A: Ok.

B: Og de har hele tida kontakt med hverandre. Og vi møtes regelmessig; 'hvordan går det? Trenger jeg å øke? Er det for mye? ' Hele tida.

A: Ja.

B: For de har som mål å få meg opp i så mye arbeid som mulig ... og at jeg skal være varig frisk.

A: Ja.

B: Det føles som det er forskjellen på Nav og [arbeidsmarkedsbedriften] liksom.

A: Ja ... og at de tar det litt langsommere liksom? Etter hvert ...

B: De er opptatt av å bygge solid, ikke bare høyest mulig.

A: Mm. Ja. Ja. Jo, for det der ... det er jo sånn viktig ... det poenget du tar fram ... hvis du går for fort fram, så går du tilbake, så blir du tilbake på scratch og må bygge opp igjen.

B: Mm. Ja, da er du tilbake i kjelleren igjen.

A: ... den der balansen da.

B: Veldig hårfin..

A: Den er hårfin. Og da er det noe med at de ser deg mer i hverdagen da, de her veilederne på [arbeidsmarkedsbedriften]?

B: Jeg kjenner jo dem! Det gjør ikke jeg med Nav. Jeg hadde ikke hørt om henne [ny saksbehandler] en gang. Jeg visste ikke navnet hennes før noen leita fram navnet hennes til meg.

Berit berører her to sentrale poeng som var gjennomgående hos de unge. Det ene poenget var å *ikke presse for mye*. Det berører den hårfine balansegangen som henger sammen med det variable og uforutsigbare i helseutfordringene, og om tempo og progresjon i arbeidsavklaringen. Selv hadde hun opplevd at det å justere arbeidsmengden fra bare med et par timer i uka hadde betydning. Eva understreket dette poenget. Hun var nå i en tilpasset arbeidspraksis et par dager i uka og trivdes med det, men hadde en periode opplevd presset fra Nav om å komme seg ut i jobb.

E: For på begynnelsen av det året her så var det mye press ... du må komme deg ut i jobb ... du kan ikke sitte hjemme ... du kan ikke bare være på arbeidsavklaringspenger og sånne ting ... og *jeg er jo klar over at jeg kan ikke bare sitte hjemme ... det er jeg klar over*. Men spørsmålet er jo om jeg i det hele tatt *klarer* å ha en ordentlig jobb. For helsa varierer *veldig* ... fra dag til dag.

Mange erfart at de ville klare mer enn de klarte, og at dette hadde forverret helseproblemene og forlenget arbeidsavklaringen. Det var denne balansen Kari snakket om da hun fortalte at hun hadde «... lyst til å trå forsiktig fordi at jeg vil at det skal vare ... prøve meg fram heller».

A: Men hvis du i forhold til det [...] målet om arbeid, eller hvordan du skal bli klar for arbeid da ... så er det jo noe med utdanning, og oppfølginga kanskje i forhold til helsesida som også er en bit av det.

K: Ja, det spiller jo en rolle. Og jeg må ta hensyn til det òg. For jeg kjenner hvor ivrig jeg blir og når jeg kan starte med noe [...] at jeg ikke ødelegger meg helt på det ...

A: For det er liksom sånn erfaring du har hatt at det kan bli for mye ...

K: Ja, det kan bli for mye. Det har jo på en måte ... vært i dårligere form de gangene, forrige gangene enn nå. Men likevel så har jeg lyst til å trå forsiktig fordi at jeg vil at det skal vare ... prøve meg fram heller.

A: Ja, fordi jeg tenker det der du sier med [...] diskutere i hvert fall om du skal ta det mer over langs ... handler vel kanskje også om det å ikke gape over for mye.

K: Ja.

A: Og at det tar [...] litt lenger tid på den studiespesialiseringen.

K: Ja, fordi det er noe ... jeg vil gå ut fra den og være fornøyd. Føle at jeg har jobba godt.

A: Ja.

K: Litt derfor at jeg vil ha tid på det ... ja så det blir spennende det òg.

I arbeidet med å finne passe tempo inngikk derfor arbeidet med å klare å sette grenser for seg selv når helseutfordringer skulle balanseres med arbeidsrettede aktiviteter, med aktiviteter i

hverdagslivet. Mange ønsket derfor råd og veiledning til nettopp dette. Kari beskrev hvordan kontakten med psykologen hadde vært en god støtte for henne i arbeidet med ikke å «gape over for mye»

K: Hun psykologen min, hun har jo på en måte hjulpet meg og styrt det med arbeid ... hvordan grad kan jeg gjøre hva og sånne ting. Og det har jo vært mye sånn psykisk å jobbe med. Så hun har vært flink å styre ... på en måte hjulpet meg med det. For jeg har jo hatt lyst til alt ... hoppe i alt med en gang. Men hun har vel vært den som har bremsset meg litt ned ... og det har jeg trengt for ikke å gape over for mye og gå på enda en smell.

Det andre poenget var derfor det å *kjenne og å være kjent* av dem som fulgte dem opp slik at aktiviteter og tempo var overkommelige, og bærekraftige over tid. Dette handlet om forståelse for hvordan helseproblemene preget hverdagen. Mange hadde gode erfaringer både med psykolog, lege og veiledere i Nav, og flere trakk fram veiledere på arbeidsmarkedsbedrifter som fulgte tett opp under arbeidspraksis, ofte på daglig basis. Få kontaktpunkter og hyppige skifter av veiledere i Nav gjorde likevel at noen opplevde at veilederne der ikke kjente dem. Berit fortalte om hvordan hun ble presset *for mye* i den første arbeidspraksisen hun hadde. Både lege og psykolog vurderte på dette tidspunktet at hun skulle ta det mer med ro, men hun hørte på Nav i den aktuelle situasjonen. Det resulterte i at det ble for mye press og hun måtte avslutte hele praksisen.

B: Nav var nesten litt sånn utålmodig på en måte. De andre på andre sida mente at jeg skulle si: nei, vi må ta det her så og så rolig. Jeg har aldri vært så god i grensesetting, så jeg hørte på Nav ... og så gikk jeg på en smell.

A: Ok.

B: Så måtte jeg starte på nytt.

A: Hva skjedde da liksom? Det der når du gikk på en smell, når du fulgte Nav. [...] hva var det for noe?

B: Nav vil ha deg mest mulig i aktivitet på en måte. Det ble for mye aktivitet.

Hva gjorde vi så da? Det ble ... jeg slutta [...] der jeg jobba.

Uavhengig av erfaringer med oppfølgingen i Nav opplevde de unge behov for oppfølging og råd, og der helseutfordringene ble sett og tatt på alvor i systemene de forholdt seg til. Betydningen av å være kjent handler om muligheten for å klare å stå i arbeid over tid, og kan ses som en sentral del av *arbeidet* med å balansere helseproblemer og arbeidsrettede aktiviteter.

Balansearbeidet tar tid

Som jeg har vist kan arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring ses som et *dobbeltarbeid*. Opplevde helseutfordringer skal balanseres med aktiviteter under

arbeidsavklaring, hverdagslivets aktiviteter og tempo i arbeidsavklaringen. Analyser og forskningsbasert kunnskap understøtter at helseproblemer tar tid og krefter og virker inn på tida det tar gjennom arbeidsavklaringen. Nav sine analyser av ordningen med arbeidsavklaringspenger peker på at det usikre og uforutsigbare i *helsesituasjonen* gjør at arbeidsavklaring tar lang tid, og at det noen ganger virker som en umulig oppgave å bli avklart fordi det er «vanskelig å forutse hvordan en sykdom vil utvikle seg og påvirke arbeidsevnen i framtida» (Bragstad, 2017, s. 64). Det vises til at det ved enkelte tilstander, som for eksempel kronisk utmattelse er lite behandling tilgjengelig, samtidig som det er håp om at tilstanden bedrer seg. Kvalitative studier basert på erfaringer fra unge som mottar arbeidsavklaringspenger peker i samme retning, der det variable og usikre i helsesituasjonen gjør at det tar tid gjennom arbeidsavklaringen (Wik & Tøssebro, 2013; Wik, 2019; Åsheim, 2018). Opplevde helseproblemer gjør at arbeidsavklaringen tar tid, og det kan derfor være gode grunner til at det i perioder *ikke* bør være så mye aktivitet. Samtidig som det på den ene siden handler om å få bruke tid på å bli så frisk som mulig og finne ut av ting, kan på den andre siden mangelfull oppfølging og lite hensiktsmessige tiltak forlenge arbeidsavklaringen (Wik, 2019).

For de unge handlet *balansearbeidet* nettopp om å ha framdrift i arbeidsavklaringen, samtidig som det tas hensyn til opplevde helseproblemer. Dette var en vanskelig balansegang som de hadde behov for hjelp til, og som berører oppfølgingen i velferdsforvaltningen. Behovet for å være kjent av dem som følger dem opp peker mot behovet for at helheten i situasjonen deres både blir sett, forstått og tatt hensyn til. For de unge handlet dette mye om opplevde helseproblemer og konsekvenser av disse. Det betyr samtidig at unge sine erfaringer er sentrale premisser i balansearbeidet, og inngår som en viktig del av avklaringsarbeidet. At arbeidet med å leve med helseproblemer er del av arbeidet med å komme i arbeid understøttes av forskning som hvordan opplevde helseproblemer har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidslivet (Heggebø & Elstad, 2017; Heggebø et al., 2019, van der Wel et al., 2006, Løyland, 2016). For det andre understøttes det av forskning med fokus på iverksetting av en strammere arbeidslinje i velferdspolitikken. Manglende fokus på behovene og helheten i situasjonen til mennesker som står langt fra arbeidsmarkedet, viser seg å føre til at de skyves ytterligere lenger unna (Ceolta - Smith, Salway & Tod, 2015; Dwyer, Scullion, Jones, McNeill & Stewart, 2019; Wright & Patrick, 2019; van Berkel et al. 2017).

I tillegg til arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring opplevde de unge å være i skvis mellom et ønske om å arbeide og samtidig ikke klare det, og dette er utgangspunkt for analyse i neste kapittel. Målet for de unge var å komme ut i arbeidslivet. De visste ofte bare ikke hvor lang tid det ville ta, eller hvor mye de ville klare å arbeide i framtida.

KAPITTEL 7: Å VÆRE KLAR, MEN IKKE KLARE

7.0 Introduksjon

Hvordan opplevde de unge situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring? I kapittel 6 fortolket jeg den opplevde situasjonen som *arbeid*, og betraktet dette som to former for arbeid som hang nøye sammen i arbeidsavklaringen. Det ene var *arbeidet med å være syk*, der fysiske smerter, angst og utmattelse gjorde at hverdagslige aktiviteter tok tid og krefter. Det andre var *arbeidet med å balansere helseutfordringene med arbeidsavklaring og hverdagsliv*. I dette balansearbeidet inngikk å finne type og mengde arbeidsrettede aktiviteter som var forenlig med helseutfordringene, å kombinere slike aktiviteter med hverdagslivet og å tilpasse tempo og progresjon i arbeidsavklaringen. De unge hadde erfart at for mye aktivitet kunne forverre helseplagene og forlenge tida under arbeidsavklaring. Mange opplevde likevel å presse seg for langt noen ganger, fordi de gjerne ville klare. I dette kapitlet utforsker jeg den opplevde skvisen mellom å ville arbeide, men likevel ikke klare det.

Under intervjuene oppdaget jeg at informantene snakket om det å være klar eller ikke klar for arbeid. Dette var ikke overraskende i en velferdspolitisk kontekst, der det primære målet er at flest mulig skal delta i lønnet arbeid. Som redegjort for i kapittel 3 var innføringen av arbeidsavklaringspenger et sentralt virkemiddel i Nav-reformen som skulle bidra til at flere raskere kom i arbeid, også mennesker med store helseproblemer (Andreassen & Aars, 2015). Det som vekket interesse og nysgjerrighet var derfor ikke *at* spørsmålet om å være eller ikke være klar for arbeid var underliggende tema i intervjuene, men *hvordan* det ble tematisert.

Som refleksiv fortolkningsprosess handler det analytiske arbeidet i avhandlingen om å gå bak det åpenbare og utforske flere lag i det empiriske materialet (Alvesson & Sköldberg, 2017). For et analytisk formål ser jeg det `å være klar for arbeid` som kulturell kategori i arbeidsavklaringen. Slike kategorier er gjerne kjennetegnet av at de er selvfølgelige i sammenhengene de inngår i, på den måten at de gjerne former det som tematiseres snarere enn selv å framstå som et tema (Gullestad, 1989). Samtidig rommer slike kategorier det mangetydige, flertydige og motsetningsfylte i kulturell mening som kan komme fram når de undersøkes nedenfra, slik jeg viser i 7.1.

I 7.2 viser jeg hvordan de unge hadde forventninger, planer og ønsker om å komme i arbeid, og i 7.3 og 7.4 analyserer jeg opplevelsen av å være i skvis mellom å ønske det, men likevel ikke klare det. Aller først viser jeg hvordan samtaler med informantene satt meg på sporet av det 'å være klar for arbeid' som meningsbærende og tvetydig kategori i arbeidsavklaringen.

7.1 Å være klar for arbeid

Da jeg ble oppmerksom på hvordan spørsmålet om å være klar eller ikke klar for arbeid gikk igjen i samtale oppfattet jeg det *intuitivt* som viktig i sammenhengen (Gullestad, 1989, s 126). Første gang jeg festet meg ved det var i en av de aller første samtale, der Vera snakket om å ikke være klar for å jobbe. Den konkrete sammenhengen var erfaringer hun hadde med såkalt jobbmatching.¹⁸

V: ... sånn som jeg har opplevd Nav så er det veldig mye ... litt rotete kanskje.
Jeg opplever det som rotete at man skal drive og søke etter jobbmatcher til folk som ikke er klar for å jobbe ... det ... skal man bruke tida si på sånn for eksempel ... Det er kanskje ikke rot, mer sånn unødvendigheter.

Vera var i slutten av tjueåra, hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i to år og var i gang med høyere utdanning som arbeidsrettet aktivitet i arbeidsavklaringen. Hun hadde slitt med angstproblemer over lang tid, og i tillegg til skolegangen var hun i behandling hos psykolog. Vera hadde håp om å komme i arbeid og få brukt utdanningen etter hvert. Da hun fortalte om erfaringer med å være under arbeidsavklaring, trakk hun fram hvordan ordningen med jobbmatch hadde stresset henne. Heldigvis ble den pålagte jobbmatchingen gjennomført på ulike måter, og Vera var glad for at hennes faste veileder i Nav hadde vært fleksibel. Hun opplevde at veilederen lot hensynet til hennes behov for å bruke tid på å bli klar for arbeidslivet, være overordnet systemets krav om jobbmatching hver måned. Det ga henne en følelse av kontroll over egen situasjon, noe som var viktig for henne.

Etter samtalen med Vera begynte jeg å legge merke til hvordan det med å være klar eller ikke klar for arbeid kom fram på ulike måter, og noen ganger spurte jeg om hva som skulle til for å føle seg klar for å jobbe. Eva svarte først at det visste hun ikke, men fortsatte «Men det er noe du føler på kroppen antakeligvis». Med en revmatisk lidelse måtte hun lytte til kroppen sin, hvis ikke fikk hun svi, som hun sa. Dette bekreftet forståelsen av at helseplagene opplevdes

¹⁸ Jobbmatching var et styringsverktøy der veileder i Nav månedlig skulle kople opplysninger om bruker med muligheter i arbeidsmarkedet.

som konkrete begrensninger som hindret de unge i å arbeide som de ønsket. Svaret jeg fikk da jeg snakket med Trine ga flere aha-opplevelser og bidro til at jeg oppdaget det *mangetydige* og *tvetydige* i det 'å være klar for arbeid'. Trine var helt i starten av tjueåra, hadde hatt psykiske helseproblemer fra tenårene og var enda under utredning for disse. Hun hadde avbrutt videregående skolegang og hadde vært innom ulike arbeidsmarkeds kurs. Hun og samboeren ventet nå barn, og sammen med helseutfordringene ble arbeidsutprøving ekstra krevende og ville ta tid. Jeg spurte henne om det med å være klar for å jobbe.

A: Når er det du føler deg klar for å jobbe? Hva er det som skal til for at du skal føle deg klar for å jobbe da? Jeg vet ikke, hva vil du si hvis du skulle si noe om det. Når vil du tenke at du ...

T: Altså.. jeg føler meg jo sånn sett klar til å jobbe ... men jeg mangler ressursene til det ...

A: Ja, nettopp!

T: Altså, jeg har ikke det som skal til nå. Men når jeg får det ... det er et helt annet spørsmål.

Trine rokket her ved det tatt-for-gitte premisset for spørsmålet mitt, nemlig at det å være klar for arbeid dreide seg om å klare å være i arbeidslivet, og motsatt at så lenge du ikke klarer er du heller ikke klar for det. Samtalen med henne forstyrret denne entydige forståelsen. For Trine handlet det om at hun gjerne ønsket å arbeide, men at hun manglet ressursene som trengtes for å gjennomføre det nå. Dette understreket at det å være klar ikke er noe statisk, men også handler om tilgang på ressurser. Samtalen forløp videre slik:

A: Som ikke er så lett å svare på i dag, ikke sant, og som [...] Men du skal kanskje prøve litt da, ikke sant. I en situasjon der du har litt kontroll over ting og får de nødvendige, altså ikke har for høye forventninger, ikke for mye stress, altså nødvendige pauser innimellom. Ja ... Men du føler deg klar til å jobbe i den forstand at du har lyst til å jobbe ...

T: Ja. Det er sikkert mange som går og ... 'jeg har egentlig ikke lyst til å jobbe' ... 'jeg er ikke klar for det ... altså i den forstand. Det er jo et spørsmål som du stiller, et sånt spørsmål.

Under selve samtalen fortolket jeg det Trine sa om at hun føler seg «sånn sett klar til å jobbe» som at hun hadde lyst til å jobbe. Dermed introduserte jeg det 'å ikke ha lyst til å jobbe' som en mulig fortolkning av det å ikke være klar for arbeid. Trine sitt svar «Det er sikkert mange som går ... 'jeg har egentlig ikke lyst til å jobbe' ... 'jeg er ikke klar for det' ... altså i den forstand» knyttet spørsmålet om å ha lyst eller ikke lyst til diskurser om manglende vilje til arbeid. Denne fortolkningen ble forsterket da hun sa «... Det er jo et spørsmål du stiller ... et sånt spørsmål.» Det å være klar for arbeid rommer med andre ord ikke bare *tvetydigheten* i det å ønske å arbeide, men ikke klare. Det rommer også *motstridende* betydninger i det å ikke være klar for arbeid, som mangel på muligheter og ressurser og som manglende vilje.

7.2 Ønsket om å komme i arbeid

Til tross for betydelige helseplager hadde de unge planer, drømmer og mål om utdanning og arbeid. Det kunne bare ta lenger tid enn det som var forventet og de unge selv ønsket, slik de fire informantene Berit, Kari, Eva og Nils formidlet det (Kapittel 6). De hadde alle vært flere år under arbeidsavklaring, og det var Berit som beskrev situasjonen som at «vi har viljen til arbeid, men ikke alltid mulighetene». Dette var noe mange ikke skjønnte, mente hun. På grunn av sosial angst trengte Berit mer enn normalt tid på å få nødvendig studiekompetanse og måtte nøye avpasse arbeidsmengden i arbeidspraksisen hun var i. Samtidig var hun utålmodig etter å komme videre, og drømte om å studere i utlandet i framtida. Også Kari syntes arbeidsavklaringsprosessen hadde tatt mye lenger tid enn hun hadde kunnet forestille seg. Etter et inspirerende arbeidsmarkedskurs hadde hun vært veldig klar for å gå ut og søke jobb, men ble stoppet av et nytt sykdomsutbrudd. «At jeg var så klar og så godt i gang og at det ikke skjedde, ja, jeg var ordentlig skuffa», sa Kari. Etter mange skjær i sjøen var hun nå fornøyd med planene hun hadde. Hun skulle fullføre videregående utdanning sakte, men sikkert, og tilpasset helsetilstanden hennes. «Og selv om jeg ikke er i jobb i dag, så vet jeg hva som så skal til for at jeg skal dit. [...] Det er deilig å ha noe å se fram til og jobbe mot da», sa hun. For Eva hang psykiske og fysiske plager sammen og hindret henne i å gjøre det hun gjerne ville gjøre. Håpet var at hun i framtida kunne arbeide opp mot halv stilling, på en godt tilrettelagt arbeidsplass med muligheter for å gå i eget tempo og ta nødvendige pauser underveis. Nils så heller ikke for seg fulltidsjobb, men ønsket å arbeide selv om han ikke visste hvor mye han ville klare. «Man er jo for ung til å sette livet helt på pause på en måte» sa han. En helsetilstand med mye fysiske smerter gjorde det vanskelig for Nils å gjennomføre videregående utdanning, samtidig så han utdanning som veien å gå for å få en jobb han kunne leve med i framtida. «... de fleste yrker uten utdannelse krever mye av kroppen. Sånn er det bare», sa Nils. Etter fire år på arbeidsavklaring håpet han nå at uføretrygd ble en mulig vei til å ta videregående og høyere utdanning, i sitt eget tempo, med sikte på å få et arbeid.

Tida det ville ta å nå målet hang sammen med helseutfordringene og hvordan disse ble tatt på alvor i systemene de forholdt seg til. Helseplager var også grunn til at flere ikke så for seg å jobbe hundre prosent i framtida, men alle ønsket å arbeide noe «... jeg drømmer om å komme meg ut i jobb. Det er drømmen. At jeg kan jobbe», sa Trine som håpet hun i alle fall kunne få en deltidsstilling, kanskje femti prosent. Hun ville gjerne arbeide med barn, men det viktigste var likevel å arbeide.

T: Men det er jo ... det kan være jeg må finne noe annet som jeg kan ... for det er ikke sikkert fysisk eller psykisk at det er rett å jobbe med unger selv om det er det jeg helst vil.

A: Nei, det kan du si.

T: Hvis det er større mulighet for å jobbe med noe annet, så vil jeg jo heller jobbe med noe enn å ikke jobbe.

A: Ja, nettopp. Så det der som de gjør nå er kanskje å prøve ut noe helt annet igjen, i den her perioden.

T: Mm. Litt for å prøve ut hva man klarer og litt for å finne ut hva slags arbeid det kan være. Og så er det jo også for at jeg skal ha noe å gjøre, og ikke bare gå hjemme.

For noen var målet om arbeid både usikkert og langt fram. Per var i slutten av tjuåra og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger i 4–5 år. En lang sykdomshistorie med kombinasjon av psykiske og fysiske helseplager gjorde at han trodde det ville ta en god stund før han var i stand til å arbeide. Han hadde hatt et tøft liv helt fra barndomsåra, årsakene til helseproblemene var mange og han hadde over mange år hatt oppfølging innenfor psykisk helsevern. Enda måtte han jobbe mye med seg selv, og det var både krevende og tok tid. I samråd med spesialisthelsetjenesten var han nå i prosess med å søke uføretrygd.

P: ... jeg har enda ikke den dag i dag krefter til å komme meg i verken arbeidsutprøving eller noe [...] tiltak uansett hvor lav prosent det er. Men det er på grunn av min helse.

I et lengre tidsperspektiv, utover arbeidsavklaringsperioden, så Per for seg at han skulle omskolere seg og komme i arbeid. Men *hvor lang tid* det ville ta visste han ikke i dag. Vera var også blant dem som var usikker på framtidig helse og arbeidsmuligheter. Hun ville gjerne jobbe, var i gang med en bachelorgrad og hadde et godt samarbeid med veilederen sin i Nav. De hadde snakket om ulike muligheter framover, der videre utdanning var en av disse.

V: [...] Jeg vil jo gjerne jobbe ... jeg vil jo gjerne fungere som vanlige folk, men jeg vil jo ikke gjøre det hvis jeg er syk, eller når jeg er syk. Og så har du jo også det der, uføretrygd er jo også en mulighet. Det er jo det. Men jeg vil jo helst ikke bli det. Det er derfor jeg maser på legen, snakker med psykologen om arbeid og jobber med meg sjøl. Ja, så det er jo flere veier jeg kan gå.

Vera formulerte ganske presist hvordan ønsket om å arbeide lever side om side med begrensningene som helseutfordringene gir, og med tilgjengelige muligheter for å kombinere slike begrensninger med å være i arbeidslivet.

I takt med lønnsarbeid som norm

Oppsummert var ønsket om å komme i arbeid sterkt til stede hos de unge, selv der helseplagene var store og utsiktene til arbeid langsiktige. Det kan ses i lys av de normative sidene ved å være i lønnet arbeid, noe som blant annet kom fram i Vera sin formulering om å

fungere som «vanlige folk». Det å forsørge seg gjennom eget lønnsarbeid er en sterk norm i samfunnet, og kommer blant annet til uttrykk som arbeidslinja i velferdspolitikken. Den politiske visjonen om at flest mulig skal være i inntektsgivende arbeid og færrest mulig på trygd, har alltid ligget som premiss i den moderne velferdsstaten (Stjernø & Øverby, 2012). Arbeidslinja er likevel ikke statisk, men iverksettes under skiftende politiske og institusjonelle kontekster slik jeg har redegjort for i kapittel 3.

Fra 1990-tallet har vi hatt en arbeidslinje med vekt på plikten til arbeid, og der virkemidler og velferdsordninger skal «utformes, dimensjoneres og tilrettelegges slik at de støtter opp under målet om arbeid for alle» (Sosial- og helsedepartementet, 1996). I dag er det et erklært politisk mål å få flere raskere avklart og ut i arbeid og aktivitet, også de med betydelige helseproblemer (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016; Arbeids- og sosialdepartementet, 2017). Til grunn for dagens arbeidslinje med økende vekt på plikter og sanksjoner, ligger forestillingen om at en sjenerøs velferdsstat svekker arbeidsmotivasjonen og dermed velferdsstatens bærekraft (Halvorsen, 2011). En rekke forskningsbidrag om arbeidsmotivasjon i sjenerøse velferdsstater svekker imidlertid en slik antakelse og understøtter funnet om at de unge ønsket å arbeide.¹⁹

I en norsk kontekst fant Halvorsen (2011)²⁰ at arbeidsmotivasjonen over tid var høy og stabil, også for unge. At arbeidsmotivasjon ikke undergraves av sjenerøse velferdsstater, er også resultatet i flere komparative studier. Basert på data fra en rekke europeiske land fant Esser (2012) at både arbeidsmotivasjon, pliktfølelse og preferanse for sen pensjonering var *sterkere* i velferdsstater med sjenerøse kompensasjonsnivåer. Selv om det ikke er grunnlag for å si at høye kompensasjonsnivåer styrker arbeidsmotivasjonen, er det likevel grunn til å konkludere med at slike nivåer er forenlig med sterk arbeidsmotivasjon (Esser 2012, s. 59). Motivasjonen var stabil over tid, og et flertall i alle land, uavhengig av velferdsstatsregime, satte pris på arbeidet av andre grunner enn de rent økonomiske. Ved å sammenstille forskning om arbeid, trygd og holdninger i europeisk kontekst har van der Wel (2012) undersøkt spørsmål om arbeidsnormen i befolkningen svekkes over tid, om det har utviklet seg en generasjonskløft i tilbøyeligheten til å arbeide og om folk er mindre tilbøyelige til å arbeide i sjenerøse velferdsstater (van der Wel, 2012, s. 62). Svaret er også her at den sjenerøse velferdsstaten ikke har gjort oss velferdsavhengige eller senket produktiviteten, og det viste seg at folk med

¹⁹ Dette gjør også flere undersøkelser i aktiveringsfeltet slik jeg viser til i kapittel 2.

²⁰ Undersøkelsen bygger på en surveyundersøkelse på tre ulike tidspunkt: 1989, 1997, 2005.

lav utdanning og med helseproblemer er oftere i jobb i sjenerøse velferdsstater. En annen komparativ studie av trygd og sysselsetting i europeiske land peker på det samme. I de nordiske landene er relativt flere ungdommer med dårlig helse i arbeid eller utdanning sammenliknet med andre OECD-land, «stikk i strid med det som er vanlig å hevde» (Barth, Moene & Pedersen, 2015, s. 167).

En studie som ser spesielt på utviklingen i arbeidsmotivasjon fra ung til voksen viser samme tendens (Hyggen & Hammer, 2012). Basert på data for en periode på 25 år fant forskerne at arbeidsmotivasjonen var høy og relativt stabil, og minst like høy blant personer som ikke har fullført videregående skole som blant dem som fullfører skolen. Samtidig fant de at arbeidsmotivasjonen *varierer* over livsløpet, men det gjelder for begge gruppene de undersøkte. Selv om arbeidsmotivasjonen var høy og relativt stabil i begge grupper, kan ikke motivasjonen ses som en konstant egenskap ved individet, men noe som påvirkes av situasjonen folk er i, det være seg familiesituasjon og muligheter i arbeidslivet (Hyggen & Hammer, 2012, s. 142).

Denne studien viser hvordan helseutfordringer påvirket mulighetene for å komme i arbeid, selv om de ønsket. Arbeidet med å leve med helseutfordringer så samtidig ut til å sette de unge i en særlig skvis.

7.3 Opplevelsen av å være i skvis

De unge ønsket å klare mer enn de klarte, og dette kom fram på forskjellige vis. Et gjennomgående trekk var utfordringen med å ikke strekke seg for langt, gape over for mye, eller gå for fort fram i arbeidsavklaringen. Denne utfordringen så i første rekke ut til å handle om ambivalensen med å være ung og syk, men også om situasjonen med å være utenfor arbeidslivet og motta stønad fra det offentlige.

«Jeg er ung ja, men jeg er ikke frisk»

Ønsket, lysten og viljen til å klare mer enn de klarte kom fram på ulike måter hos informantene. I likhet med flere syntes Eva det var deprimerende å ikke kunne gjøre det alle andre kunne. «Jeg vil gjøre alt, men jeg får ikke gjort alt», sa hun.

E: De psykiske diagnosene blir jo forsterka med det fysiske. Så at det så klart ... det er jo deprimerende å ikke kunne gjøre det som alle andre gjør.

A: Ja. Mm.

E: ... du er jo [alder] ... du er jo så ung, og du er jo så frisk. Jeg er ung ja, men jeg er ikke frisk.

A: Ja ... har du møtt det?

E: Ja, jeg har møtt det ...

A: Har du møtt den holdningen liksom?

E: Ja.

A: Ja si litt om det, for det er jo ...

I: Jeg blir så irritert når folk sier det. Jeg tipper det er for å oppmuntre.

A: Ja ...

E: ... men det er en av de dummeste og dårligste oppmuntringene jeg har hørt noen gang. Jeg vil gjøre alt, men jeg får ikke gjort alt.

A: nei.. og så blir det sånn ... folk tenker.. altså det du sier med alder da, at det kanskje blir sånn ekstra når du er syk og er i 20-åra liksom ...

E: Ja. Jeg kan jo ta et eksempel. Mormora mi er [slutten av 80-åra]. Og hun er så sprek at det nesten er *flaut*. Og jeg har store problemer med å komme ut av senga om morgenen. Sånn er det.

A: Mm. Ja ikke sant. Og det blir sånn fordi du ser ung og fresh ut ikke sant ... så blir det sånn at folk ikke klarer helt å kople, eller tenke.

E: Nei dessverre. De aller fleste tenker ikke før de prater.

A: Nei.

E: Det gjør kanskje ikke jeg heller av og til ... men

A: Nei, neida ... men det der er veldig interessant egentlig. At det kan bli nesten litt sånn tilleggsbelastning da. At du føler ... og som du sier, så har du også ... sjøl kjenner du litt på det at når du er [alder] så skulle du kunne ha ... gjøre det og det og det.

E: Ja.

Eva viser hvordan forventningene til det å være ung og frisk i tillegg bidrar til at hun presser seg litt ekstra.

A: Ja, for hvordan begrenser det deg vil du si i hverdagen, eller i ... ja, mest ...

E: Nei altså jeg tenker jo, ahh kom igjen ... du er jo [alder], du burde *i hvert fall* klare å ta og vaske klær, rydde huset og vaske huset ... ja ... Det er ikke alltid at det går bra.

A: Nei.

I: Da hoper det seg opp ... da hoper det seg opp med ting ... og når du først endelig klarer å gjøre det, så blir det for mye.

A: Ja. Og da blir det mye å gjøre når du ... ja ...

I: Da bruker man opp all energien på *det*.

På liknende måte fortalte Nils at han hadde presset seg for langt for å gjennomføre videregående skole. Han hadde savnet råd og veiledning, men mente likevel at presset først og fremst kom fra ham selv. Han *ville ikke* være så syk som han var.

N: ... jeg er jo flink å skjule vet jeg, for Nav og alle, at jeg skal klare. Og jeg er ikke så ivrig å si hvor syk jeg er da. Kanskje kommer jeg ikke inn på skole, skjønner du? Og så er det jo at man for seg sjøl vil føle seg bedre enn man er. Du vil ikke være så syk som du er.

Eva og Nils viser her hvordan arbeidet med å være ung og syk var i utakt med forventninger til hva de burde og gjerne ville klare som ung, og dette så ut til å bli forsterket av at helseproblemene ofte var usynlige. Mange av de unge hadde lidelser som medførte smerter i ledd og muskler, angst og utmattelse. For noen førte det til at det kunne ta timer bare å

komme seg opp og ut om morgenen, og det å vaske klær, handle eller være sosial måtte planlegges nøye. Men dette var ikke nødvendigvis synlig for andre. Nils levde med kroniske smerter som medførte slitenhet og konsentrasjonsvansker. Men dette var ikke noe folk umiddelbart så, heller ikke de nærmeste. «Så det er veldig vanskelig for folk å forstå det, for de ser ikke det», sa han. Guro viste på sin side til at det kunne være vanskelig for folk å forstå hvor inngripende helseutfordringene var i livet hennes når hun samtidig hadde klart å gjennomføre videregående skole, tross utmattelse og psykiske helseplager.

G: Og det og ... de tingene som har vært litt problematisk da har vært å få folk til å skjønne nøyaktig hvor utslitt jeg egentlig er fordi som sagt ... jeg kom meg jo gjennom videregående med [middels snitt] ... med heavy duty depresjon. Og det er fordi jeg har prioritert ting som gjorde at jeg klarte å komme meg gjennom det.

Cecilie utdypet poenget med at det er vanskelig for folk «å tro på noe hvis du ikke ser det», og hvordan dette i særlig grad kunne ramme unge. Hun var i begynnelsen av tjueåra, var i gang med en bachelorgrad og hadde hatt arbeidsavklaringspenger i to–tre år på grunn av alvorlige og kroniske luftveisplager.

C: For det første at du kanskje ikke finner ordene for å forklare det til folk. For det andre at hvis du er syk eller dårlig, så blir du bare hjemme ... du orker ikke å være annerledes enn de andre ... du bare dropper å komme. Og så er det nok også det at når du er ung ... ingen ser på deg at du har [luftveisplager], at du er tett med mindre du er veldig tett. Så da er det veldig vanskelig dersom det ikke er samsvar med det du ser, da forstår du ikke – da trur du bare det er tull. Oppspinn. Og så er det sånn at når du er ung, så skal du være frisk – ung og frisk. Det sier jo alle – du er så ung og frisk! Når du er ung, så er du frisk, sånn er det ...

A: Ja, tenker du at det er noe som ligger i en sånn ...

C: Jo, har du ikke hørt det, du er ung og frisk ...

A: Joda, tenker bare det er bare sånn ... hvordan tenker du på det?

C: Jeg tenker, det er det folk tror. Så lenge du er ung, så er du frisk. Med mindre du ser noe annet. Hvis du ikke ser det så. Det er vanskelig å tro på noe hvis ikke du ser det.

A: Og den kontrasten blir større med en ung person enn med en eldre?

C: Ja, jeg tror det. Hvis du er eldre, så blir du tatt mer på alvor. Folk tror mer på en eldre person. Mer respekt for dem kanskje, eller jeg vet ikke.

A: Ja, også det du sier med det der at du ser ung og frisk ut, at det kanskje også er en viktig del av det som kan gjøre det mer utfordrende da, forventninger.

C: Ja, tror det. Det er nok mye forventninger blandet i det. Og holdninger til hvordan ting er.

Opplevelsen av at det å leve med helseutfordringene ikke alltid ble sett og forstått understøttes av forskningsbasert kunnskap som viser at kroniske helseplager som utmattelse, smerter og psykiske problemer nettopp kjennetegnes av at de ofte er usynlige ved første øyekast (Anvik & Gustavsen, 2012; Fjellså, Stokken & Tjora, 2019; Rødevand, 2017; Wathne, 2019). Mange av dem som deltar på tiltak fra Nav har kroniske helseplager som ikke alltid er klart definert ut fra medisinske standarder, men som likevel gir betydelige plager og gjør framtidssiktene

usikre (Fjellså et al., 2019, s. 147). Anvik & Gustavsen (2012) viser til at mange av de unge i deres studie trakk fram forskjellen på å være fysisk og psykisk syk og kunne komme med uttalelser som «Du må forklare hvorfor du er der du er. Fysiske handicap forklarer seg selv, ingen ser hvor syk man er når det er psykisk» (Anvik & Gustavsen, 2012, s. 64). Kronisk utmattelse /ME kjennetegnes av en alvorlig og langvarig tilstand av fysisk og psykisk utmattelse som i liten grad lindres av hvile og som forverres av mentale og fysiske anstrengelser (Rødevand, 2017). Smerter, svimmelhet og søvnvansker er blant symptomene. Rødevand viser til hvordan unge som lever med kronisk utmattelse ofte føler seg mistrodd av omgivelsene, opplever at lærere og jevnaldrende ikke anerkjenner sykdommen, og noen blir mistenkt for å skulke og å late som de er syke. Mange synes også det er vanskelig å forklare sykdommen fordi den er vanskelig å forstå, og ikke er knyttet til «objektive og synlige ‘spor’ i kroppen» (Rødevand, 2017, s. 15).

I tillegg til at helseutfordringene og konsekvensene av disse ofte var vanskelig å se, og dermed vanskelig å forstå for andre, kom opplevelsen av å bli hengende etter jevnaldrende.

«Så jeg er på en måte blitt *stuck*»

Selv om lav inntekt kunne være en grunn til at det sosiale livet ble begrenset, viser denne studien i første rekke hvordan unge opplevde helseproblemer som begrensende. Guro hadde psykiske og fysiske helseutfordringer og var en av dem som beskrev hvordan det å ha lite energi grep inn i det sosiale livet utenom jobb, skole og behandling.

G: Du vet den følelsen du har når du har vært på jobb en dag og du har virkelig slitt deg ut, og du endelig kommer hjem og setter deg ned i sofaen og endelig kjenner på hvor sliten du er ... det er der jeg er konstant. Men det ... nå er det forskjellige grader av hvor sliten jeg er. Og jeg må prioritere om jeg skal låse meg inne og bare samle krefter ... eller om jeg skal være bittelite sosial og heller gå opp og ned på det der med hvor mye krefter jeg har. Da velger jeg heller det med å være sosial fordi jeg synes det er viktig at jeg har i alle fall *noen* dager i uka som jeg har fylt med et eller anna. Og så er jeg også veldig opptatt av ... jeg har ikke så veldig mange venner, rett og slett fordi jeg har ikke krefter til å ha så mange venner, eller pleie så mange vennskap, men de jeg har er jeg veldig opptatt av å beholde. Så jeg har liksom nok med jobben og det med vennene ... ja, og så familie.

Den begrensede energien innebar at hun måtte planlegge og porsjonere ut aktiviteter og sosiale treff. De dagene hun var på jobb trengte hun en dag eller to dager for å hente seg inn. Hun unngikk helst å planlegge sosiale ting utenom jobben, men noen aktiviteter ble det.

G: Selvfølgelig jeg går på kino eller sånne ting innimellom, men jeg prøver å begrense så jeg bare har tre sånne ting i løpet av ei uke, medregnet jobb, så jeg bare har tre dager hvor jeg er opptatt på. Fordi jeg

trenger de andre dagene til rett og slett soving og [...] slappe av og gjøre minst mulig. Ja, bare det med å komme meg opp ...

Guro beskrev hvordan helseutfordringer og tilpasningene hun måtte gjøre begrenset henne og knyttet dette til opplevelsen av å henge etter jevnaldrende.

G: Det er og litt vanskelig med tanke på alderen min. De fleste på min alder studerer jo. Alle vennene mine studerer eller har jobb, eller har dratt på interrailreiser og sånne ting. Så jeg er på en måte blitt *stuck*. Jeg er ikke kommet meg noen vei siden jeg var 18–19. Og det er ...

A: ... siden videregående?

G: Ja, det er jo litt kjipt for meg da, for å si det på den måten. Men jeg kan jo ikke ... jeg kan ikke late som jeg er normal for å si det sånn. Jeg må bare ta det ett steg av gangen, hvis ikke kommer jeg ingen vei.

Berit snakket om hvordan det å leve med helseproblemer hadde tatt ungdomstida hennes, en tid hun skulle brukt på andre ting. Hun var ivrig, ja utålmodig, etter å komme i gang med utdanning, arbeid og et selvstendig voksenliv.

B: [...] ... jeg er veldig utålmodig med det her å bli ferdig med ting ... jeg vil jo komme i gang! Jeg har jo kasta bort hele ungdomstida mi så å si. Jeg ligger langt på etterskudd i forhold til folk på min alder. Og målet ... det eneste målet jeg har, det er mer sånn delmål, det er en dag ... kunne flytte til [utlandet] og studere noe.

Opplevelsene av å bli hengende etter jevnaldrende og miste ungdomstida, understøttes av tidligere studier med utgangspunkt i erfaringene til unge som mottar arbeidsavklaringspenger og unge som sliter med psykiske helseplager og vanskelige livssituasjoner (Wik & Tøssebro, 2013; Wik, 2019, Åsheim, 2018). En oversiktsartikkel som spesifikt tar for seg kronisk utmattelsessyndrom ME og hvordan det er for unge å leve med sykdommen, viser det samme (Rødevand, 2017). Unge ga uttrykk for en følelse av å leve på siden av livet, der sykdommen hindret dem i å ta del i vanlige aktiviteter i dagliglivet. «De opplever at deres eget liv har stanset opp, mens livet til jevnaldrende fortsetter» (Rødevand, 2017, s. 17). Selv om ikke alle mine informanter var diagnostisert med kronisk utmattelse, var helseutfordringene for mange kjennetegnet av smerter, trøtthet og manglende energi som fikk konsekvenser for skolegang, arbeid og deltakelse i sosialt liv.

Opplevelsen av å henge etter kan ses i lys av bestemte forventninger til at det å være ung voksen i tjuetåra innebærer store sosiale forandringer, som å flytte hjemmefra, ta utdanning, etablerer seg med bolig og familie (Hyggen & Hammer 2013). For de fleste handler denne fasen om å finne ut av hvem du er og hva du skal bli, og i det norske samfunnet dreier dette seg i stor grad om utdanning og hva man vil gjøre i arbeidslivet (Hyggen & Gjerustad, 2013,

s. 71). De unge i denne studien opplevde å henge etter med tanke på utdanningsløp og arbeid, og mange bodde fortsatt sammen med familie, og uten økonomisk mulighet til å etablere seg selvstendig. Flere hadde møtt på utfordringer med å fullføre videregående skole, og noen var på grunn av alder i ferd med å miste retten til utdanningstilbudet. Rundt en tredjedel var inne i utdanningsløp, enten videregående eller bachelor, mens halvparten enten hadde avbrutt videregående utdanning eller aldri påbegynt denne. Forventninger om bestemte livsløp var dermed også innvevd i strukturelle ordninger i samfunnet, for eksempel i bestemte utdanningsløp. En rekke tiltak som skal støtte unge voksne i en etableringsfase reguleres på bestemte måter som de unge må forholde seg til. Guro viste til at slike aldersbegrensede støtteordninger, slik som studiestipend og boliglånsordninger, kunne presse henne.

G: Det stresser meg litt innimellom. Blant annet fordi at jeg har ... alle vennene mine driver og studerer, sånne ting ... Så jeg hører jo om det hele tida hvis jeg prater med dem. Hvordan de har det, og hva de driver på med.

A: Ja, samtidig så er det det du har snakket om, at for deg så er det viktig å ikke rushe det ... altså du må gå litt i takt med deg sjøl da?

G: Ja.

At arbeidet med å leve med helsebegrensninger var i utakt med forventningene til livet i tjueåra innebar også en opplevelse av seg selv som utenfor det normale og ønskelige. Da Guro fortalte at hun ikke kunne gjøre som «normale folk», ligger bestemte oppfatninger av hva som ses som det `normale`.

G: Men hvis jeg bare hadde sagt at nei, men det *skal* jeg gjøre for det at det er det normale folk gjør liksom, da hadde jeg antakeligvis havnet på [somatisk behandlingsinstitusjon] fordi at jeg hadde ikke krefter til det ... sånn er det ikke, og det må jeg bare finne meg i.

A: ... så du må liksom tenke på den ... [...]

G: ... hva jeg gjør og ikke gjør. Jeg må prioritere i forhold til det.

Av samtalen gikk det fram at det normale var noe annet enn å leve med helsebegrensningene som Guro hadde, og som «... jeg bare må finne meg i». I den videre samtalen der Guro snakket om å henge etter jevnaldrende ble det normale knyttet til hva unge flest gjør, som å studere, ha jobb eller dra på interrail. Som en kontrast til det normale setter Guro sin egen situasjon.

G: Ja, det er jo litt kjipt for meg da, for å si det på den måten. Men jeg kan jo ikke ... jeg kan ikke late som jeg er normal for å si det sånn. Jeg må bare ta det ett steg av gangen, hvis ikke kommer jeg ingen vei.

At begrensningene helseproblemerne førte med seg ble opplevd som utenfor det normale, tok også form av ubehag ved spørsmål om hva de drev med.

«Hva driver du med?»

I hverdagslige sosiale sammenhenger kom det ofte spørsmål om hva de holdt på med.

Spørsmål om hva vi gjør kan ses som uttrykk for at aktiviteter og gjøremål vi fyller tida med tillegges betydning. At spørsmålet i denne sammenhengen ble koplet til skolegang og planer for utdanning og arbeidsliv, kan ses i lys av forventninger i samfunnet vårt om at dette er perioden da unge voksne er i utdanningsløp (Hyggen & Gjerustad, 2013).

Berit fortalte hvordan hun hadde lært seg å avlede slike spørsmål som hadde vært særlig krevende å få i perioden der hun verken var i arbeid eller gikk på skole.

B: Det sleit jeg veldig med når jeg enda ikke gikk på skole ... Det var hver gang jeg traff noen. De spurte ikke hvordan det gikk med meg, de spurte: Hva gjør du? Går du ikke på skole? Gjør du ingenting? Så etter hvert så ble jeg veldig flink på det her med å bortlede. Sånn som vi var i [familieselskap] og så kom det noen: 'ja, hva skal du bli når du blir stor ... voksen?' ... smile og sånn ... og så går de liksom videre til et annet tema.

A: Ja.

B: Veldig mye avledningsteknikker

A: Ja, som du har lært deg på en måte?

B: Ja, og så det å ha folk rundt deg som skjønner. Du må ha noen allierte. Sånn som [person i familien] er veldig flink å ... når folk kommer sånn ... så er hun veldig flink å flytte oppmerksomheten til noen andre ... eller lette det litt fra meg ... det er veldig viktig.

Spørsmål som «Går du ikke på skole? Gjør du ingenting?» peker ikke bare mot brudd med forventninger, men også mot normative vurderinger av det å være i arbeid og utdanning, og det å ikke være det. Det samme gjør Berit sine erfaringer med å unngå spørsmål om hva hun driver med, og opplevelsen av at hjelpen hun får til å avlede bidrar til å «lette det litt for meg». Opplevelsen av å bryte med normen om å være i arbeid kunne ta ulike former. Guro fortalte hvordan det å ikke være i arbeid og motta ytelse fra Nav ofte førte til taushet i sosiale situasjoner.

A: [...] ... altså møter du noe sånn, hva skal jeg si ... at det er vanskelig å forstå for folk eller?

G: Mm.

A: Har du møtt noen sånne situasjoner eller?

G: Oh, yes!

A: Ja, hvordan ... kan du si noe, gi noe eksempel eller konkretisere?

G: For eksempel det med før jeg begynte på jobb hos [...] og for eksempel være i familiemiddager, eller bare møte foreldrene til vennene, sånne ting ... så spør de jo, første spørsmål folk spør er jo hva du driver med? Og hvis jeg sier ... nei, jeg er arbeidsledig, jeg går på ... jeg går hos Nav ...

A: Ja?

G: ... da ender den samtalen der. Og så går de videre og prater med noen andre ... for å si det sånn. Folk har liksom forventninger at hvis de spør: Hvordan går det? så skal du svare: Nei, det går bra! og ingenting annet. De er ikke interessert egentlig. Det er en høflighetsfrase for folk flest. Det er ingenting egentlig med betydning. Så ja ...

A: Ja, hvordan er det ... er det generelt sånn i familien og blant ...

G: Ja, det er generelt.

Spørsmålet om hva du driver med kan fortolkes som at det implisitt handler om lønnet arbeid eller utdanning. Samtidig kan taushet og mangel på oppfølgende spørsmål når Guro forteller at hun er arbeidsledig og «går hos Nav», ses som representasjoner av normative vurderinger av det å ikke være i arbeid, og motta ytelse fra Nav. Marit fortalte om mer uttalte reaksjoner på at det måtte være kjedelig og vanskelig «å bare sitte der hele dagen». Hun var i starten av tjuetårene, hadde kronisk utmattelse og hadde mottatt arbeidsavklaringspenger de to siste årene. Det var ingen effektiv behandling for helseplagene, og formen varierte, men sykdommen var ikke synlig.

M: Jobber du ikke? Ja, hva gjør du da? Herlighet det må være kjedelig og vanskelig og tungt å bare sitte der hele dagen. Og så sa jeg ... jeg husker ikke hvem jeg sa det til ... men så sa jeg ... hvis du hadde møtt en blind person hadde du sagt: Guri meg, det må være fælt å ikke se nordlyset og soloppgangen og solnedgangen. Det må være helt forferdelig å ikke se dem du er glad i. For da setter du det litt i perspektiv. For når du sier til meg at det må være grusomt å ikke ha noe å gjøre, så gnir du det jo inn. For det er jo på en måte en funksjonshemming jeg har som jeg ikke kan noe for ... ikke sant.

Spørsmålet om det ikke er kjedelig «å bare sitte der» kan ses i lys av lønnsarbeidets hegemoniske stilling i samfunnet, der det å være utenfor arbeidslivet ses som en passiv tilværelse. Når Marit kommenterer utsagnet bekrefter hun på sett og vis denne oppfatningen. «For når du sier til meg at det må være grusomt å ikke ha noe å gjøre, så gnir du det jo inn». Samtidig var det viktig for henne å understreke at dette ikke var en situasjon hun hadde *valgt*. I likhet med de andre informantene var hun tydelig på at det ikke var viljen det sto på når det var spørsmål om å komme i arbeid. «Av og til klarer jeg litt mer og ... Jeg er også et menneske som *vil* og som *skal* og jeg er utrolig sta ... målretta. Og det har gjort at jeg har pressa meg altfor langt mange ganger», sa hun. Til tross for egen opplevelse av situasjonen hadde Marit møtt forestillinger om at helseplagene kunne kureres ved viljen.

M: Og faktisk i går så snakket jeg med [slektning], og så snakket vi litt om det her ... og så ... hun er veldig god støtte da. ... men så sier jeg til henne: Tror du jeg kommer til å bli frisk? Og så sier hun ... Hvis du *vil* det så tror jeg du klarer det helt fint. Og det er liksom sånn ... *Nei* det er ikke helt sånn. Jeg skjønner at det kommer fra et sted der hun har lyst å trøste meg, og hun har lyst å si det rette ... men nei det er ikke sånn at hvis jeg vil, så blir jeg frisk ... for jeg vil!

Opplevelsen av at situasjonen ikke bare var uønsket, men også handlet om normative vurderinger tok for noen form av å føle seg som en snylter eller parasitt på samfunnet.

«Jeg føler meg jo som en snylter»

Marit hadde opplevd at hun ble møtt med for store forventninger til at hun skulle arbeide. Hun hadde ikke klart å fullføre videregående skole og planen var at hun skulle prøve seg i arbeidspraksis. Hun syntes også at oppfølging og koordinering fra Nav hadde vært mangelfull. Det var i denne sammenhengen hun fortalte at hun følte seg som en parasitt på samfunnet

M: ... og så kunne jeg ikke gå mere på skole ... og det liksom [...] jeg tenker at det kan ikke bare være sånn at du får en plan som sånn og sånn gjør vi det for å gjøre det mest effektivt. Jeg føler at de på en måte står å ... I stedet for å ville hjelpe meg så står de og *dytter* meg når jeg er på kanten av et stup for å få meg ut i arbeid. Og det er ikke mulig for meg å jobbe, så jeg føler at de har for store forventninger. Og de forventningene de har, de er på en måte så rigide [...] jeg føler at jeg må ta veldig mye ansvar. Nå skal vi ha ansvarsgruppe og individuell plan og jeg må følges opp. Jeg synes ikke de er noe flinke å følge opp. Det er det som er problemet. Og jeg har ikke ... det er ikke det at jeg ikke vil ... men jeg har ikke lyst å presse meg til jeg blir så dårlig. For det er så tungt å komme seg opp derifra.
[...]

A: Ja, det er det. Så det har du også savna liksom, koordinering av ting og tang ...

M: Ja. ekstremt. For det har vært helt forferdelig. Alt må man liksom gjøre sjøl. Og hva skal jeg gjøre? Jeg har ikke noen utdanning ... jeg har ikke, ikke sant. Og så lever jeg som jeg sier ... som en parasitt på samfunnet ... for det er sånn jeg føler det.

A: Gjør du det?

M: Ja ... føler det sånn.

A: Hvordan da? Si litt om det.

M: At jeg er nødt å gå på Nav og leve av folk sine skattepenger og ... Jeg gjør jo ingenting for å fortjene det. Og så ser jeg på mine venner og [slektning] som jobber livet av seg, ikke sant. De gjør seg hvert fall fortjent til det ... Og jeg sitter bare der ... og krever penger. Det er sånn de får det til å føles.

A: Ja, akkurat.

M: At jeg bare sitter der og krever penger. [...] Og jeg *må* ha penger for å overleve. Og jeg *bor* i Norge ... Jeg har ikke noe annet valg. De er nødt til å hjelpe meg.

Når Marit snakker om å bli «dyttet» og at ting skal gjøres mest mulig effektivt kan dette fortolkes som opplevelsen av å leve med vilkårene som følger det å motta offentlig inntektssikring. I tillegg kommer dobbeltheten i å være *avhengig* av hjelp og å ikke føle seg *fortjent* til det. Det er dette siste Marit snakker om når hun forklarer følelsen av å være en parasitt på samfunnet. Marit opplever situasjonen som slitsom, men også at det var et nederlag «å ikke klare seg sjøl».

M: [...] ... det er liksom ... det er et nederlag fra før av at du må gå til det skrittet at du må få hjelp fra *samfunnet* ... og ikke klare deg sjøl. Jeg er et selvstendig menneske, og det å vite at jeg lever på andre, det er liksom ... det er ubehagelig.

A: Så du skulle gjerne på en måte ha vært i en annen situasjon ...

M: Absolutt ... jeg skulle vært frisk.

Senere i samtalen kom vi tilbake til det med å føle seg som en parasitt på samfunnet, og Marit knyttet det ikke bare til kontakten med Nav, men mer generelt til måter hun kunne bli møtt på, som det at noen spurte «Jobber du ikke? Ja, hva gjør du da? Herlighet det må være kjedelig og vanskelig og tungt å bare sitte der hele dagen». Opplevelsen ser derfor ut til å handle om det å ikke klare seg sjøl, i betydningen å forsørge seg sjøl. Vera, som var godt fornøyd med oppfølgingen i Nav, fortalte likevel at hun følte seg som en snylter.

A: Med den oppfølginga du har i Nav da ... og det er jo en del av den oppfølginga du har med både studier og psykolog, og alle de tingene du gjør nå er en del av den oppfølginga du gjør i arbeidsavklaringen?

V: Ja, alt sammen ...

A: Mange ulike felt liksom ...

V: Ja, jeg blir jo godt tatt vare på sånn.

A: Ja, du synes det?

V: Ja. Jeg føler meg jo som en snylter. Men jeg føler at jeg må ha det her for å forhåpentligvis fungere i jobb en dag. Hvis ikke jeg får det så går det ikke tenker jeg.

Tom følte på dårlig samvittighet fordi han hadde søkt om forlengelse av arbeidsavklaringspenger. Han hadde hatt psykiske helseproblemer i mange år, og hadde hatt arbeidsavklaringspenger i fire år.

T: [...] for jeg nevnte en ting til veilederen min på NAV sist. Jeg har hatt veldig mye dårlig samvittighet for at jeg har vært i så mange tiltak og det ikke har ført noe sted.

A: Å ja sånn ja!

T: Altså jeg føler på en måte at jeg har snylta ... og følt på veldig mye skam. Men hun fortalte at du skal være glad at du lever i Norge som har muligheten til det her. For det er slik at samfunnet går på en ting.. og det er penger ... og når du ikke har hatt muligheten til å være i jobb, så skal jo ikke du sitte der uten ingenting.

A: Nei

T: Hun sa det er folk som har hatt mye lenger liste enn deg før de kom seg i jobb, så det skal ikke du tenke på.

A: Nei ... slappa du litt mer av ...

T: Ja.

Ubehaget, unngåelsene, tausheten og følelsen av å være en snylter som de unge opplevde i sosiale situasjoner kan ses i lys av at deltakelse i arbeidslivet er en sterk norm i samfunnet, der det å stå utenfor kan knyttes til sosiale prosesser som stigmatisering og sosial devaluering (Goffman, 1963). De unge sin opplevelse av å være i skvis kan derfor fortolkes som en opplevelse av å være i utakt med det som verdsettes i samfunnet.

7.4 I utakt med det som verdsettes

I dette kapitlet er de unge sine erfaringer utgangspunkt for fortolkning av tvetydigheten i det å være klar for arbeid som kulturell kategori. De ønsket å komme i arbeid, i takt med lønnsarbeid som en sterk norm i samfunnet. På grunn av helseproblemer var det likevel mange som så for seg at dette kunne ta lang tid, og noen trodde ikke de kom til å arbeide hundre prosent stilling i framtida. De var derfor klar for arbeid i den forstand at de gjerne ville, men helseproblemene medførte at de likevel ikke klarte og dette satt dem i en særlig skvis. I 7.3 fortolket jeg opplevelsen av å være i skvis for det første som at de unge var i utakt med forventninger til å være ung og frisk og klar for livet i tjueåra. For de fleste innebærer denne perioden i livet å være i gang med utdanning og etablering i voksenlivet (Hyggen, 2015). De unge opplevde å henge etter jevnaldrende, og at helseproblemer begrenset både deltakelse i arbeidsliv og sosialt liv. Forventningene til å være ung og frisk så dessuten ut til å forsterkes av at helseproblemene ofte ikke var synlige. Smerter angst og utmattelse er helsetilstander som andre ikke umiddelbart kan se (Anvik & Gustavsen, 2012; Rødevand, 2017). I tillegg opplevde de på ulike måter forventninger til å være i arbeid og utdanning. Som brudd med det som er ønskelig og forventet kan de unge sin opplevelse av å være i skvis ses i lys av begrepet stigma.

Goffman (1963) betegner stigma som et diskrediterende trekk ved individet som kan være av både kroppslig, moralsk og gruppemessig karakter. Kroppslige stigma knyttes til fysiske trekk, og moralske stigma til karaktertrekk som blir oppfattet som «weak will, domineering or unnatural passions. treacherous and rigid beliefs, and dishonesty» (Goffman, 1963, s. 14). Gruppemessige stigma knyttes til religiøs tilhørighet og nasjonal identitet, men også til institusjonelle kategorier som arbeidsledige og trygdede. Et sentralt teoretisk poeng er at selve stigmaet er *relasjonen* mellom kjennetegnet og en stereotyp klassifisering av mennesker, og er derfor nært koplet til hva som betraktes som normalitet og avvik i samfunnet. Det normale og det stigmatiserte er derfor ikke personer, men snarere perspektiver. Den som kategoriseres som bærer av et stigma, kategoriseres samtidig som motsetningen til den normale, som en avviker fra de normales forventninger, som bærer av «an undesired differentness from what we had anticipated» (Goffman, 1963, s. 15). På tvers av ulike type stigma, handler begrepet om en uønsket annerledeshet fra det vi hadde forventet. Hvilke trekk ved personer som forstås som diskrediterende vil variere med hva som gis verdi, eller hva som er normen, i ulike

sosiale kontekster. I konteksten for denne studien kan det som gis verdi både knyttes til livet som ung voksen og til det å være i arbeidslivet.

En komparativ studie som tar utgangspunkt i erfaringene til unge arbeidsledige viser betydningen arbeidsledigheten fikk for sosiale relasjoner, samtidig som slike relasjoner og nettverk var sentrale ressurser for å håndtere situasjonen (Lahusen & Guigni, 2016). I begge tilfeller knyttes erfaringene til knapphet på materielle ressurser og stigma, som to mekanismer i det sosiale. På den ene siden kan mangel på inntekt og andre materielle goder virke negativt inn på sosial deltakelse, for muligheten til å gå ut og møte venner og delta på aktiviteter, og berører i særlig grad unge arbeidsledige i den livsfasen de er i. På den andre siden kan den negative påvirkning som arbeidsledighet har på det sosiale ses i lys av stigmaet som er knyttet til arbeidsledighet, og følelsen av skam blant arbeidsledige. De unge trekker seg tilbake fra sosial kontakt både på grunn av manglende fellesskap, og mangel på empati hos dem de møter. For unge arbeidsledige ser det sosiale nettverket først og fremst ut til å være familie, og til en viss grad venner. Dette siste var gjennomgående også for de unge i denne studien, men det så i første rekke ut til å være helseproblemer som satt begrensninger for sosial deltakelse. Flere fortalte hvordan de måtte planlegge og porsjonere ut aktiviteter nøye gjennom en uke fordi energien var begrenset. Stigmaet ved å være utenfor arbeidslivet opplevde likevel de unge på ulike måter slik jeg har vist det i 7.3.

Et annet og sentralt poeng hos Goffman, i tillegg til å se stigmaet som relasjonen mellom kjennetegnet og en stereotyp klassifisering av mennesker, er at det som *oppfattes* som stigma og måten det oppfattes på *får konsekvenser* for den enkelte og den enkeltes forståelse av seg selv. En konsekvens kan være å bli tillagt andre negative egenskaper fordi det generaliseres på bakgrunn av stereotypier, en annen kan være å bli utestengt fra sosiale sammenhenger. En tredje konsekvens er at skam kan være en nærliggende følelse hos dem som er bærere av stigmaet (Goffman, 1963, s. 18). I fortolkningen av de unge sin opplevelse av å være i skvis gjenkjennes både den første og tredje konsekvensen.

For det første kan opplevelsen av stigma knyttes til konsekvensene av å bli tillagt negative egenskaper fordi det generaliseres på bakgrunn av stereotypier om det å være utenfor arbeidslivet. Dette kom fram når de unge fikk spørsmål om hva de drev med. Spørsmålet er et av de vanligste vi får i sosiale sammenhenger, og noe de unge også møtte i ulike sosiale settinger. Det opplevde stigmaet ved å få slike spørsmål tok form av ubehag, og forsøkt

unngått og avledet. Dersom det ikke ble unngått, men besvart med at du var arbeidsledig og mottok stønad fra Nav, kunne opplevelsen ta form av taushet og ingen oppfølgingsspørsmål. Men det kunne også følges opp av spørsmål som «Gjør du ingenting?» eller «Er det ikke kjedelig å bare sitte der?». Det opplevde stigmaet kan her fortolkes som stereotype forestillinger av det å være utenfor arbeidslivet som en *passiv* tilværelse i motsetning til lønnsarbeidets aktiviteter, noe som også speiles i politikkkutformingene (Galaasen, 2017, Arbeids- og sosialdepartementet, 2015).

Spørsmål som «Jobber du ikke? Ja, hva gjør du da? Herlighet det må være kjedelig og vanskelig og tungt å bare sitte der hele dagen» kan også ses i lys av velferdspolitiske diskurser om hvem som er rettmessig og urettmessig mottaker av offentlige stønader, hvem som er verdige og uverdige trengende. Slike diskurser går som en rød tråd gjennom sosialpolitikken historie, og i dag ser vi en arbeidslinje der skjerpede vilkår og vektlegging av borgernes moral og vilje ser ut til å være økende (Dwyer et al., 2019; Hatland et al., 2018; Kildal, 2014; Midré, 1995; Stjernø & Øverby, 2012; Wright & Patrick, 2019; Aasen & Kildal, 2014). I denne studien kom i tillegg de unge sin opplevelse av å føle seg som «snylter» og «parasitt» på samfunnet. Dette kan knyttes til at følelser av skam er en konsekvens ved å være utenfor arbeidslivet og motta ytelse fra Nav. Dette understøttes av forskning som viser at nettopp skam og sosial devaluering kan følge det å være fattig og leve på offentlige stønader (Baumberg, 2016; Gubrium & Lødemel, 2015; H.T. Hansen, 2018; Ohls, 2017; Underlid, 2005).

For Marit var det opplevde stigmaet knyttet til det å være avhengig av offentlig støtte, samtidig med et opplevd press på å komme i arbeid.

M: Jeg føler at de på en måte står å ... I stedet for å ville hjelpe meg så står de og *dytter* meg når jeg er på kanten av et stup for å få meg ut i arbeid. Og det er ikke mulig for meg å jobbe, så jeg føler at de har for store forventninger.

Også for Tom var det opplevde stigmaet knyttet til avhengigheten av offentlig støtte, men også til opplevelsen av dårlig samvittighet og skam for at han har hatt mange tiltak som ikke har ført ham ut i arbeidslivet.

T: Jeg har hatt veldig mye dårlig samvittighet for at jeg har vært i så mange tiltak og det ikke har ført noe sted.

[...]

T: Altså jeg føler på en måte at jeg har snylta ... og følt på veldig mye skam.

I en studie blant deltakere i det kommunale Kvalifiseringsprogrammet (KVP) viser Ohls (2017) at skam internaliseres og knyttes nettopp til selve situasjonen med å være utenfor arbeidslivet. En slik internalisert skam kan igjen forsterkes av eksternalisert skam, som handler om blikket du blir møtt med (Ohls, 2017, s. 603).

De unge sin opplevelse av å være i skvis kan slik jeg har vist ses som at de er bærere av et stigma knyttet til det å være arbeidsledige og motta offentlige ytelser. Samtidig handler ikke stigma om personer, men om perspektiver (Goffman, 1963, s. 163). Hvilke kjennetegn ved personer som forstås som diskrediterende handler derfor om hva som gis verdi i ulike sosiale kontekster. Normen om lønnsarbeid og det å være i arbeidslivet innebærer samtidig at aktiviteter folk som er utenfor arbeidslivet verdsettes mindre. Slike aktiviteter som bidrar til sosial verdiskaping, men likevel ikke anses som arbeid (Wadel, 1984), ble i denne studien utgangspunkt for å analysere opplevelsen av det å være ung og syk og under arbeidsavklaring som arbeid.

KAPITTEL 8: KONKLUSJON OG DISKUSJON

8.0 Introduksjon

I avhandlingen stiller jeg spørsmål om hvordan unge opplever situasjonen med å være syk og under arbeidsavklaring. Som forskningsbidrag innenfor sosialt arbeid og sosialpolitikk er drivkraften bak spørsmålet knyttet til flere forhold.

For det første handler den om *det sosiale fenomenet* med at en økende andel unge blir stående utenfor arbeidslivet, mange med helseproblemer. For de fleste innebærer det å motta offentlig inntektssikring, og informantene i denne studien mottok arbeidsavklaringspenger. I et levekårsperspektiv er det knyttet bekymring til at mange av disse skal bli varig utenfor arbeidslivet, med de konsekvensene det antas å ha både for samfunnet og den enkelte. Statistikken peker i dag på at unge sammen med innvandrere er de gruppene med høyest andel lavinntekt, og at andelen er økende. Forskningsbasert kunnskap om sosial ulikhet i helse viser at helsetilstanden følger noen sosiale trappetrinn der helsen er bedre og levealderen høyere jo lenger opp i det sosioøkonomiske hierarkiet du er (Bambra, Gibson, Sowden, Whright, Whitehead, Petticrew, 2010). Ny forskning om sosial ulikhet i helse viser at opplevd helse har *vesentlig* betydning for arbeidsmarkedstilknytningen (Heggebø & Elstad, 2017; van der Wel et. al. 2018). Fenomenet med mange unge utenfor arbeidslivet kan ses som et *sosialt problem*, og kan knyttes til et samfunn i endring på flere områder. Nav sin omverdensanalyse fra 2019 viser at Norge står overfor en rekke utfordringer som vil kreve evne til rask omstilling av arbeidslivet, med økt risiko for at flere blir varige stønadsmottakere med vedvarende lavinntekt som resultat (Arbeids- og velferdsdirektoratet, 2019b). I årene som kommer pekes det på svakere befolkningsvekst enn forventet, fallende olje- og gassproduksjon, økt digitalisering i samfunnet, globalisering, klimautfordringer og økt politisk polarisering. I 2020 kom i tillegg Covid-19 pandemien, med permitteringer og økende arbeidsledighet, der mennesker som står langt fra arbeidsmarkedet står i fare for å stille enda lenger bak i køen.

Med denne samfunnsutviklingen som bakteppe er forskningsspørsmålet for det andre drevet av at vi ser en politisk utvikling med en *strammere arbeidslinje* i velferdspolitikken, der reduksjon i ytelser og økt bruk av sanksjoner er del av bildet. Samtidig viser forskningsbasert kunnskap at innstramninger og sanksjoner som insentiver til å komme i arbeid *ikke* bidrar til at mennesker med mer omfattende og sammensatte problemer inkluderes i arbeidslivet (Barr

et al., 2015; Ceolta-Smith et al., 2015; Dwyer et al. 2019; Wright & Patrick, 2019; van Berkel et al., 2017). Dette strider mot velferdspolitikkenes mål om å skape større likhet i levekår, og utfordrer det sosiale arbeidet i velferdsstatens førstelinje der politikken skal iverksettes. Arbeidsavklaringspenger er en inntektssikringsordning som kan ses som del av en skjerpet arbeidslinje. Ordningen ble innført i 2010 og erstattet de tidligere ytelsene attføringspenger, rehabiliteringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Den politiske visjonen var at flere med store helseutfordringer skulle komme raskere i arbeid i tråd med overordnede mål i velferdspolitikken (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2006b; Arbeids- og sosialdepartementet, 2008). Statistikken viser at mange mottar arbeidsavklaringspenger over lang tid, og særlig gjelder det unge under 30 år. Et stabilt trekk over flere år har vært at 70 prosent av de unge mottar ytelsen med bakgrunn i psykiske helseproblemer, og mange går ut av ordningen med arbeidsavklaringspenger til en sårbar økonomisk situasjon, uten arbeid eller rett til uføretrygd (Strand & Nielsen, 2015; Kann & Dokken, 2019). For unge som er syke og under arbeidsavklaring står derfor mye på spill.

Når jeg spør hvordan unge *opplever* denne situasjonen er det for det tredje forankret i sosialt arbeids verdigrunnlag og i kritiske perspektiver. Sosialarbeiderprofesjonens samfunnsmandat er forankret i menneskerettigheter og kamp mot fattigdom og urettferdighet, og utfordrer til et kritisk blikk på verdier og rammer som styrer samfunnet. Helhetsorienteringen i sosialt arbeid som fag og disiplin innenfor samfunnsvitenskapene handler derfor om å forstå sammenhenger mellom politikk, samfunnsforhold og problemer som erfares på individnivå.

Teoretisk er studien forankret i kritisk kulturanalyse og synet på at våre forståelser og oppfatninger former og formes i sosiale og kulturelle prosesser, og har *betydning* for sosial handling (Burr, 2015). Som kulturell mening kan slike forståelser ses som modell både *for* og *av* handling, der subjektivitet ses som forankret i det sosiale. Subjektivitet omfatter tanker, oppfatninger, behov og emosjoner vi har som handlende subjekter, men som også omfatter kulturelle forståelsesrammer som skaper slike forståelser og oppfatninger (Ortner, 2006). Dette perspektivet innebærer at subjektive erfaringer er en kilde til kunnskap om rådende forståelsesmåter i samfunnet, men også til *alternative* forståelser. Denne studien viser hvordan situasjonen slik de unge opplevde den kan ses som *arbeid*. Samtidig viser den hvordan dette arbeidet var i utakt med rådende forståelser, og kan handle om hvordan arbeidet *verdsettes* (Wadel, 1984).

8.1 Sammenfatning av det studien viser

Som resultat av en induktiv forskningsprosess viser studien i første rekke hvordan unge sin opplevelse av å være ung og syk og under arbeidsavklaring kan ses som *arbeid*. Det var deres beskrivelser av hva det innebar å leve med helseutfordringer som førte til at et utvidet arbeidsbegrep ble tatt i bruk i analysen av datamaterialet.

Når jeg fortolker den opplevde situasjonen som *arbeid* er det forankret i selve premisset for det utvidede arbeidsbegrepet. Arbeid ses her som en kulturell kategori, som sosialt konstruert og dermed formbar. For å romme sosial verdiskaping i vid forstand argumenterer Wadel for å ta i bruk arbeidsbegrepet nettopp fordi det er et *aktivt* begrep. I tillegg til lønnsarbeid kan arbeid innebære en rekke aktiviteter som tar tid og energi, og som vi gjør både for andre og for oss selv (Wadel, 1984). Spørsmål om hva arbeid er må derfor undersøkes nedenfra, som aktiviteter og gjøremål som bidrar til sosial verdiskaping på ulike samfunnsområder. I denne studien er arbeidet knyttet til det velferdspolitiske feltet, der politikkenes mål er at flest mulig skal inkluderes i arbeidslivet, også mennesker med store helseutfordringer.

Studien viser for det første hvordan det å være ung og syk og under arbeidsavklaring kan ses som to former for arbeid, som til sammen utgjør et *dobbeltarbeid* (Kapittel 6). Det ene handler om *arbeidet med å være syk*, og det andre om *arbeidet med å balansere* dette med arbeidsrettede aktiviteter og hverdagsliv. Det å leve med helseproblemer innebar at en rekke gjøremål i hverdagslivet tok uforholdsmessig mye tid og energi, og måtte planlegges nøye og fordeles gjennom dagen eller uka. Det å komme seg opp og i gang med dagen, vaske klær, gå på butikken eller være sosial er eksempler på aktiviteter som kunne ta både lang tid og mye krefter for unge som hadde fysiske smerter, kronisk utmattelse eller sosial angst. I tillegg kom arbeidet med å være i behandling eller utredning. For mange var helseproblemene dessuten variable og uforutsigbare, og for noen uavklarte.

Arbeidet med å balansere opplevde helseproblemer med arbeidsrettede aktiviteter kan deles inn i flere arbeidsoppgaver som henger tett sammen. Det handler om arbeidet med å tilpasse type og mengde aktivitet i arbeidsavklaringen, å balansere aktiviteter i arbeidsavklaringen med hverdagslivet og å finne passe tempo gjennom arbeidsavklaringen. Dette var et krevende arbeid. Mange hadde opplevd å strekke seg for langt, og ble satt tilbake både med tanke på helsesituasjonen og arbeidsrettede aktiviteter som arbeidspraksis og utdanningsløp. De unge

opplevde behov for oppfølging, råd og støtte, slik at aktiviteter og progresjon i arbeidsavklaringen ble overkommelig. Det fordret at de som fulgte dem opp kjente dem, og forsto og tok på alvor arbeidet med å leve med helseutfordringer. Behovet for å være kjent understøttes av forskningsbasert kunnskap som viser at det å inkludere mennesker som står langt fra arbeidsmarkedet i arbeidslivet handler om helheten i folk sin situasjon (Ceolta – Smith et al., 2015; Dwyer et al., 2019, Hansen, 2108; Kjørstad, 2019, Røysum, 2012, van Berkel et al., 2017).

For det andre viser studien hvordan arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring var i utakt med rådende forventninger og normer, og førte til opplevelsen av å være i skvis (Kapittel 7). Dette handlet i særlig grad om å være i utakt med forventninger til livet som ung voksen i 20-åra. De unge opplevde å henge langt etter jevnaldrende med tanke på både utdanning, arbeid og det sosiale. Spørsmål som «hva driver du med?» ble forsøkt unngått, og noen opplevde seg som snyltere på samfunnet. Dette kan med Goffman (1963) ses som at de var bærere av et stigma, utenfor arbeidslivet og som mottakere av offentlig inntektssikring. Men opplevelsen av å være i skvis kan også ses som at arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring ikke ble *sett og verdsatt som arbeid* (Wadel, 1984).

Avhandlingen konkluderer med at situasjonen slik de unge opplevde den, ikke er en passiv tilværelse, men består av en rekke aktiviteter som kan ses som *arbeid*. Dette arbeidet kan knyttes til målet om at flest mulig skal delta i arbeidslivet, og dermed til verdiskapingen i samfunnet. Ved å fortolke det å være syk som *arbeid* blir situasjoner, som ofte betegnes som passive, knyttet til former for aktivitet som del av arbeidet med arbeidsavklaringen.

Det å fortolke de unge sin opplevelse av situasjonen som *arbeid* er et innspill til framtidig politikktutforming - og iverksetting. Wright & Patrick (2019) peker på det inkonsekvente i at det på tross av omfattende forskning som viser at vilkår og sanksjoner ikke fører mennesker med helseproblemer nærmere arbeidslivet men tvert imot medfører negative konsekvenser for dem, så fortsetter stadige innstramminger i velferdspolitikken. Dette stiller også det sosiale arbeidet i velferdsstatens førstelinje overfor store utfordringer. Her iverksettes politikk i konkrete praksiser, der mennesker med omfattende problemer skal inkluderes i arbeidslivet. For å synliggjøre inkonsekvensene argumenterer Wright & Patrick (2019) for analyser som tar utgangspunkt i folk sine erfaringer og går utover det individuelle nivået for å finne noen typiske trekk ved *situasjonen*. Det opplevde arbeidet med å være syk og under

arbeidsavklaring er utgangspunkt for å sette søkelys på gjeldende politikktutforming, og om denne samsvarer med de unge sin opplevelse. I 2018 ble det innført vesentlige innstramminger i tidsperioden det er mulig å motta arbeidsavklaringspenger, fra fire til tre år. I en avsluttende diskusjon tar jeg utgangspunkt i hvordan endringene begrunnes i lovproposisjonen (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017) og diskuterer hvordan disse samsvarer med de unge sin opplevelse.

8.2 Politikktutforming i lys av unge sin opplevelse

Da jeg var i gang med fortolkningen av intervjuene våren 2017 ble det vedtatt en rekke endringer i retten til arbeidsavklaringspenger. Oppfølgingen av den enkelte skulle bli tettere og mer arbeidsrettet, og det ble gitt adgang til milde og raskere sanksjoner ved brudd på aktivitetsplikten. Sykdomskravet for å få rett til ytelsen ble skjerpet ved at sykdom nå skulle være hovedårsaken til nedsatt arbeidsevne, ikke bare en medvirkende årsak slik som tidligere. Den mest inngripende av endringene var reduksjon i tidsperioden det er mulig å motta arbeidsavklaringspenger, fra fire til tre år. Endringen har etter hvert fått mye oppmerksomhet i den offentlige debatten.²¹ Den nye bestemmelsen er nedfelt i folketrygdlovens § 11-12, den såkalte varighetsbestemmelsen, der det i første ledd heter:

Perioden med arbeidsavklaringspenger skal ikke vare lenger enn det som anses som helt nødvendig tidsbruk for å nå målet om arbeid, og ikke lenger enn tre år. (Folketrygdloven, 1997)

Adgang til unntak fra hovedregelen, som tidligere ikke var tidsbegrenset, ble begrenset til to år og vilkårene for unntak ble strengere. Ytelsen kan forlenges i inntil to år dersom folk ved utløpt maksimaltid er i gang med et opplæringstiltak, og det åpnes for å utvide tidsperioden fra tre til seks måneder dersom en mottaker aktivt søker arbeid, og fra seks til tolv måneder når «medlemmet er nær ved å komme i fullt arbeid» (Folketrygdloven, 1997, §11-23).

Det overordnede målet med endringene var å få folk raskere i arbeid, og endringene skulle gjøre det tydelig at arbeidsavklaringspenger er en arbeidsrettet og midlertidig helsereelatert ytelse (Arbeids – og sosialdepartementet, 2017). Det har lenge blitt sett som et problem at mange ble værende lenge på arbeidsavklaringspenger, stikk i strid med politiske målsettinger.

²¹ I 2019 ble den ideelle organisasjonen, AAP-aksjonen stiftet, <https://aap-aksjonen.no/om-oss/>. AAP står her for arbeidsavklaringspenger.

Særlig er bekymringen knyttet til at mange av disse er unge under 30 år. Arbeidet med lovendringene kan ses direkte i forlengelsen av Meld. St. 33 (2015–2016) *Nav i en ny tid – for arbeid og aktivitet* (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016). I stortingsmeldingen varslet regjeringen både en klarere og mer entydig prioritering av unge under 30 år, og en gjennomgang av selve regelverket for arbeidsavklaringspenger. Det vises til bekymringen for at unge skal bli varig utenfor arbeidslivet

Antallet unge med nedsatt arbeidsevne har økt de senere årene. Passive perioder i ungdomsårene øker risikoen for lange og tilbakevendende perioder med arbeidsledighet eller varig ekskludering fra arbeidslivet. Varig ekskludering fra arbeidsmarkedet er et stort tap både for den enkelte og for samfunnet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 33)

Meldingen viser til at en dominerende andel av Nav sine brukere har helseproblemer og behov for arbeidsrettet bistand. I tillegg er det en utvikling med økende bruk av trygdeytelser på grunn av psykiske/psykososiale plager, og økningen er særlig stor blant de unge. For å nå målet om å få flere med helseproblemer i arbeid ble mer myndige Nav-kontor med handlefrihet i oppfølgingsarbeidet sett som sentralt. Dessuten ble det sett som nødvendig med økt medvirkning fra brukerne, men også mer ansvarliggjøring slik at de i større grad kan «bidra til at de tiltakene som iverksettes blir så effektive som mulig» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2016, s. 10).

Når det argumenteres for lovendringene legger regjeringen vekt på at mennesker med helseutfordringer bruker sin gjenværende arbeidsevne i inntektsgivende arbeid. Dette er i samsvar med de unge sitt ønske om å kunne delta helt eller delvis i arbeidslivet, selv om det kunne ta tid å komme dit. Proposisjonen legger da også til grunn at mange unge har *særlige* utfordringer med å komme i arbeid. Sannsynligheten for overgang til arbeid viser seg å variere mellom ulike grupper. Det er en markant forskjell mellom dem som kommer fra sykepengene og dem som ikke gjør det, og i den siste gruppen er det mange unge. Disse har generelt svakere tilknytning til arbeidslivet og hele 70 prosent har ulike former for psykiske lidelser (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 22). Som en mulig forklaring på at unge er lenge under arbeidsavklaring pekes det på at Arbeids- og velferdsetaten søker å unngå overgang til uføretrygd, og «isteden forlenger perioden med arbeidsavklaringspenger så lenge det er håp om at helsesituasjonen kan bedres og vedkommende kan komme i arbeid» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 23).

Et arbeid som ikke regnes med?

Argumentasjonen for å redusere tidsperioden som unge og andre med helseproblemer kan bruke for å avklare muligheten for å komme i arbeid, er imidlertid ikke i samsvar med opplevelsen av arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring. Sentralt i argumentasjonen er potensialet som ligger i å kombinere arbeid og helseproblemer for å hindre *passive* stønadsløp, og i å *øke presset* på de unge for å bruke tida mer effektivt.

Proposisjonene tar utgangspunkt i at ordningen med arbeidsavklaringspenger er kritisert for å bidra til langvarige og passive stønadsløp fordi Nav ikke har ressurser til oppfølging slik Mandal et al. (2015) viste, og for at oppfølging har vesentlige mangler slik Riksrevisjonen (2014b) hadde påvist. Når det gjelder kvaliteten i oppfølgingsarbeidet slås det fast at svakhetene i oppfølgingen i stor grad handler om arbeidsrettingen.

Hvorvidt oppfølgingen og aktiviteten er innrettet på en god måte handler i stor grad om hvor arbeidsrettet stønadsløpet er, jf. at arbeidsavklaringspenger gis mens mottakerne får aktiv behandling, deltar på arbeidsrettede tiltak eller får annen oppfølging med sikte på å skaffe seg eller beholde arbeid. Aktiv behandling innebærer ikke bare at mottaker har behov for medisinsk behandling, men at behandlingen vurderes å bidra til at arbeidsevnen bedres. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 24)

Det at *aktiv* behandling skilles fra at mottaker «bare har behov for medisinsk behandling» samsvarer ikke med at det å leve med helseproblemer innebar en rekke aktiviteter som tok tid og energi, og som kan ses som arbeid. Dette arbeidet hang uløselig sammen med arbeidet med å komme i arbeid. For de unge handlet dette arbeidet i stor grad om å skulle finne balansen mellom det som ble definert som arbeidsrettede aktiviteter, helseutfordringer og hverdagsliv. Arbeidet med å komme i arbeid handlet derfor om langt mer enn bestemte arbeidsrettede aktiviteter.

Proposisjonen viser til at den enkeltes helse, samarbeid med helsetjenesten og oppfølgingen i Nav, særlig for unge med svak arbeidsmarkedstilknytning, har betydning for arbeidsrettede aktiviteter og for overgang til arbeid (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 28). Likevel ser *arbeidet* med å leve med helseutfordringer i liten grad å bli tatt høyde for. Dette blir tydeliggjort når det vises til potensialet for økt kombinasjon av arbeid og medisinsk behandling.

Gjennomgangen viser at det er et potensiale for bedre og mer målrettede stønadsløp gjennom tidligere igangsetting av arbeidsrettet aktivitet og mer samtidighet i gjennomføring av arbeidsrettet aktivitet og medisinsk behandling. Selv om det bare er en liten andel av mottakerne av arbeidsavklaringspenger som ikke er i aktivitet i form av arbeid, tiltak eller behandling, ser det likevel ut til at det er rom for mer aktivitet. Behandlingsopplegget ser ut til å legge beslag på bare en liten andel av tida i stønadsperioden, og bare rundt halvparten av mottakerne deltar på tiltak samtidig som de mottar medisinsk behandling. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 26)

Bakgrunnen er en undersøkelse som viste at opp mot nitti prosent hadde hatt noe medisinsk behandling i stønadsperioden og at åtti prosent var i aktivitet i form av arbeid, tiltak eller behandling (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 24). Fem prosent hadde hatt kontakt med behandler månedlig eller sjeldnere. Undersøkelsen sier likevel ikke noe om hva helseproblemene innebærer i hverdagslivet. Denne avhandlingen viser at bare en begrenset del av *arbeidet* med å leve med helseproblemer handlet om medisinske behandlingsforløp, og mange av de unge hadde helseproblemer som det ikke var noen spesifikk behandling for. Arbeidet var derfor i stor grad knyttet til dagliglivets aktiviteter, tilpasninger, planlegging og tida det tok. Når proposisjonen avgrenser det å være aktiv til arbeidsrettede aktiviteter, innebærer det samtidig at det å ikke delta på slike aktiviteter blir knyttet til passive stønadsløp, og til en *passiv tilværelse*.

Det er spesielt viktig at unge, som kan ha et langt yrkesliv foran seg, kommer ut av en passiv tilværelse og over i utdanning og arbeid. Å stå på egne ben og klare seg selv, er den enkeltes viktigste bidrag til fellesskapet. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 5)

For de unge i denne studien handlet det å stå på egne bein og klare seg selv i stor grad om det vanskelige arbeidet med å finne balansen mellom helseutfordringer, arbeidsrettede aktiviteter og hverdagsliv, og å holde balansen over tid. I dette arbeidet hadde de behov for råd og støtte for å tilpasse type og mengde arbeidsrettede aktiviteter, og å finne passe progresjon gjennom arbeidsavklaringen. De la vekt på å være kjent av de som fulgte dem opp, slik at helseutfordringene ble tatt på alvor. Det utfordrende balansearbeidet handlet derfor om unge sin aktive medvirkning i arbeidsavklaringen, og innebar behov for fleksibilitet i oppfølgingen. Når varighetsbestemmelsen strammes inn for å legge økt *press* på og motivere den enkelte til å bruke tida mer effektivt, samsvarer det dårlig med det vanskelige balansearbeidet.

For at ordningen med arbeidsavklaringspenger skal gi bedre resultater, mener Regjeringen at det er nødvendig å stramme inn på varighetsbestemmelsene. Kortere varighet vil legge et press på både

mottaker og Arbeids- og velferdsetaten om å benytte stønadperioden mer effektivt. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 28)

I tillegg knyttes aktiv medvirkning i proposisjonen til en konsekvent håndheving av aktivitetsplikten, med muligheter for sanksjonering.

For å nå målene om arbeid er det helt avgjørende at bruker medvirker aktivt. Analyser viser at krav til aktivitet kan bidra til økt arbeidstilknytning og kortere stønadsløp, men at dette forutsetter systematisk og konsekvent håndheving. Brudd på aktivitetsplikten får i dag ofte ikke konsekvenser for mottakere av arbeidsavklaringspenger før det foreligger gjentatte og mer omfattende brudd. (Arbeids- og sosialdepartementet, 2017, s. 26)

Det å øke presset for å motivere til økt medvirkning og effektivitet samsvarer dårlig med den skvisen de unge opplevde fordi de ønsket å komme i arbeid og likevel ikke klarte det. Dette førte til at de noen ganger presset seg for langt, fordi gjerne ville klare. Flere hadde erfart at dette fikk konsekvenser for helsetilstanden, og forsinket progresjonen i arbeidsavklaringen. Det å få hjelp til å gå i et tempo som var forenlig med helseutfordringer og hverdagsliv handlet om arbeidet med å finne en balanse som var bærekraftig.

Arbeidet med å tilpasse aktivitetsnivå og tempo gjennom arbeidsavklaringen var et krevende arbeid for de unge. Skvisen de opplevde å være i kan knyttes til stigmaet som kan følge av det å være utenfor arbeidslivet, og til det å bryte med forventninger til hva livet i 20 - åra skal handle om. Men det kan også ses som resultat av at arbeidet med å være ung og syk og under arbeidsavklaring ikke blir sett og verdsatt som arbeid. Dette synes å være tilfelle når det strammes i tidsperioden for å motta arbeidsavklaringspenger.

Denne avhandlingen viser at arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring er omfattende. Med et kritisk kulturanalytisk blikk er arbeid som kulturell kategori blitt undersøkt nedenfra, som erfaringer med å være ung og motta arbeidsavklaringspenger. Dette har understøttet lønnsarbeid som rådende norm i samfunnet, men har samtidig gitt tilgang til *alternative* forståelser av hva arbeid kan være. For de unge handlet dette arbeidet om hverdagslivet med helseutfordringer, og om å skulle kombinere dette med arbeidsavklaringen. Forskningens relevans handler til en viss grad om hvordan forskningsbidraget 'treffer' og vekker interesse, men også om det er konstruktivt og bidrar til endring (Holter, 1996; Kalleberg, 1996; Munkejord, 2009). Siktemålet med avhandlingen er derfor ikke bare å

synliggjøre det opplevde arbeidet med å være syk og under arbeidsavklaring, men også bidra til at dette arbeidet verdsettes i framtidig politikkutforming og praksis. Avhandlingen har vist til en rekke forskningsbasert kunnskap som gjennom lang tid og tydelig har pekt på at helseutfordringer har vesentlig betydning for tilknytningen til arbeidslivet. Avhandlingens konstruktive bidrag er i første rekke å bringe de unge sine opplevelser inn i diskurser om sosialt arbeid og sosialpolitikk. Det å leve med helseproblemer er ikke en passiv tilværelse, men et arbeid som krever tid og energi, og dette må tas på alvor i politikkutforming og i det sosiale arbeidet med mennesker som står utenfor arbeidslivet.

Referanseliste

- Alvesson, M. (2011). *Interpreting interviews*. London: Sage.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2009). *Reflexive methodology: New vistas for qualitative research* (2. utg.). London: Sage.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2017). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* (3. utg.). Lund: Studentlitteratur.
- Andreassen, T. A. (2011). «Kommunale» oppgaver og brukere: En lukkende representasjon av sosialt arbeid i Nav-kontoret. *Fontene Forskning*, (2), 53–65.
<https://fonteneforskning.no/pdf-15.26390.0.3.1411c1e348>
- Andreassen, T. A., Fimreite, A. L. & Hagen, K. (2009). Introduksjon: NAV i støpeskjeen: Intensjoner og utfordringer, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(3), 152–154.
- Andreassen, T. A. & Fossetøl, K. (2011). *NAV ved et veiskille: Organisasjonsendring som velferdsreform*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Andreassen, T. A. & Aars, J. (2015). *Den store reformen: Da Nav ble til*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Anvik, C. H. & Gustavsen, A. (2012). *Ikke slipp meg! Unge, psykiske helseproblemer, utdanning og arbeid* (NF-rapport nr. 13/2012). Bodø: Nordlandsforskning.
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (2006a). *Om lov om arbeids- og velferdsforvaltning (arbeids- og velferdsforvaltningsloven)* (Ot.prp. nr. 47 (2005–2006)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-47-2005-2006-/id187143/>
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (2006b). *Arbeid, velferd og inkludering* (St.meld. nr. 9 (2006–2007)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-9-2006-2007-/id432894/>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2005). *Ny arbeids – og velferdsforvaltning* (St.prp. nr. 46 (2004–2005)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-46-2004-2005-/id210402/>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2008). *Om lov om endringer i folketrygdloven og i enkelte andre lover (arbeidsavklaringspenger, arbeidsevnevurderinger og aktivitetsplaner)* (Ot.prp. nr. 4 (2008–2009)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-4-2008-2009-/id531652/>

- Arbeids- og sosialdepartementet. (2015). *Et NAV med muligheter: Bedre brukermøter, større handlingsrom og tettere på arbeidsmarkedet. Gjennomgang av NAV. Sluttrapport fra Ekspertgruppa, april 2015*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/asd/dokumenter/2015/sluttrapport-ekspertgruppen-nav_9.4.15.pdf
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2016). *NAV i ny tid – for arbeid og aktivitet* (Meld. St. 33 (2015–2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-33-20152016/id2501017/>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2017). *Endringer i folketrygdloven mv. (arbeidsavklaringspenger og tilleggsstønader til arbeidsrettede tiltak mv.)* (Prop. 74 L (2016–2017)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-74-l-20162017/id2546419/>
- Arbeids- og sosialdepartementet. (2019). *Endringer i folketrygdloven og enkelte andre lover (samleproposisjon høsten 2019)* (Prop. 10 L (2019–2020)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-10-l-20192020/id2676058/>
- Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2010). *Retningslinjer for oppfølgingsvedtak i NAV: Vurdering av behov for bistand for å beholde eller skaffe seg arbeid og rett til aktivitetsplan etter Arbeids- og velferdsforvaltningsloven §14a*. Hentet fra https://www.nav.no/sok/_/attachment/inline/f33ef832-47d3-4f18-aa90-914deb160d4a:a1d2dc872734612436cd01a9ebb0f0a7445a4acb/retningslinjer-for-oppfolgingsvedtak-i-nav.pdf
- Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2016). *NAVs omverdensanalyse 2016: Utvikling, trender og konsekvenser fram mot 2030*. (NAV-rapport 2016:3). Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/nav-rapportserie/nav-rapporter/omverdensanalyse-2016>
- Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2019a, 16. april). *Utviklingen i mottakere av arbeidsavklaringspenger og personer med nedsatt arbeidsevne per 31. mars 2019*. Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/aap-nedsatt-arbeidsevne-og-uforetrygd-statistikk/relatert-informasjon/personer-med-nedsatt-arbeidsevne12>
- Arbeids- og velferdsdirektoratet. (2019b). *NAVs omverdensanalyse 2019: Utvikling, trender og konsekvenser fram mot 2030*. (NAV-rapport 2019:1). Hentet fra <http://shorturl.at/jnzW2>
- Arbeids- og velferdsforvaltningsloven. (2006). *Lov om arbeids – og velferdsforvaltningen (LOV-2006-06-16-20)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2006-06-16-20>

- Bambra, C. Gibson, M., Sowden, A. Wright, K. Whitehead, M. & Petticrew, M. (2010). Tackling the wider social determinants of health inequalities: evidence from systematic reviews. *Epidemiology & Community Health*, 64, 284-291.
<http://dx.doi.org/10.1136/jech.2008.082743>
- Barth, E., Moene, K. & Pedersen, A. W. (2015). Trygd og sysselsetting i et internasjonalt perspektiv. I A. H. Bay, A. Hagelund & A. Hatland (Red.), *For mange på trygd?: Velferdspolitiske spenninger* (s. 153–170). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Barr, B., Taylor-Robinson, Stuckler, D. Loopstra, D. Reeves, R. Wickham, S. Fit for work or fit for & Whitehead, M (2016). Fit for work or fit for unemployment? Does the reassessment of disability benefit claimants using a tougher work capability assessment help people into work? *Journal of Epidemiology and Community health*. 70. 452-458. <http://dx.doi.org/10.1136/jech-2015-206333>
- Baumberg, B. (2016). The stigma of claiming benefits: a quantitative study. *Journal of Social Policy*. (45)2. 181-199. <https://doi.org/10.1017/S0047279415000525>
- Berkel, R. van, Caswell, D. Kupka, P. & Larsen, F. (2017). *Frontline Delivery of Welfare –to-Work Policies in Europe. Activating the Unemployed*. Routledge Studies in Governance and Public Policy. Routledge.
- Berkel, R. van, Larsen, F. & Caswell, D. (2018). Introduction. Frontline delivery of welfare – to-work in different European context. *International Social Security Review*, 17 (4), 3-11. <https://sfx.aub.aau.dk/sfxaub?sid=pureportal&doi=10.1111/issr.12186>
- Bleiklie, I., Dahl Jacobsen, K. & Thorsvik, J. (1997). Forvaltninga og den enkelte. I T. Christensen & M. Egeberg (Red.), *Forvaltningskunnskap* (s. 301–334). Oslo: Tano Aschehoug.
- Bragstad, T. (2017). *Arbeidsavklaringspenger: Om aktivitet i ytelsesforløpet*. (NAV-rapport 2017:2). Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-frac-nav/nav-rapportserie/nav-rapporter/arbeidsavklaringspenger-om-aktivitet-i-ytelsesforlopet>
- Brevik, I. (1996). *Sosialhjelpsmottakeres arbeid, helse og oppvekst*. Oslo: NIBR.
- Burr, V. (2015). *Social Constructionism*. (3. utg.). London and New York: Routledge.
- Caswell, D. & Innjord, A. K. (2011). Inklusjonsorientert NAV-praksis? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 14(1), 38–50.

- Caswell, D., Kupka, P., Larsen, F. & Berkel, R. (2017). The Frontline Delivery of Welfare – to-work in Context. I R. Berkel, D. Caswell, P. Kupka & F. Larsen, F. *Frontline Delivery of Welfare –to-Work Policies in Europe. Activating the Unemployed*. (p. 1-11). Routledge Studies in Governance and Public Policy. Routledge.
- Ceolta-Smith, J., Salway, S. & Tod, A. M. (2015). A review of Health- related Support Provision within the Uk Work Programme- What`s on the Menu? *Social Policy Administration*. (49)2, 254-276. <https://doi.org/10.1111/spol.12122>
- Dahl, E., Bergsli, H. & van der Wel, K. A. (2014). *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2014, 10. oktober). Betaling av forskningsdeltakere. Hentet fra <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/Betaling-av-forskningsdeltakere/>
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet fra https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/60125_fek_retningslinjer_nesh_digital.pdf
- Dwyer, P., Scullion, L., Jones, K., McNeill, J. & Stewart, A.B.R. (2019). Work, welfare and wellbeing: The impacts of welfare conditionality on people with mental health impairments in the U.K. *Social Policy Administration*. 54 (2), 311-326. <https://doi.org/10.1111/spol.12560>
- Eidsvaag, T. (2016). Arbeidslinjen og menneskerettighetene. *Retfærd*, 153(2), 45–57. <https://docplayer.me/43449190-Arbeidslinjen-og-menneskerettighetene.html>
- Esser, I. (2012). Ikkje bare for pengene? Arbeidsmotivasjon, pensjonspreferanser og pliktfølelse i forskjellige velferdsstater. I S. Stjernø & E. Øverbye (Red.), *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s. 47–61). Oslo: Universitetsforlaget.
- Fellesorganisasjonen (FO). (2019). Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere. Hentet fra <https://www.fo.no/getfile.php/1324847-1580893260/Bilder/FO%20mener/Brosjyrer/Yrkesetisk%20grunnlagsdokument.pdf>
- Finansdepartementet. (2017). *Perspektivmeldingen 2017* (Meld. St. 29 (2016–2017)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-29-20162017/id2546674/>

- Fjellså, I. F., Stokken, R. & Tjora, A. (2019). Arbeidsrettet rehabilitering og hverdagens motstand. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 22(02), 146–162.
<https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2019-02-04>
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som utgangspunkt* (2. utg.). København: Akademisk Forlag.
- Folketrygdloven. (1997). Lov om folketrygd (LOV-1997-02-28-19). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>
- Forskrift om arbeidsavklaringspenger. (2017). Forskrift om arbeidsavklaringspenger (FOR-2017-12-13-2100). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-12-13-2100>
- Fossestøl, K., Breit, E. & Borg, E. (2016). Hvorfor lykkes ikke NAV-kontorene med å jobbe mer arbeidsrettet? *Søkelys på arbeidslivet*, 33(01-02), 5–23.
<http://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2016-01-02-01>
- Frøyland, K., Maximova-Mentzoni, T. & Fossetøl, K. (2016). *Sosialt arbeid og oppfølging av utsatt ungdom i NAV: Tiltak, metoder, samarbeid og samordning i og rundt NAV-kontoret. Sluttrapport fra evaluering av utviklingsarbeid i 15 prosjektområder*. (AFI-rapport 2016:01). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Gadamer, Hans-Georg (2012). *Sannhet og Metode*. (2. utgave). Oslo: Pax
- Galaasen, A. M. (Red.). (2017). *Aktiv eller passiv med arbeidsavklaringspenger?* (NAV-rapport 2017:1). Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Galaasen, A. M., Haugen, A., Lysø, N. & Selnes, C. (2017). Dypdykk i 475 saker: Hva viser saksdokumentene om mottakernes aktivitet? I A. M. Galaasen (Red.), *Aktiv eller passiv med arbeidsavklaringspenger?* (NAV-rapport 2017:1) (s. 23–48). Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Geertz, C. (1983). *Local knowledge: Further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic Books.
- Geertz, C. (1993). Religion as a cultural system. I Geertz, C. (Red.), *The interpretation of culture: Selected essays* (s. 87–125). Fontana Press.
- Giugni, M. & Lahusen, C. (2016). Experiencing Long-Term Unemployment in Europe: A Conclusion. In C. Lahusen & M. Giugni (Ed.), *Experiencing Long-Term Unemployment in Europe. Youth on the Edge*. (s. 209 -221). London: Palgrave Macmillan.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Group.

- Grunnloven. (1814). *Kongeriket Norges Grunnlov. (LOV- 1814-05-17)*. Hentet fra <https://grunnloven.lovdato.no/>
- Gubrium, E. & Lødemel, I. (2015). (Relative) poverty in a rich welfare state: Experiences from Norway. E. Chase and G. Bantebya-Kyomuhendo (Red.). *Poverty and shame: Global experiences* (s. 188–201). Oxford: Oxford University Press.
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv: På sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1990). Doing interpretive analysis in a modern large scale society: The meaning of peace and quiet in Norway. *Social Analysis: The International Journal of Anthropology*, (29), 38–61. <http://www.jstor.com/stable/2316022>
- Hacking, I (1999). *The Social Construction of What?* Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Kap. 1, 1-34.
- Hagelund, A., Øverbye, E., Hatland, A. & Terum, L. I. (2016). Sanksjoner: Arbeidslinjas nattside? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(1), 24–43. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2016-01-02>
- Halvorsen, K. (2011). Undermineres arbeidsviljen av velferdsstaten? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 14(4), 220–234. <https://oda.hioa.no/en/item/undermineres-arbeidsviljen-av-velferdsstaten>
- Hammer, T. (2003). *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe. A Comparative study*. Bristol: Policy
- Hansen, H. C. (2018). *Anerkjennelse, samarbeidsrelasjoner og institusjonelle barrierer: Navs kvalifiseringsprogram som aktiveringspraksis* (Doktorgradsavhandling). OsloMet – Storbyuniversitetet, Oslo.
- Hansen, H. C. & Gubrium, E. (2019): Klientifisering og generaliserte forestillinger om arbeidsaktiveringsløp. I H. Aamodt, E. Dahl, E. Gubrium, M. Haldar & Å. Hermansen (Red.), *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling: Et svar på velferdsstatens utfordringer?* (s. 350–370). Bergen: Fagbokforlaget.
- Hansen, H. T. (2018). Myten om Velferdsstaten. I K. Christensen & L. J. Syltevik (Red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 15–37). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.47>
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press
- Hatland, A. (2018a). Trygd og arbeid. I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren, (Red.), *Den norske velferdsstaten* (5. utg, s. 97–129). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Hatland, A. (2018b). Velferdsstatens framtid. I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren, (Red.), *Den norske velferdsstaten* (5. utg, s. 278–288). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hatland, A., Kuhnle, S. & Romøren, T. I. (Red.). (2018). *Den norske velferdsstaten* (5. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Heen, H. (2008). Om bruken av begrepet arbeid. *Sosiologi i dag*, 38 (4). 29-50.
- Heggebø, K. & Elstad, J. I. (2017). Is it easier to be unemployed when the experience is more widely shared? Effects of unemployment on self-rated health in 25 European countries with diverging macroeconomic conditions. *European Sociological Review*, 34(1), 22–39. <http://dx.doi.org/10.1093/esr/jcx080>
- Heggebø, K., van der Wel, K. & Dahl, E. (2019). Does social capital matter more when health status is poor? Labour market attachment among long-term recipients of social assistance in Norway. *European Journal of Social Work*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1689928>
- Holden, S., Markussen, S. & Røed, K. (2012). Arbeid til alle? *Samfunnsøkonomen*, 126(9), 82–94. <https://samfunnsokonomene.no/wp-content/uploads/2019/05/Samfunns%C3%B8konomen-nr-9-2012.pdf>
- Holter, H. (1996). Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning. I H. Holter & R. Kalleberg (Red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (2. utg., s. 9–25). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyggen, C. (2006). Risks and Resources: Social Capital among Social Assistance Recipients in Norway. *Social Policy and Administration*. 40 (5). 493-508
- Hyggen, C. (2015). *Unge utenfor utdanning og arbeid i Norden. Utfordringer, innsatser og anbefalinger* (Tema Nord 2015:536). Hentet fra <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:814734/FULLTEXT01.pdf>
- Hyggen, C. & Hammer, T. (2012). Arbeidsmotivasjon fra ung til voksen – hva betyr frafall i videregående skole? I S. Stjernø & E. Øverbye (Red.), *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s. 135–145). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyggen, C. & Hammer, T. (2013). Unge voksne: Mestring og marginalisering i den norske velferdsstaten. I T. Hammer & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor: Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s. 226–233). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hyggen, C. & Gjerustad, C. (2013). Knuste drømmer? Aspirasjoner, yrkeskarrierer og mental helse fra ung til voksen. I T. Hammer & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor: Mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (s. 70–87). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Innjord, A. K. & Kjæmpenes, W. M. (2008). *NAV-reformen – verdier på spill? Om forholdet mellom rettighets-, behandlings- og arbeidsformidlingsorienteringer i etablering av et lokalt NAV-kontor*. (HiF-rapport 2008:7). Alta: Høgskolen i Finnmark.
- International Federation of Social Workers (IFSW). (2018). Global social work statement of ethical principles. Hentet fra <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Johansen, A. (2001). *All verdens tid*. Oslo: Spartacus Forlag
- Jylhä, M (2009). What is self-rated health and why does it predict mortality? Towards a unified conceptual model. *Social Science and Medicine*. (69) 3. 307-316.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.05.013>
- Jørgensen, H. (2008). Fra arbejdsmarkedspolitik til beskæftigelsespolitik – kosmetiske eller innholdsmessige forskelle? I *Tidsskrift for arbejdsliv*, 10(3), 8–23. København: Center for studier i arbejdsliv (CSA). <https://tidsskrift.dk/tidsskrift-for-arbejdsliv/article/view/108708>
- Jørgensen, M. W. & Philips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Kalleberg, R. (1996). Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I H. Holter & R. Kalleberg (Red.), *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* (2.utg, s. 26–72). Oslo: Universitetsforlagets Metodebibliotek.
- Kamali, M. & Jönsson, J. H. (2018a). Conclusion: Current and future challenges for Nordic welfare states and social work. I M. Kamali, & J. H. Jönsson, (Red.), *Neoliberalism, Nordic welfare states and social work: Current and future challenges* (s. 249–269). London: Routledge.
- Kamali, M. & Jönsson, J. H. (Red.). (2018b). *Neoliberalism, Nordic welfare states and social work: Current and future challenges*. London: Routledge.
- Kane, A. A., Köhler-Olson, J. & Reedtz, C. (2017). Aktivisering av unge sosialhjelpsmottakere: Forutsetninger for å sikre overgangen til arbeid. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), 117–133. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-02>
- Kann, I. C. & Dokken, T. (2019). Flere har avsluttet arbeidsavklaringspenger etter regelverksendringene i 2018: De fleste til uføretrygd eller jobb. *Arbeid og Velferd*, 2019(3), 41–61. <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/flere-har-avsluttet-arbeidsavklaringspenger-etter-regelverksendringene-i-2018-de-fleste-til-uforetrygd-eller-jobb>

- Kann, I. C., Yin, J. & Kristoffersen, P. (2016a). Arbeidsavklaringspenger – utviklingen i hvem som kommer inn. *Arbeid og velferd*, 2016(2), 63–76.
<https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/arbeidsavklaringspenger-utviklingen-i-hvem-som-kommer-inn>
- Kann, I. C., Yin, J. & Kristoffersen, P. (2016b). Fra arbeidsavklaringspenger til arbeid. *Arbeid og velferd*, (2), 77–92. <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/fra-arbeidsavklaringspenger-til-arbeid>
- Kieselbach, T. (2003). Long- Term Unemployment Among Young people: The Risk of Social Exclusion. *American Journal of Community Psychology*. 32 (1). 69 – 76.
<https://link.springer.com/article/10.1023/A:1025694823396>
- Kildal, N. (2005). *Fra arbeidsbegrepet historie: Aristoteles til Marx*. Notat 3. Universitetsforskning Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.
- Kildal, N. (2012). Fra arbeidsetos til insentiver og velferdskontrakter. I S Stjernø & E. Øverbye (Red.), *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjon og velferdsstaten* (s. 177–187). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kildal, N. (2013). Den norske velferdsstaten. Fra sosiale til kontraktbaserte rettigheter. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 16(2), 87–95. <http://hdl.handle.net/1956/17403>
- Kildal, N. (2014). Den nye «velferdskontrakten». I H. S. Aasen & N. Kildal (Red.), *Grunnloven og velferdsstaten* (s. 119–128). Bergen: Fagbokforlaget.
- Killeen, M. B. & O'Day, B. (2004). Challenging expectations: How individuals with psychiatric disabilities find and keep work. *National Library of Medicine*. 28 (2). 157-63. <https://doi.org/10.2975/28.2004.157.163>
- Kjørstad, M. (2008). *Et kritisk, realistisk perspektiv på sosialt arbeid i forvaltningen. En studie av sosialarbeideres iverksetting av arbeidslinjen i norsk sosialpolitikk* (Doktorgradsavhandling). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Kjørstad, M. (2019). Sosialt arbeid møter sosialpolitikk. utfordringer og dilemmaer. I H. Aamodt, E. Dahl, E. Gubrium, M. Haldrar & Å. Hermansen (Red.), *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling: Et svar på velferdsstatens utfordringer?* (s. 56–77). Bergen: Fagbokforlaget.
- Kuhnle, S. & Kildal, N. (2018). Velferdsstatens idégrunnlag i perspektiv. I A. Hatland, S. Kuhnle & T. I. Romøren (Red.), *Den norske velferdsstaten* (5. utg. s. 15–40). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Lahusen, C. & Giugni, M. (Ed.), *Experiencing Long-Term Unemployment in Europe. Youth on the Edge*. (s. 209 -221). London: Palgrave Macmillan.
- Lande, S. (2017). Aktivitetsdeltakelse blant mottakere av arbeidsavklaringspenger: En tverrsnittsanalyse. I A. M. Galaasen (Red.), *Aktiv eller passiv med arbeidsavklaringspenger?* (NAV-rapport 2017:1) (s. 11–22). Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Larsen, F. (2009). Operationelle reformer som drivkraft for politisk forandring: Kommunale jobcentre som det gode eksempel? *Samfunnsøkonomen* (5), s. 23–31.
https://www.djoef-forlag.dk/openaccess/samf/samfdocs/2009/2009_5/samf_2009_5_5.pdf
- Lorenz, W. (2016). Rediscovering the social question. *European Journal of Social Work*, 19(1), 4–17. <https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1082984>
- Lundberg, K. G. (2012). *Uforutsigbare relasjoner: Brukererfaringer, Nav-reformen og levd liv* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.
- Løchen, Y. (1973). Velferdsstatens krise. I L. G. Lingås (Red.), *Myten om velferdsstaten* (2. utg, s. 204–215). Oslo: PAX Forlag.
- Lødemel, I. & Trickey, H. (2001). *'An offer you can't refuse': Workfare in international perspective*. Bristol: Policy Press.
- Løyland, B. (2016). The co-occurrence of chronic pain and psychological distress and its associations with salient socio-demographic characteristics among long-term social assistance recipients in Norway. *Scandinavian Journal of Pain*, 11(1), 65–72.
<https://doi.org/10.1016/j.sjpain.2015.12.003>
- Mandal, R., Ofte, H. J., Jensen, C. & Ose, S. O. (2015). *Hvordan fungerer arbeidsavklaring som ytelse og ordning? Et samarbeidsprosjekt mellom SINTEF og Nasjonalt kompetansesenter for arbeidsretta rehabilitering*. (SINTEF A26778). Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- Marston, G., Larsen, J. E. & MacDonald, C. (2005). The active subjects of welfare reform: A street-level comparison of employment services in Australia and Denmark. *Social Work and Society*, 3(2), s. 141–157.
- Marthinsen, E., Juberg, A., Skjefstad, N. S., & Garrett, P. M. (2019). Social work and neoliberalism: the Trondheim papers. *European Journal of Social Work*, 22(2), 184–187. <https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1558795>
- Midré, G. (1995). *Bot, bedring eller brød? Om bedømming og behandling av sosial nød fra reformasjonen til velferdsstaten* (2.utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

- Munkejord, M. C. (2009). *Hjemme i Nord: En analyse av stedsopplevelser med utgangspunkt i kvinnelige og mannlige innflytteres fortellinger om hverdagsliv i Havøysund og Vadsø, Finnmark* (Doktoravhandling). Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Naper, S. O. (2009). All-cause and cause-specific mortality of social recipients in Norway: a registerbased follow-up study. *National Library of Medicine*. 37 (8), 820-5.
<https://doi.org/10.1177/1403494809347023>
- Nielsen, M. H. (2019). *Optimismens politik: Skabelsen af uværdigt trængende borgere*. Frederiksberg: Frydenlund Academic.
- Nilssen, E. & Voll, I. (2016). Rettslig proseduralisering og 'governmentality' i norsk aktiveringspolitikk, *Retfærd*, 153(2), 58–70. <https://docplayer.me/43577952-Rettslig-proseduralisering-og-governmentality-i-norsk-aktiveringspolitikk.html>
- OECD (2015). *Fit mind fit job, from evidence to practice in mental health and work*. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/employment/fit-mind-fit-job-from-evidence-to-practice-in-mental-health-and-work.htm>
- OECD (2018). *Investing in youth: Norway*. Paris: OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264283671-en>
- Ohls, C. (2017). A quality study exploring matters of ill-being and wellbeing in Norwegian activation policy. *Social Policy and Society*, 16(4), 593–606.
<https://doi.org/10.1017/S1474746416000397>
- Ortner, S. B. (2006). *Anthropology and social theory: Culture, power and the acting subject*. Durham and London: Duke University Press.
- Proba Samfunnsanalyse. (2011). *Arbeidsevnevurdering i NAV: Evalueringsrapport* (Probarapport nr. 2011–06). Hentet fra <https://proba.no/wp-content/uploads/rapport-2011-06-arbeidsevnevurdering-i-nav.pdf>
- Riksrevisjonen (2014a). *Riksrevisjonens undersøkelse av NAVs arbeidsrettede oppfølging av personer med nedsatt arbeidsevne* (Dokument 3:10 (2013–2014)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2013-2014/dok3-201314-010.pdf>
- Riksrevisjonen (2014b). *Riksrevisjonens rapport om den årlige revisjon og kontroll for budsjettåret 2014* (Dokument 1 (2015–2016)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2015-2016/dok1-201516/?lvl=0>
- Ringen, S. (1979). Hva er arbeid? Kommentar om det utvidede arbeidsbegrepet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, (20), 173-177.

- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rødevand, L. (2017). Hvordan er det å være ungdom og leve med kronisk utmattelsessyndrom/ myalgisk encefalopati?: En narrativ oversikt. *Scandinavian Psychologist*, 4(1), 1–25. <https://doi.org/10.15714/scandpsychol.4.e1>
- Røysum, A. (2012). *Sosialt arbeid i nye kontekster: En studie om sosialarbeideres erfaringer med Nav-reformen* (Doktorgradsavhandling). Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Seim, S. & Hjemdal, O. K. (1992). *Den som intet har. Livskvalitet og levekår blant klienter med langvarig kontakt med sosialkontoret*. Oslo: NKSH.
- Silverman, D. (2011). *Interpreting qualitative data* (4. utg.). London: Sage Publications.
- Skjefstad, N. (2015). *Sosialt arbeid i overgangen til Nav: utfordringer for en anerkjennende praksis* (Doktoravhandling). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Solvang, P. K. (2020). Sosialkonstruksjonisme. I D. Jenssen, M. Kjørstad, S. Seim, P. A. Tuft (Red.). *Vitenskapsteori for helse- og sosialfag* (s. 248–271). Oslo: Gyldendal.
- Sosial- og helsedepartementet. (1992). *Attføring og arbeid for yrkeshemmede. Sykepenges og uførepensjon (Attføringsmelding)* (St.meld. Nr. 39 (1991–1992)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=4487>
- Sosial- og helsedepartementet. (1996). *Velferdsmeldingen* (St.meld nr. 35 (1994–1995)). Hentet fra <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=3057>
- Spolander, G., Engelbrecht, L., Martin, L., Strydom, M., Pervova, I., Marjanen, P., Tani, P., Sicora, A. Adaikalam, F. (2014). The implications of neoliberalism for social work: Reflections from a six-country international research collaboration. *International Social Work*, 57(4), 301–312. <https://doi.org/10.1177/prosent2F0020872814524964>
- Stjernø, S. & Øverbye, E. (Red.). (2012). *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjon og velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Strand, A. H. & Nielsen, R. A. (2015). *Veier inn i, gjennom og ut av arbeidsavklaringspenger: Hvor langt unna arbeidslivet står mottakerne?* (Faforapport 2015: 29). Hentet fra <https://www.faf.no/images/pub/2015/20434.pdf>
- Strand, A. H., Bråthen, M. & Grønningsæter, A. B. (2015). *NAV-kontorenes oppfølging av unge brukere*. (Faforapport 2015:41). Hentet fra <https://faf.no/images/pub/2015/20446.pdf>

- Strandh, M., Winefield, A., Nilsson, K. & Hammarström, A. (2014). Unemployment and Mental Health Scarring During the Life Course. *European Journal of Public Health*. 24 (3). 440-445. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cku005>
- Svendsen, L. F. H. (2011). *Arbeidets filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Sørbø, J. & Ytterborg, H. (2015). Arbeidsavklaringspenger: Hva har skjedd med de som har passert fire år? *Arbeid og velferd*, (3), 123–134. <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/arbeidsavklaringspenger-hva-har-skjedd-med-de-som-har-passert-fire-ar>
- Sørensen, A.S., Høystad, O.M., Bjurström, E.& Vike, H. (2008). *Nye kulturstudier. En innføring*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Thagaard, T. (2008). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thomassen, M. (2020). Hermeneutikk som refleksjon og livsfortolkning. I D. Jenssen, M. Kjørstad, S. Seim, P. A. Tuft (Red.), *Vitenskapsteori for helse- og sosialfag* (s. 162–188). Oslo: Gyldendal.
- Underlid, K. (2005). *Fattigdommens psykologi: Oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vogt, K. C. (2017). Vår utålmodighet med ungdom. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(1), 105–119. <https://www.idunn.no/tfs/2017/01/vaar-utaalmodighet-med-ungdom>
- Wadel, C. (1973). *Now, Whose Fault is that? The struggle of Self-esteem in the Face of Chronic Unemployment*. Memorial University of Newfoundland.
- Wadel C. (1977). Hva er arbeid? Noen refleksjoner om arbeid som aktivitet og begrep. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, (18), 387-411.
- Wadel, C. (1984). *Det skjulte arbeid. En argumentasjon for et utvidet arbeidsbegrep*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativ orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.
- Wathne, K. (2019). «Det er ingen som hører på oss ...!». Et kvalitativt blikk på innvandrerkvinner, arbeidsliv og uførepensjon. I H. Aamodt, E. Dahl, E. Gubrium, M. Haldrar, & Å. Hermansen (Red.). (2019). *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling: Et svar på velferdsstatens utfordringer?* (s. 313–331). Bergen: Fagbokforlaget

- Wel, K. A. van der (2012). Den sjenerøse velferdsstaten: Heroin, medisin eller vitamin? I S. Stjernø & E. Øverbye (Red.), *Arbeidslinja: Arbeidsmotivasjonen og velferdsstaten* (s. 62–78). Oslo: Universitetsforlaget.
- Wel, K. van der, Lødemel, I., Løyland, B., Naper, S. O. & Slagsvold, M. (2006). *Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp* (HiO-rapport 2006 nr. 29). Hentet fra <https://fagarkivet.oslomet.no/en/item/asset/dspace:4831/Funksjonsevnestudie.pdf>
- Wel, K. A. van der, Satkjel, T., Chen, W. H., Dahl, E., Halvorsen, K. (2018). European health inequality through the ‘Great Recession’: Social policy matters. *Sociology of Health & Illness*, 40(4), 750-768. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12723>
- Wel, K. A. van der, Hermansen, Å., Dahl, E., Lødemel, I. & Løyland, B. (2019). Fra marginalisering til arbeidsinkludering? Intensjoner og realiteter gjennom NAV-reformen. I H. Aamodt, E. Dahl, E. Gubrium, M. Haldar & Å. Hermansen (Red.), *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling: Et svar på velferdsstatens utfordringer?* (s. 289–313). Bergen: Fagbokforlaget.
- Widerberg, K. (2001). *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wik, S. E. (2019). Unge med funksjonsnedsettelse i lange forløp på NAV. *Søkelys på arbeidslivet*, 36(4), 231–245. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2019-04-02>
- Wik, S. E. & Tøssebro, J. (2013). *Unge funksjonshemmede i møte med NAV: Ett år med arbeidsavklaring* (Rapport 2013). Hentet fra <https://samforsk.no/Publikasjoner/Samlet%20rapport%20Arbeidsavklaring%20NAV%20WEB.pdf>
- Wright, S. & Patrick, R (2019). Welfare Conditionality in Lived Experience: Aggregating Qualitative Longitudinal Research. *Social Policy & Society* (18) 4, 597 -613. <https://doi.org/10.1017/S1474746419000204>
- Zahavi, D. (2008). Fænomenologi. I Collin, F. & Køppe, S. (Red). *Humanistisk videnskapsteori* (2.utg.). (s. 121-138). Danmark: DR Multimedie.
- Øvrelid, B. (2018). Profesjonsidentitetens vilkår: Sosialt arbeid. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(02), 103–118. https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2018/02/profesjonsidentitetens_vilkaar

Åsheim, H. (2018). Den institusjonelle utholdenhet: Om unges erfaringer med langvarige avklaringsprosesser. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(3), 257–270.

<https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2018-03-05>

Aasen, H. S. (2018). Fra rettsstat til velferdsstat: Normative utviklingslinjer. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(1), 84–93.

https://www.idunn.no/norsk_sosiologisk_tidsskrift/2018/01/fra_rettsstat_til_velferdsstat_normative_utviklingslinjer

Aasen, H. S. & Kildal, N. (2014). Grunnloven og retten til arbeid. I H. S. Aasen & N. Kildal (Red.), *Grunnloven og velferdsstaten* (s. 109–118). Bergen: Fagbokforlaget.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsbrev og samtykkeerklæring, vår 2014

Prosjekt: Arbeidsavklaring i Nav

Informasjon til unge som mottar AAP

Lyst til å bidra til forskning?

Har du lyst til å bidra til forskning om arbeidsavklaring i Nav? Da vil jeg gjerne snakke med deg!

Jeg holder på med et doktorgradsprosjekt ved Høgskolen i Oslo- og Akershus. Målet med prosjektet er å få mer kunnskap om prosessen med arbeidsavklaring i forhold til unge mennesker mellom 20 og 30 år som mottar arbeidsavklaringspenger. Derfor trenger jeg å snakke med noen av dere som har kunnskap og konkrete erfaringer med å delta i arbeidsavklaringen. Til daglig arbeider jeg på UiT Norges arktiske universitet, med arbeidssted på Finnmarksfakultetet i Alta. Dersom du sier ja til å delta i prosjektet vil samtalen med deg foregå på hjemstedet ditt.

Hva innebærer det å være med?

Jeg setter av en og en halv time til samtalen med deg, men kanskje trenger vi ikke å bruke hele denne tiden. Dersom du synes det er greit vil jeg gjerne ta lydopptak av samtalen. Det vil gjøre det lettere for meg å fange opp det du forteller.

Opplysningene jeg får om deg er underlagt taushetsplikt, og resultatene av undersøkelsen vil bli formidlet uten at du som person kan gjenkjennes. Ved prosjektslutt anonymiseres data, og lydopptak og andre personopplysninger blir slettet. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Identiteten din er også ukjent for meg helt til du selv eventuelt tar kontakt eller skriver under på vedlagte svarslipp.

Frivillig å være med

Det er helt frivillig å delta i prosjektet. Selv om du sier ja til å delta nå, kan du på hvilket som helst tidspunkt trekke deg uten at du må begrunne det nærmere. Om du velger å delta eller ikke har heller ingen betydning for din oppfølging i Nav.

Kan du tenke deg å være med?

Dersom du ønsker å delta i prosjektet kan du sende teksten: `JA jeg vil være med!` i en sms til meg på 91127769 eller i en e-post til aud.k.innjord@uit.no. Deretter tar jeg kontakt med deg for å avtale nærmere sted og tidspunkt for samtale. Et alternativ til å ta direkte kontakt med meg er å fylle ut vedlagte svarslipp og levere den til din kontaktperson i Nav. Slippen blir videreformidlet til meg og jeg tar kontakt med deg.

Har du spørsmål eller vil du vite mer om prosjektet før du bestemmer deg, ta gjerne kontakt med meg på telefon 91127769 eller e-post aud.k.innjord@uit.no

Med hilsen
Aud Kirsten Innjord
UiT Norges arktiske universitet
Finnmarksfakultetet
91127769/78450382

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Svarslipp

Ja, jeg vil delta i forskningsprosjektet om arbeidsavklaring

For avtale om samtale kan jeg kontaktes på

telefon:

e-post:

Dato:

Navn:

Vedlegg 2: Informasjonsbrev, justert høst 2014

Prosjekt: Arbeidsavklaring i Nav

Informasjon til unge som mottar AAP

Lyst til å bidra til forskning?

Har du lyst til å bidra til forskning om arbeidsavklaring i Nav? Da vil jeg gjerne snakke med deg!

Jeg holder på med et doktorgradsprosjekt ved Høgskolen i Oslo- og Akershus. Målet med prosjektet er å få mer kunnskap om prosessen med arbeidsavklaring i forhold til unge mennesker mellom 20 og 30 år som mottar arbeidsavklaringspenger. Derfor trenger jeg å snakke med noen av dere som har kunnskap og konkrete erfaringer med å delta i arbeidsavklaringen. Til daglig arbeider jeg på UiT Norges arktiske universitet, med arbeidssted på Finnmarksfakultetet i Alta. Dersom du sier ja til å delta i prosjektet vil samtalen med deg foregå på hjemstedet ditt. Vi avtaler da nærmere tid og sted for samtalen.

Hva innebærer det å være med?

Jeg setter av rundt en times tid til å snakke med deg, så bruker vi den tida vi trenger. Dersom du synes det er greit vil jeg gjerne ta lydopptak av samtalen. Det vil gjøre det lettere for meg å fange opp det du forteller.

Opplysningene jeg får om deg er underlagt taushetsplikt, og resultatene av undersøkelsen vil bli formidlet uten at du som person kan gjenkjennes. Opplysninger om deg blir heller ikke viderefremidlet til Nav. Ved prosjektslutt anonymiseres data, og lydopptak og andre personopplysninger blir slettet. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Identiteten din er også ukjent for meg helt til du selv eventuelt tar kontakt eller skriver under på vedlagte svarslipp.

Frivillig å være med

Det er helt frivillig å delta i prosjektet. Selv om du sier ja til å delta nå, kan du på hvilket som helst tidspunkt trekke deg uten at du må begrunne det nærmere. Om du velger å delta eller ikke har heller ingen betydning for din oppfølging i Nav.

Kan du tenke deg å være med?

Dersom du ønsker å delta i prosjektet kan du sende teksten: `JA jeg vil være med!` i en sms til meg på 91127769 eller i en e-post til aud.k.innjord@uit.no Deretter tar jeg kontakt med deg for å avtale nærmere sted og tidspunkt for samtale.

Har du spørsmål eller vil du vite mer om prosjektet før du bestemmer deg, ta gjerne kontakt med meg på telefon 91127769 eller e-post aud.k.innjord@uit.no

Med hilsen
Aud Kirsten Innjord
UiT Norges arktiske universitet
Finnmarksfakultetet
Mobil: 91127769

Vedlegg 3: Informasjonsbrev, justert høst 2015

Prosjekt: Arbeidsavklaring i Nav

Informasjon til unge som mottar AAP

Lyst til å bidra til forskning?

Har du lyst til å bidra til forskning om arbeidsavklaring i Nav? Da vil jeg gjerne snakke med deg!

Jeg holder på med et doktorgradsprosjekt ved Høgskolen i Oslo- og Akershus. Noe av det jeg lurer på er hva det innebærer for unge mennesker å være under arbeidsavklaring og motta AAP? Og hvordan opplever de unge sin egen situasjon? Derfor ønsker jeg å snakke med deg og andre unge mellom 20 og 30 år som mottar arbeidsavklaringspenger (AAP).

Til daglig arbeider jeg på UiT Norges arktiske universitet, med arbeidssted på Finnmarksfakultetet i Alta. Dersom du sier ja til å delta i prosjektet vil samtalen med deg foregå på hjemstedet ditt. Vi avtaler da nærmere tid og sted for samtalen.

Hva innebærer det å være med?

Jeg setter av rundt en times tid til å snakke med deg, så bruker vi den tida vi trenger. Dersom du synes det er greit vil jeg gjerne ta lydopptak av samtalen. Det vil gjøre det lettere for meg å fange opp det du forteller.

Opplysningene jeg får om deg er underlagt taushetsplikt, og resultatene av undersøkelsen vil bli formidlet uten at du som person kan gjenkjennes. Opplysninger om deg blir heller ikke videreformidlet til Nav. Ved prosjektslutt anonymiseres data, og lydopptak og andre personopplysninger blir slettet. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS. Identiteten din er også ukjent for meg helt til du selv eventuelt tar kontakt eller skriver under på vedlagte svarslipp.

Frivillig å være med

Det er helt frivillig å delta i prosjektet. Selv om du sier ja til å delta nå, kan du på hvilket som helst tidspunkt trekke deg uten at du må begrunne det nærmere. Om du velger å delta eller ikke har heller ingen betydning for din oppfølging i Nav.

Kan du tenke deg å være med?

Dersom du ønsker å delta i prosjektet kan du sende teksten: `JA jeg vil være med!` i en sms til meg på 91127769 eller i en e-post til aud.k.innjord@uit.no. Deretter tar jeg kontakt med deg for å avtale nærmere sted og tidspunkt for samtale.

Jeg har fått hjelp av NAV [...] til å sende ut denne forespørselen til personer i aktuell aldersgruppe som mottar AAP. Jeg vet derfor ikke hvem du er før du eventuelt tar kontakt med meg. Noen av dere har allerede vært i kontakt med meg, og kan se bort fra denne forespørselen.

Har du spørsmål eller vil du vite mer om prosjektet før du bestemmer deg, ta gjerne kontakt med meg på telefon 91127769 eller e-post aud.k.innjord@uit.no.

Med hilsen
Aud Kirsten Innjord
UiT Norges arktiske universitet
Finnmarksfakultetet
mobil: 91127769

Vedlegg 4: Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger, NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Aud Kirsten Innjord
Institutt for sosialfag
Høgskolen i Finnmark
Follumsvei 31
9509 ALTA

Vår dato: 18.04.2013

Vår ref:34203 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 12.04.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

34203	<i>Arbeidsevne - hva menes med det? En kvalitativ studie med utgangspunkt i unge mellom 18 - 29 år som mottar arbeidsavklaringspenger</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Oslo og Akershus, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Aud Kirsten Innjord</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 34203

Det gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke til alle deler av prosjektet. Personvernombudet finner informasjonsskrivene godt utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 a) og om helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

Det tas høyde for at det i prosjektet kan bli registrert sensitive opplysninger om identifiserbar tredjeperson, blant annet i forbindelse med intervju og i arbeidsevnevurderingen. Det kan dreie seg om personer i den intervjuede sitt nettverk, familie venner etc. Prosjektleder har i utgangspunktet informasjonsplikt overfor tredjepersonene, men personvernombudet finner at prosjektleder kan fritas fra denne plikten med hjemmel i pol § 20 2. ledd b). Opplysningene som kan bli registrert om tredjepersonene vil trolig være av begrenset mengde og er relevante for å oppfylle prosjektets formål. Belastningen for tredjepersonene det gjelder vurderes som liten. Personvernombudet finner at opplysningene om tredjeperson kan behandles med hjemmel i pol §§ 8 d), 9 h).

Prosjektet skal avsluttes 31.12.2017 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.